

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

1950–1960 ARASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Muharrem GÜMÜŞ

Danışman
Prof. Dr. Mithat BAYDUR

BOLU – 2006

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Muharrem Gümüş'e ait 1950–1960 Arası Türk Dış Politikası adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim / Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir. 07.06.2006.

Akademik Unvan ve Adı Soyadı

Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Mithat BAYDUR

Üye :Doç. Dr. Behçet K. YEŞİLBURSA

Üye :Yrd. Doç. Dr. Cemal AVCI

Prof. Dr. Uğur ESER

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ABSTRACT
THE TURKISH FOREIGN POLICY 1950-1960

Muharrem GÜMÜŞ

Master's Thesis

Department of History

History of the Turkish Republic

Supervisor : Prof. Dr. Mithat BAYDUR

June 2006, 105 pp.

After USA and democracy countries since the 2nd world war, Turkey tried to cross multi party democracy when it tried before for two times but it couldn't get success cause lots of varied factors. In conclusion two in 1950. Democratic Party had been the government by getting a big vote average and tried to manage Turkey for a long time between 1950-1960.

During this ten years period, Turkey had seen benefits of joining in Korean war with 4500 soldiers with attending NATO. The leader of Democratic Party, Adnan Menderes and his party's aim was to follow a sensitive and peaceful political arguments in Turkey and the world. After they signed Iraq and Baghdad pact in Middle East and Balkan Pact with Yugoslavia and Greece. By the way Turkey proved that they are the strategic partner of NATO also act like big brother of Middle East nevertheless life of Pakt didn't went for long time so Democratic Party couldn't get success in this project.

The most disturbing subject of Democratic Party's during their power was between Turkey, England and Greece but then became an international problem with attendances of UN independent Cyprus Republic had been founded with Zurich and London pacts.

All of the big dreams of Democrat Party's when they were in power had been broken down during their ten years power. Their economical valuation programmes and democracy project had been felt down turned into pressure and regime. In the end political slogan had dropped its mask.

When the army got the power in 27 th May of 1960. Democratic had last its dreams and ihanet etmek its slogans and died manen and 27 th May revolution of army killed it fiilen and its hukuksal death in 29 th September of 1960 with decision of Fundamental Law Court, the party was closed.

ÖZET

1950–1960 ARASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Muharrem GÜMÜŞ

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mithat BAYDUR

Haziran 2006, 105 Sayfa.

İkinci Dünya Savaşı'nı Amerika Birleşik Devletleri'nin başını çektiği demokrasi cephesinin kazanması ile Türkiye demokratik ülkeler içinde yer almak amacıyla Atatürk zamanında iki defa denenmesine rağmen çeşitli nedenlerden dolayı tam anlamı ile başarılı olamadığı çok partili hayata geçişi bir kez daha denedi. Bunun sonucunda Türk Siyasal hayatına 1946 yılında giren Demokrat Parti 1950 yılındaki seçimlerde oyların büyük çoğunluğunu alarak tek başına iktidar oldu. Türkiye'yi 1950-1960 arasında on yıl gibi uzun bir süre yönetmeye çalıştı.

Bu on yıllık süre içinde Türk dış politikasında; önce 1950 yılında Kore Savaşı'na 4500 kişilik asker ile katılan Türkiye, bu savaşa girişin meyvesini 1952 Şubatında NATO'ya dâhil olmakla aldı. Demokrat Parti lideri Adnan Menderes'in ve partisinin amacı içte ve dışta haysiyetli, demokratik, barışçı bir politika izlemektir. Bunun için önce Balkanlarda, Yunanistan ve Yugoslavya ile Balkan Paketi'nin sonra Orta Doğu'da Irak ile Bağdat Paketi'nin imzalandı. Böylelikle hem mensubu olduğu NATO'nun en büyük stratejik ortağı olduğunu kanıtlamış hem de bölgede ağabey rolünü üstlenmişti. Ancak Pakitlerin ömürleri uzun olmadı. Dolayısıyla Demokrat Parti'de hayal kırıklığına uğradı.

Demokrat Parti'yi on yıllık iktidarı boyunca en çok meşgul eden konu Kıbrıs Sorunu idi. İlk başlarda İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasındaki sorun zamanla uluslar arası arenaya taşınmış ve BM'in de araya girmesi ile Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştu.

Demokrat Parti'nin muhalefette iken yarattığı bütün büyük hayaller on yıllık iktidarının sonucunda tamamen kırılmıştı. İktisadi refah enflasyon

duvarına çarpmış, demokrasi vaatleri bir baskı ve zorbalık rejimine dönmüştü. Nihayet haysiyetli dış politika sloganı, zamanla maskesini yüzünden düşürmüştü.

27 Mayıs 1960'ta ordu iktidarı ele aldığı zaman, Demokrat Parti ideallerini yitirmiş, vaatlerine ihanet etmiş, zaten manen ölmüştü. 27 Mayıs hareketi onu fiilen öldürdü. Hukuksal ölümü ise 29 Eylül 1960 tarihinde, Anakara Dördüncü Asliye Hukuk Mahkemesi'nin verdiği kapatma kararı ile gerçekleşti.

çok sevdiğim ve değer verdiğim insana... Buket'e...

TEŞEKKÜR

Çalışmam sırasında bana rehber olduğu için tez danışmanım Sayın Hocam Prof. Dr. Mithat BAYDUR'a sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek Lisans öğrenimime başlamamda yardımcı olan ve öğrenim süresince ders aldığım başta Doç. Dr. Behçet Kemal Yeşilbursa hocam olmak üzere, sayın hocalarım Prof. Dr. Yaşar AKBIYIK'a, Doç. Dr. Mustafa GENCER'e, Yrd. Doç. Dr. Levent KAYAPINAR'a, Yrd. Doç. Dr. Cemal AVCI'ya, Araş. Gör. Ömer METİN'e, ayrıca katkılarından dolayı Nermin KILIÇ'a teşekkür ederim. Ayrıca çalışmalarım sırasında bana yardımcı olan kütüphanede çalışan arkadaşım Ahmet Kahraman'a teşekkür ediyorum.

Nihayet benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	iii
ÖZET	v
İTHAF	vii
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR.....	xi
ÖN SÖZ	xii
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

1.1. Soğuk Savaş ve Uluslar arası Sistem: Çift Kutupluluk	10
1.2. Türk - Amerikan İlişkileri	20
1.3 Türk – Sovyet İlişkileri	25
1.4 Dönemin Türk Siyasal Hayatı ve Demokrat Parti’nin Kuruluşu	29

BÖLÜM II

SİSTEMLE BULUŞMA

2.1. Kore Savaşı ve Savaşa Giriş.....	43
2.2. Türkiye’nin NATO’ya Dahil Olması.....	49

BÖLÜM III

SİSTEMDEKİ GÖREV VE BEKLENTİLER

3.1. Soğuk Savaş'ın Orta Doğu'ya Kayması ve Bağdat Paktı	55
--	----

BÖLÜM IV

KIBRIS SORUNU

4.1. Tarihsel Süreçte Kıbrıs'ın Konumu ve Önemi.....	67
4.2. Kıbrıs Sorunu'nun Ortaya Çıkışı.....	71
4.3. Ankara'nın Tepkisi	75
4.4.Balkan Paktı.....	81
4.5. Londra Konferansı ve 6/7 Eylül Olayları'nın Ortaya Çıkması	85
 SONUÇ	 95
KAYNAKÇA	101

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
haz.	: Hazırlayan
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
yay.	: Yayınlayan

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı'nı demokrasi taraftarı olan devletlerin kazanması ile dışta yeni oluşan dünya düzeninde yer arayan Türkiye'nin içte çok partili hayata geçmesinden sonra, 1950 yılında iktidar olan Demokrat Parti'nin izlemiş olduğu dış politika irdelenmektedir.

Tez giriş, dört ana bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türkiye'nin Osmanlı'dan itibaren Batılılaşma süreci ele alınmış ve Demokrat Parti'nin de Batıya yönelişinin sebeplerine değinilmiştir.

Birinci bölümde, savaş sonrası oluşan yeni düzen ve Türkiye'nin bu yeni düzende iki büyük devlet ile olan ilişkileri ve Demokrat Parti'nin iktidar oluşu anlatılmaktadır. İkinci bölümde, Kore Savaşı'na giriş ve bu savaşın getirdiği NATO üyeliği ve sonuçları incelenmektedir. Üçüncü bölümde, Demokrat Parti'nin Orta Doğu politikası ve bu politika sonucunda imzalanan Bağdat Paktı ve paktın Türkiye'nin ilişkilerinde oynadığı role değinilmekte, dördüncü bölümde ise Demokrat Parti'nin, Kıbrıs politikası incelenmektedir.

Sonuç bölümünde ise Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı dönemindeki dış politikasının genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

GİRİŞ

Dış politika, günlük hayatta ve literatürde sık sık kullanılan kavramlardan biri olmasına rağmen, kavramın anlamı konusunda tam bir uzlaşma yoktur. Günlük hayatta dış politika kavramı, genellikle uluslar arası ilişkiler kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılırken; akademisyenler kavramın anlamı konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Dış politika konusunda iki grup tanımlama vardır. Birinci grup tanımlar, “politika” kavramı üzerinde yoğunlaşır. Bu tanımlı yapanlara göre dış politika, devletin politika yapıcılarının, uluslar arası sistemdeki diğer devletler veya uluslar arası aktörlere dönük olarak geliştirdiği stratejiler, planlı davranış kalıpları ve hedefe ulaşma çabalarının bütünüdür. Burada asıl amaç, bir “politika” (policy), yani “hedefler listesi” tayin etmektir. İkinci grup tanımlar, dış politikanın “dış” boyutu üzerinde yoğunlaşır. “Dış” devletin iç egemenlik alanı dışında kalan bütün uluslar arası alanı, yani devletin kendisi dışındaki bütün devletleri veya ortamı ifade eder. Dış kavramının önemi, onun devletin otoritesi ve yetkisi dışında olmasından kaynaklanır. Devlet kendi ülkesi içerisinde meşru yollardan her türlü politikayı geliştirme ve uygulama gücüne sahipken, dışta böyle bir fırsata sahip değildir. Çünkü dışarıda başka devletlerin egemenliği ve otoritesi mevcuttur. Bir devletin dış politikasını etkileyen, politik, sosyal, ekonomik ve normatif faktör gibi birçok faktörler vardır.¹ Ancak dış politika, ilgili ulus devletin yetkili organları tarafından oluşturulur, fakat dış yani uluslar arası ortamda uygulanır. Dış politika yapılışı itibari ile özünde diğer devlet politikalarına benzer. Çünkü aynen diğer politikalar (örneğin, sağlık, kültür, eğitim vs.) gibi yürütme erki tarafından oluşturulur. Fakat diğer yandan, dış politika özelliği itibarıyla iç politikalarından oldukça farklı bir nitelik taşır. Dış politika diğer politikalarından farklı olarak, devletin siyasi ve hukuki otorite alanı dışında, yani uluslar arası ortamda

¹ **Fatih Karaosmanoğlu**, “İnsan Hakları Amaçlı Türk Dış Politikası: Bir Faktör Olarak Agit İnsan Hakları Normları”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.103.

uygulanır. Bu niteliği nedeniyle, dış politika hem iç politika sürecini hem de uluslar arası politika sürecini kapsar.²

Her ne kadar “Siyaset sınırdır” dense de iç politika ve dış politika birbirine sıkı sıkıya alakalıdır. Christopher Farrands’ın vurguladığı gibi “Dış politika sosyal bir hadisedir. Karar verici seçkinlerin gücü ve otoriteyi kullanırken değerlerini, beklentilerini ve faraziyelerini” içerisinde bulundukları toplumdan alırlar. Bu toplum demokratik çizgide olabilir de olmayabilir de. İşte bu nedenle dış politikaya dair kararlar, iç politik şartlardan bağımsız değildir ve bu şartlardan bire bir etkilenir. Ülkemizde yıllarca iç politikanın dış politika ile gerçek bağlantısı plüralist bir yapının eksikliği dolayısıyla oluşturulamadı ya da kısmen var olan bağlantılarda yine bu çoğulcu demokrasinin eksikliği dolayısıyla iç politikanın dış politikaya yansımaya engel oldu. Dış politikamızda istikrarı sağlayan husus Osmanlı’dan Cumhuriyete aktarılan ve devam ettirilen bürokrasi ve devlet geleneği olmuştur.³ Ülkemizde özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hükümetlerin aldığı kararlar daha çok toplumsal baskıyla veya kontrole şekillenmiştir. İç siyasi yaşamda değişiklikler ve dış çevredeki değişiklikler ülkemizde iç politika ile dış politika arasında ayırım yapmayı zorlaştırmıştır.

Şimdi son yüz elli yılımızda ülke politikasının hangi yönde seyrettiğine kısaca göz atalım. Böylelikle 1950–1960 arasında Menderes’in neden daha çok Batı yanlısı bir dış politika izlediğini daha iyi anlamış oluruz.

Tanzimat ile başlayan Batılılaşma hareketleri Osmanlı Devleti’nin aynı zamanda dış politikasını da oluşturmaktaydı. Tanzimat, Osmanlı Devleti’nde ve toplum hayatında yaklaşık iki yüz yıldan beri süregelen ıslahat eğilim ve girişimlerinin uygulamaya geçirilmiş önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Tanzimatla birlikte Osmanlı reform hareketi, öncekilerden farklı olarak nitelik, yön, hız ve kapsam açısından büyük bir değişiklik gösterdi. Bu hareketin etkileri kendi dönemi ile de sınırlı kalmayıp I. ve II. Meşrutiyet rejimlerini ve bir çok

² **Ramazan Gözen**, “Dış Politika Nedir?”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.3-4.

³ **Selahaddin Bakan**, “Teoriler Işığında Dış Politika,” *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.9-10.

fikri ve siyasi hareketi ortaya çıkardığı gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan kurum ve fikirlere de kaynaklık etti.⁴

Jön Türklerin, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında dış politikada yanlış uygulamaları yanında Pan Osmanlı, Pan Türk, Pan İslâm ve Batılılaşma gibi birbirleriyle çelişme halindeki akımlara bağlanmaları, Osmanlı Devleti'ni maceralara sürüklemiştir. Ancak Balkan Harplerinden sonra, yabancı unsurların çoğunlukta bulundukları ülkelerin tasfiyesi üzerine İmparatorluk içinde Türkler çoğunluk durumuna gelebilmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İmparatorluk içinde Türklerin çoğunlukta bulunduğu ülkelerin parçalanması üzerine Mustafa Kemal, geçmiş hataları tashih ederek, Türk unsurundan kurulu milli bir devlet teşkil etmek teşebbüsüne girişmiştir.⁵

17 Aralık 1908'de II. Meşrutiyet Meclisi'nin çalışmalarına başlamasıyla dış politika kavramı yeniden tartışma platformuna çekilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti yönetici eliti, daha önce uygulamaya çalıştığı denge politikasını devam ettirmekle birlikte dış dayanağının hangi devlet olması gerektiği hususunda farklı görüşleri tartışmak zorunda kalmıştır. İttihat ve Terakki Fırkası daha çok Almanya; Hürriyet ve İtilâf Fırkası ise İngiltere-Fransa yanlısı bir politikanın tatbik edilmesinden yana olmuşlardır. Alman yanlılarının üstünlüğü ile sonuçlanan bu politik tercihle Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti, artık toprak bütünlüğünü koruma gayretine girecek, “büyük devletlerin yardımını beklemek” gibi dar bir hükümet politikasının içine hapsolacaktır. Birinci Dünya Savaşı yenilgisinden sonra başlayan Milli Mücadele döneminde, iki ayrı yapıya dayanan bir dış politika takip edilmiştir. Ülkedeki iki başlılıktan doğan bu farklılık, İstanbul Hükümeti'nin mevcudiyetinin yanı sıra, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi ile birlikte oluşan Heyet-i Temsiliye ve daha sonra tesis edilecek olan Ankara Hükümeti'nden kaynaklanmaktadır. İstanbul Hükümeti'nin takip ettiği politika İngiltere ve müttefiklerine karşı Milli Mücadele boyunca teslimiyetçi bir tarzda gelişme göstermiştir. İstanbul Hükümeti'nin bu yolu tercih etmesi Birinci Dünya Savaşı'ndaki pozisyonunu affettirme amacına

⁴ **Veysel K. Bilgiç**, “İç Politika Dış Politika Etkileşimi”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.112.

⁵ **Mehmet Gönlübol, Cem Sar**, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara: AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, s. 142.

yönelikti. Heyet-i Temsiliye başkanı sıfatı ile Mustafa Kemal Paşa'nın takip ettiği dış politika ise İstanbul'dakinden çok farklıdır. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele hareketinin başlaması ile birlikte ortaya koyduğu dış politikanın temel esaslarını Misak-ı Milli'ye dayandırmıştır. Milli Mücadele hareketinin milli sınırlara dayalı ve tam anlamı ile bağımsız bir devlet olmaktan başka bir amaç taşımadığını açıkça ortaya koymuştur. Bu idealini gerçekleştirmeye çalışırken de batılı devletler arasındaki çekişmelerden yararlanmayı bilmiştir. Ayrıca büyük devletlerin yeni bir savaşa rahatlıkla giremeyeceklerini tespit ederek, Milli Mücadele dönemi boyunca bu ve buna benzer durumlardan büyük bir ustalıklarla yararlanmıştır.⁶

1914- 1918 arasında dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918'de Limni limanında Agememnon gemisinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine dayanarak Türk topraklarının İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi ile 19 Mayıs 1919'da başlayan Ulusal Kurtuluş Savaşı, Lozan Antlaşması'nın imzalanması ile 1923 yılında sona ermiştir. Mustafa Kemal'in Anadolu'da giriştiği ulusal hareket Batılı devletlere karşı olmakla beraber, Batılı devlet anlayışına karşı değildi.⁷

Lozan Antlaşması: Genç Türkiye devleti'nin Mustafa Kemal önderliğinde, Türk milletinin hem Osmanlı Devleti'ne ve onun prensiplerine, hem de Osmanlı Devleti ile iş birliği içine girmiş olan İtilaf Devletleri'ne karşı hukuki olarak elde ettiği ve bunu da siyasal bir belge ile tescil ettirdiği bir antlaşmadır.⁸

Atatürk dönemi dış politika gelişmelerini, Milli Mücadele dönemi ve Cumhuriyet dönemi (Lozan Antlaşması sonrası) olmak üzere iki süreçte ele almak en isabetli yoldur. Birinci kısımda yani milli mücadele devrindeki Türk Dış Politikası'nda savaş ve diplomasinin birlikte yürütüldüğünü görmekteyiz. Bu politika Türk ordularının savaş gücünü arttırırken, düşmanların tecavüz ve direnme güçlerini azaltıyordu.⁹

⁶ Semih Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara: Berikan Yayınları, 2000, s.2-3.

⁷ Gönlübol - Sar, a.g.e., s.3.

⁸ Vehbi Tanfer, "9 Eylül 1922-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında Türkiye'nin Uluslararası Alanda Hukuksal Yönden Kabulü ve İzlenen Dış Politikanın Özellikleri", *Milli Mücadele Tarihi – Makaleler-*, yay. haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Ankara 2002, s.399.

⁹ Gönlübol - Sar, a.g.e., s.4.

Osmanlının son yüzyılına damgasını vuran Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyet gibi gelişmeler, batı sermayesine açılan kapıdan kapitalizm ile birlikte giren liberal Batı düşüncesinin sonuçları olarak kabul edilebilir. Söz konusu Batı düşüncesinin son bir iki kuşak Osmanlı aydınıni derinden etkilediği açıktır. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın kadrosu, bir başka deyişle Mustafa Kemal ve arkadaşları bu kuşağın üyeleridir. Bundan dolayıdır ki Mustafa Kemal “Emperyalizmi yeneceğiz derken” Batının ekonomik ve siyasi düzenini reddetmeyip yalnızca Batının ekonomik ve siyasal egemenliğinden kurtulmayı amaçlamıştır. Zor koşullar içinde Mustafa Kemal bazı devletler arasındaki (özelikle Fransa ve İngiltere) çelişkileri körükleyerek diplomasi alanında başarı kazanmış, bu başarısını cephedeki askeri başarılarla eklemiştir. Ulusal bağımsızlık savaşı sırasında çok yoğun bir diplomatik trafik vardır. Mustafa Kemal ve BMM, sadece askeri alanda değil, diplomasi alanında da büyük başarılar elde etmişlerdir. Çok ilginçtir ki dış politika konuları BMM’de en ince ayrıntılarına kadar görüşülmüş ve tartışılmış ve hatta tartışmalar çok sertte olmuştur.¹⁰

Ankara Hükümeti, Lozan Barış görüşmelerine Osmanlı Hükümeti’nin katılmasını sakıncalı gördüğünden, 1 Kasım 1922 tarihinde çıkardığı bir yasa ile Osmanlı Saltanatı’na son verdiğini bütün dünyaya duyurmuş ve Lozan Barış görüşmelerinde Türk ulusunu temsil etmek hakkının sadece Ankara Hükümeti’ne ait olduğunu duyurmuştur.¹¹

Ankara Hükümeti’ni temsilen İsmet İnönü, Sağlık Bakanı Rıza Nur, Hasan Saka, aynı zamanda 21 müşavir, 2 basın müşaviri, 10 tercüman bulunurken, Reşit Saffet Bey Genel Sekreter olarak katılmış ve 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalanmıştır.¹² Hatay’ın ülkemize katılması ve Boğazlarda egemenliğimizin tesisi dışında Lozan Antlaşması’na aynen uyulmuştur. Türkiye bu anlaşma ile bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü, hukuksal olarak bütün dünyaya tanıtmıştır. Lozan Antlaşması’nın

¹⁰ **Nevin Yurdsever Ateş**, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.31-32.

¹¹ **Halil Metin**, *Türkiye’nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları*, İstanbul: MEB Yayınları, 1997, s. 178.

¹² **Gönlübol - Sar**, *a.g.e.*, s.56.

imzalanmasından sonra, Türkiye'nin barışçı politikanın en güzel örneğini verdiğini görmekteyiz.¹³

Lozan sonrası Türk Dış Politikasının temel amacı: Bir yandan kendisine yöneltilebilecek her hangi bir dış askeri müdahale olasılığına karşı etrafında bir ortak güvenlik sistemi kurmak, diğer yandan da uluslar arası ilişkilerde o sırada süren sorunları barışçı yollardan çözmek olmuştur. Bu amaçla, Balkan Devletleri ve Doğulu devletler ile Dostluk ve Saldırmazlık antlaşmaları imzalanmıştır.¹⁴

Lozan'dan sonra Türkiye, toplum hayatında köklü değişiklikler yapan önemli devrim ve kalkınma hareketlerine girişmişti. Bu hareketlerin başarı ile sonuçlanabilmesi için yurt içinde olduğu kadar milletler arası alanda da barış içinde yaşamaya ihtiyaç vardı. Devrimlerin başarıya ulaşması ve elde dilen olumlu sonuçların devam ettirilebilmesi Türkiye'nin bütün devletlerle iyi geçinmesini gerektiriyordu. Bununla beraber, Türkiye'nin barışçı bir dış politikayı izlemek için gösterdiği çabalar zaman zaman engellerle karşılaşmıştı. Osmanlı Devleti, zamanında kapitülasyon rejimine alışmış bulunan büyük devletler, yeni Türk devleti ile tam eşitlik ve bağımsızlığa dayanan esaslar içinde münasebetlerde bulunmakta güçlük çekmişler ve çeşitli bahanelerle Türkiye'nin iç işlerine karışmak teşebbüslerinde bulunmuşlardır. Bu teşebbüslerinde Türkiye'nin mukavemeti ile karşılaşan büyük devletler, Lozan Antlaşması'nı tasdik etmeyeceklerini ileri sürerek Türkiye'yi tehdit etmek yoluna dahi gitmişlerdi. Fakat uzun gecikmeden sonra, Müttefikler Lozan Antlaşması'nı tasdik etmişler ve antlaşma 6 Ağustos 1924'te yürürlüğe girmiştir. Ancak büyük devletlerin Türkiye'nin iç işlerine karışmak teşebbüsleri Lozan Antlaşması'nın tasdikinden sonra da devam etmiştir.¹⁵

Türkiye ve İngiltere çok uzun yıllar savaşmalarına rağmen Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra bazı çözülemeyen sorunlar dışında kısa sürede iyi ilişkiler kurdular. Bunda Ankara'nın Lozan görüşmeleri sırasında Boğazlar sorunu ile ilgili olarak İngiltere'ye çok ciddi ödünler vermesi ve

¹³ **Ahmet Özgiray**, "Atatürk ve Dış Politika", *Üçüncü Uluslar arası Atatürk Sempozyumu I*, Ankara: 1982, s. 220.

¹⁴ **Cemil Koçak**, "Siyasal Tarih (1923-1950)", *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, ed. Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi, 2000, s. 193.

¹⁵ **Gönlübol – Sar**, *a.g.e.*, s.56.

Boğazların denetimini uluslar arası bir komisyona bırakmasının önemli bir payı vardı. Ancak, Ankara'nın bu tutumunun nedenlerinin başında Osmanlı borçları konusunda Fransa'ya karşı İngiltere'nin desteğini sağlamak ve Boğazlar konusunda da Sovyetler Birliği'nin paraleline düşmemek arzusu vardı.¹⁶

Genç cumhuriyet, halkın toplumsal yaşamında köklü, temelli değişiklikleri gerektiren yeni düzenleme ve reform hareketlerini sürdürürken, diğer yandan da uluslar arası alanda hem kişiliğini kabul ettirmenin hem de ilişki de olduğu ülkelerle iyi geçinmenin yollarını aradı. Türkiye 1923–1932 yılları arasında tek tek Batılı ülkelerle Lozan'dan kalan sorunları çözümlenmiştir. Sorunların çözülmesi ile birlikte de Türkiye'nin Batı karşısında duyduğu güvensizlik ortadan kalkacaktır. Bu tarihten sonra, Türkiye Sovyetler Birliği ile dostluğunu korurken, Batıya da yakınlaşma çabası içinde olacak, bunun ilk adımı olarak 1932 yılında Sovyetler Birliği'ni bilgilendirerek Milletler Cemiyeti'ne üye olacaktır. Zaten 1934 yılında Sovyetler Birliği de bu cemiyete girecektir. Bir yandan Batı ile yakınlaşırken, diğer yandan da güvenlik örgütlerinin oluşturulması için çabalayan Türkiye, 1934 yılında Balkan Antantı'nın, 1937 yılında da Sadabad Paktı'nın içinde yer alacaktır. Türkiye ise 1930'dan sonra barışa dayalı bir politika takip etmiş ve farklı bir gelişim çizgisi izlemekle birlikte Hatay sorunu da bu dönemde çözüme kavuşmuştur.¹⁷

Döneme geniş bir perspektiften, uluslar arası ortamdan baktığımızda ise, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarından memnun olmayan Batılı ülkelerin, özellikle de İtalya'nın yayılmacı “revizyonist” eğilimleri göze çarpar.¹⁸

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı arifesinde Batılılar açısından gözden çıkarılabilecek bir konumda değildir. Almanya'nın yayılmacı eğilimleri Türkiye'yi uzun süre rahatsız etmeyecektir. Ancak, 15 Ocak 1939 tarihinde Çekoslovakya'nın, Almanların yaşadığı Südetler bölgesi dışındaki yerleşim yerlerinin de işgal edilmesi ile Hitler'in yayılmacı politikası netleşir. Bunun hemen ardından da 24 Ağustos 1939'da Türkiye'nin dış politikasını alt üst eden Almanya-Sovyetler Birliği Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imzalanır. Bunun

¹⁶ Ateş, *a.g.m.*, s.33.

¹⁷ Özgiray, *a.g.m.*, s. 220.

¹⁸ Ateş, *a.g.m.*, s.34-35.

karşısında 19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız ittifakı imzalanır. Bu ittifak Türkiye'nin savaş içindeki konumunu göstermekteydi. Yani Türkiye konumunu tarafsızlık olarak belirlemektedir. Bu konumunu da savaşın son günlerine kadar sürdürmüştür. Bütün ekonomik sıkıntılar ve siyasi baskılara rağmen ülke savaş dışında kalmıştır. Türkiye'yi savaş dışında tutan, dış politikayı yürüten ekibin başarısının altında Mustafa Kemal'in serüvenci olmaktan uzak, barışçı politika çizgisi yatmaktadır. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak, büyük devletler arasında bir denge politikasını yürüterek mümkün olmuştur.¹⁹

Büyük Britanya ile ittifak kurmasına rağmen Türkiye, İkinci Dünya Savaşı boyunca büyük bir dikkatle olayların gidişatını izleyerek tarafsız kaldı. Parti çevrelerinin fikri, savaşın durumuna göre değişiyordu ve Ocak 1943'te Stalingrad'daki Nazi yenilgisine kadar Berlin, Ankara'nın tarafsızlığından yararlandı. Ancak savaşın gidişatı mihver güçlerinin aleyhine gelişirken Türkiye'de hakim çevrelerin siyasal tutumları ve siyasetleri de aynı şekilde değişti.²⁰

Uluslar arası sistemdeki bu köklü değişiklik ülkelerin dış politikalarına yansırken, Türkiye'nin dış ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde etkili olmuştur. Nitekim II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin dış politikasına egemen olan ve ona istikamet veren esas unsur savaş sonrası Avrupa dengesinde meydana gelen boşluklardan yararlanan Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki istekleridir.²¹

Savaş sonrası iki kutuplu, uluslar arası sistemin oluşumu ile Türkiye “Soğuk Savaş”ın tam ortasında yer alacaktır. Türkiye'nin savaş sırasında uyguladığı politika kendisini savaş sonrası yalnızlığa mahkûm edecektir. Bu yalnızlığını BM 'nin kurucu toplantısı olan San Francisco'da ciddi bir biçimde hissedecektir. Türkiye, Soğuk Savaş'ın taraflarından biri olarak batı bloğunun bir üyesi olacaktır. Türkiye'yi batıya yaklaştıran nedenlere baktığımız da; Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin talepleri bir neden ise, diğer önemli neden çağdaş uygarlık olarak yalnız batının kabul edilmesidir. Üçüncü neden ise, savaş sonrası

¹⁹ Ateş, a.g.m., s.34-35.

²⁰ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Ankara: Doruk Yayınevi, 2002, s.133.

²¹ Temuçin Faik Ertan, “Atatürk Sonrası Türkiye”, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 5.b., ed. M.Derviş Kılınçkaya, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004, s. 434.

ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek için, Türkiye'nin dış yardıma ihtiyaç duymasıdır. Savaş sonrası batı bloğu içinde yer alan Türkiye, 1950'li yıllarda savaş ekonomisi koşullarının yarattığı ticaret burjuvazisi ile Anadolu'da palazlanan büyük toprak sahiplerinin sınıfsal kökenini oluşturduğu Demokrat Parti iktidarında bütün ulusal çıkarlarını ABD'nin çıkarları doğrultusunda yeniden tanımlayacaktır.²²

²² Ateş, *a.g.m.*, s.31-32.

BÖLÜM I

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

1.1. Soğuk Savaş ve Uluslar Arası Sistem: Çift Kutupluluk

1918’de biten Birinci Dünya Savaşı’ndan, 1939’da patlak veren İkinci Dünya Savaşı arasında geçen zaman, Avrupa’nın ve sonra dünyanın, bir büyük savaştan başka bir savaşa gidişini hazırlayan dönemdir. Birinci Dünya Savaşı’nı bitiren barış düzenlemelerinin içine başka bir büyük savaşı çıkarabilecek unsurların nasıl konduğu, bunların savaşın çıkışını nasıl etkilediği, saldırgan devletlere karşı öteki barışçı devletlerin etkili bir cephe oluşturamadıkları ve Avrupa devlet adamlarının yakın tehdit ve tehlikeler karşısındaki aymazlıklarını incelemek herhalde ilginç olacaktır.¹

Sistemden kaynaklanan nedenler üzerinde duran bilim adamları devletler arasındaki savaşların nedenlerini uluslar arası sistemin yapısıyla ilişkilendirmektedirler. Bununla beraber, sistemden kaynaklanan etkiler üzerinde duran yazarlar temelde konuya iki açıdan yaklaşmaktadırlar. Entegrasyon ve güç dağılımı.² Bu güç dağılımı bozukluğu, Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda imzalanan antlaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

İkinci savaşın tohumlarını, temel olarak birincisini sonuçlandıran ve bu tür bir yıkıma bir daha asla müsaade etmeyeceği vurgulanan düzenlemelerde aramak gerekir.³ İlk önce, Birinci Dünya Savaşı’nı bitiren barış antlaşmalarındaki haksızlık ve adaletsizlikler, 1919’u izleyen yılların dünya politikasını büyük ölçüde biçimlendirmiş ya da en azından etkilemiştir.⁴ Bu antlaşmaların bazı hükümlerinin, yenilgiye uğrayan devletlere karşı süreli bir takım kayıtlar yüklemiş olması idi.

¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 8.b., Ankara: İmge Kitapevi, 2000, s. 13.

² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, s. 432.

³ Baskın Oran, “1939–1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Görelî Özerklik – 2”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 398.

⁴ Sander, *a.g.e.*, s. 14.

Bunların başında da silahsızlanma geliyordu.⁵ İkinci olarak İngiltere'nin savaş öncesi dönemdeki denge politikasını savaş sonrasında sürdürememesi de Avrupa'daki uluslar arası gelişmeleri etkilemiştir. Üçüncüsü Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan güç dengesinin temel ögesi haline gelen ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne girmeyişi ve Avrupa sorunlarından uzak kalışı Avrupa düzenini önemli bir güvenceden yoksun ve bugünün Birleşmiş Milletleri'nin öncüsü olan Milletler Cemiyeti'ni güçsüz bırakmıştır. Bu gelişme de güç dengesinin kolayca bozulmasına olanak vermiş ve İngiltere'nin Avrupa sorunlarında bir denge unsuru olmasını engellemiştir. Son olarak devrim yüzünden Sovyetler Birliği'nin de Avrupa'dan göreceli olarak uzak kalışı iki savaş arası dönemini etkileyen bir unsur olmuştur.⁶

İki savaş arası dönem; Avrupa'da Versay Antlaşmasının oluşturduğu statükoyu korumaya çaba harcayan İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde anti-revizyonist devletler grubu ile, Versay Antlaşmasının değiştirilmesini amaçlayan ve Almanya ile İtalya'nın öncülük ettiği devletler grubu arasındaki siyasi, diplomatik, ekonomik, kültürel, ideolojik ve nihayet askeri mücadele tarihidir.⁷ Öncelikle iki savaş arası dönemde başat güç olmak için mücadele içerisinde olan devletlerin genel durumlarına bakmak hem İkinci Dünya Savaşı'nın çıkış nedenlerini anlamak için hem de savaş sonrası oluşan yeni dünya düzenini anlamak için daha iyi bilgiler verecektir.

İki savaş arası dönemde, büyük devletlerin 1920'lerin kısa ekonomik canlılık havası içinde pek duyulmayan önemli sıkıntıları vardı. Almanya'nın Versay Antlaşmaları ile kolu kanadı kırılmış, toprak kayıplarına uğramış, silahsızlandırılmış, ödeyemeyeceği tamirat borcu yüklenmiş ve Avrupa devletler topluluğu arasına bile alınmamıştı. İtalya, 1922 faşist devriminden sonra yaygın ve sert iç mücadelelere sahne oldu. Akdeniz'de ve Avrupa'da hâsıl olan değişimlerden hoşnut değildi. İtalya yavaş yavaş mağlup devletlerin yanına doğru kaymakta idi.⁸ İtalya, Mussolini'nin proleter ulus kavramı içinde anlatımını bulan

⁵ **Abdülhat Akşin**, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 159.

⁶ **Sander**, *a.g.e.*, s. 14.

⁷ **Koçak**, *a.g.m.*, s. 195.

⁸ **Akşin**, *a.g.e.*, s. 160.

bir eziklik ve ekonomik bunalım içindeydi. Uzakdoğu'da güçlü Japonya, ABD ve İngiliz İmparatorluğu'nun gücü arasında ezilmekteydi.⁹ Toprak ve hammadde sıkıntısı çeken Japonya 1931'de Çin'e saldırdı ve daha sonra da güneye doğru Mançurya'yı işgale başladı.¹⁰ Sovyetler Birliği, Brest-Litovsk Antlaşmaları ile yitirdiği toprakları unutamıyordu. İngiltere'nin deniz üstünlüğünü sürdürme, Fransa'nın ise Almanya'ya karşı güvenlik endişeleri giderek artan bir biçimde sürmekteydi.¹¹

Fransa Avrupa'daki 1919 düzeninin korunmasını isteyen muhafazakâr Avrupa devletlerinin başında bulunuyordu. Fransa'nın genel olarak Avrupa'nın küçük devletleri üzerindeki nüfuzu artmıştı.¹²

Birinci Dünya Savaşı'nın yıkımından tüm kazanç ve birikimlerini kaybederek çıkan tüketicilerin azalan talepleri sonucu ekonomiler iflastan kurtulmak için dışarıda yeni pazarlar aramak zorunda kalmışlardı.¹³ 1920'lerin canlı ve istikrarlı havası 1929'da başlayan dünya ekonomik bunalımı ile sona erince devletlerin sıkıntıları su yüzüne çıktı. Dünya ticaretinde düşüş, işsizlik ve para değerlerindeki artış ve düşüşlerle simgelenen bu bunalımla karşılaşan devletler kendi ulusal ekonomik sistemlerine döndüler. Amerika 1929 bunalımıyla ilk maddi afetiyle karşı karşıya kalmıştır. Bunun etkilerini üzerinden atarak işleyebilmesi için çok daha büyük bir refah düzeyine çıkması yetmemiştir.¹⁴

Almanya ekonomisini 1931'de markın serbest döviz durumuna son vererek uluslar arası ticaretini takas temeline dayadı.¹⁵ Faşist İtalya Doğu Akdeniz'de saldırgan bir tutum içerisine girdi.¹⁶ Serbest ticaretin ana yurdu sayılan İngiltere 1932'de kendini ve sömürgelerini, koruyucu gümrük duvarları ile çevirdi. 1933'de yeniden başkan seçilen Roosevelt doların değerini düşürerek öteki ülkeleri

⁹ **Mim Kemal Öke – Erol Mütercimler**, *Yalnızlıktan Saygınlığa Demokrat Parti'nin Dış Politikası*, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 2000, s. 14.

¹⁰ **Mustafa Aydın**, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939–1945", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 404.

¹¹ **Sander**, *a.g.e.*, s. 102.

¹² **Akşin**, *a.g.e.*, s.161.

¹³ **Aydın**, *a.g.m.*, s. 401.

¹⁴ **Fernand Braudel**, *Uygurlukların Grameri*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2.b. Ankara: İmge, 2001, s. 497- 498.

¹⁵ **Sander**, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁶ **Rıfat Uçarol**, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 4.b., İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995, s. 490.

dikkate almayan ekonomik reformlarda bulundu. Kapalı bir ekonomik sisteme sahip Sovyetler Birliği bile ekonomik bunalımın etkisinden kurtulamadı. Stalin, 1929'dan itibaren endüstrileşmeye girişmiş, bunu eldeki olanaklarla yürütmüş, karşılaşılan güçlüklerden sonra, bilinen başarıları elde etmiştir.¹⁷

Böyle bir ortamda ancak ABD, İngiltere ve Fransa sıkıştıkları zaman yalnız kendi kaynaklarına dayanabilecek durumdaydı. Ama endüstrileşmiş devletler olmakla birlikte Almanya ile Japonya kendi kendilerine yetemiyorlardı.¹⁸

1930'lu yılların ikinci yarısında bu mücadele hızlanmaktadır. İtalya, Almanya'dan aldığı destek ile 3 Ekim 1935'te Habeşistan'ı işgale başlamış, 9 Mayıs 1936'da ilhak etmiştir. Milletler Cemiyetinin İtalya'ya karşı aldığı önlemler başarılı olamamıştır. Böylece uluslar arası barışı koruyacak bir üst organın görevini yapamayacağı ortaya çıkmıştır.¹⁹

Atatürk, dünya devletlerinin bu tutumlarını göz önüne alarak Avrupa'nın genel bir savaşa doğru yöneldiğini fark etmiş, durumdan faydalanmak için bölgesel paktlar kurarak sınır güvenliğini garanti altına almaya çalışmıştır. Bu amaçla önce Avrupa'nın yumuşak karnı diye tabir edilen Balkanlarda Türkiye'nin çıkarlarını ön plana alarak Balkan Devletleri ile Balkan İttifakının, ardından da doğu sınırlarını güvence altına almak için Sadabad Paketi'nin imzalanmasını sağlamıştır.²⁰

Sosyo-ekonomik bir düzen olarak emperyalizmi de bu savaşın önemli bir parçası sayabiliriz. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı'nda da emperyalist bloğun çatışması söz konusudur. Bu emperyalist bloklar arasındaki çelişkiler kesinleştikçe dünya yeni bir savaşa doğru sürükleniyordu.²¹

Yaşamsal ham madde ihtiyaçlarını uluslar arası ticarete konan engeller yüzünden normal ticaretle sağlayamıyorlardı. Yani iki devlette öteki büyük devletler gibi kendi ekonomik imparatorluklarını kurmak durumundaydı. Japonya en basit yolu seçerek askeri gücünü önce Mançurya sonrada Çin kıyılarına doğru genişletti. 1930'larda hala Versailles zincirleri ile bağlı bulunan Almanya için bu

¹⁷ Braudel, *a.g.e.*, s. 594.

¹⁸ Sander, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁹ Koçak, *a.g.m.*, s.196.

²⁰ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev.Yasemin Saner Gönen, 15.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 294.

²¹ V.Sipols, – M.Haalamof, *İkinci Dünya Savaşının Nedenleri*, çev. İzzet Yaşar, İstanbul: Ağa oğlu Yayınevi, 1975, s.14.

uluslar arası ekonomik bunalımdan çıkış yolu yoktu. İşte İkinci Dünya Savaşı öncesi yılların temelinde yatan çelişkiler bunlardır.²²

Hitler, “*Ben Avrupa’nın son şansımı, Avrupa kendi birliğini önceden alınmış kararlar ve reformlarla yapamazdı. Bu kıtanın milletleri birlik yolunda cazibe ve ikna gayretleri ile fethedilemezdi. Ona sahip olmak için ona saldırmak lazımdı*” diyerek²³ 1 Eylül 1939 günü Polonya’ya saldırmasıyla İkinci Dünya Savaşı’nı başlattığında,²⁴ Sovyetlerde emperyalist emellerini gerçekleştirmek fırsatından faydalanmak ve 23 Ağustos Paktı’nın kendilerine ayırdığı parsayı ele geçirmek için harekete geçmişti.²⁵

Alman silahlı kuvvetlerinin Polonya harekâtı Hitler için tam bir güç gösterisi oldu. Onun baskı yaptığı her hükümetin gücü kırılmaya başladı. Rusya, Hitler ile yaptığı gizli antlaşma gereği Polonya’ya doğu sınırından girdi.²⁶ Sovyetlerin Polonya’ya girmesi Türkiye’yi de endişelendirmeye başladı.

Dünyanın tanık olduğu ikinci büyük savaştan sonra ise, uluslar arası sistemin 20. yüzyılın tam yarısında alınan fotoğrafında göze çarpan ilk özelliği muhakkak ki, milletlerin iki hasım kampa bölünmüş olmalarıdır. Evet, İkinci Dünya Savaşı’nın cepheleri 1945’te susmuş; çarpışan saflar çözülmüş ve Nazi Almanyası ile Japon İmparatorluğu tarihe mal olmuştur. Ancak tohumları, galip müttefikler arasında daha savaşın son yıllarında atılan rekabet sonucu, Dünya politikasının iki kutuplu bir çehreye bürünmesi uzun sürmemiştir. Bir yanda Rus milli gücüyle evrensel olma iddiasındaki bir ideolojinin-Marksizm/Leninizm-birleşiminden oluşan bir odak diğer yanda Amerika’nın başını çektiği ve kendisini “Hür Dünya” olarak takdim eden koalisyon.²⁷

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki uluslar arası ortam önceki dönemden farklı olmuş, bu farklılık sadece uluslar arası ilişkiler açısından değil toplumların yaşantıları bakımından da dikkat çekici bir niteliğe kavuşmuştur.²⁸

²² Sander, a.g.e., s. 104.

²³ Adolf Hitler, *Siyasi Vasiyetim*, çev. Kamil Turan, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2002, s.89.

²⁴ Aydın, a.g.m., s. 399.

²⁵ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, 14.b., İstanbul: Alkım Kitabevi, 2004, s.361.

²⁶ A. Başer Kafaoglu, *Varlık Vergisi Gerçeği*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002, s. 17.

²⁷ Öke – Mütercimler, a.g.e., s. 15.

²⁸ Mustafa Balcıoğlu, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Durmuş Yalçın vd., Ankara: AKDTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s. 461.

Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya politika sahnesinden çekilmesinden sonra dünya en az yirmi yıl kesin çizgiyle ABD ve Sovyetler Birliği'nin çerçevesinde iki kutuplu bir nitelik kazandı. İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler Almanya'sı ile Mussolini İtalya'sını dize getiren güçler İngiltere ya da Fransa değil, ABD ile Sovyetler Birliği idi. Savaş sonrasında 1970'lere kadar uluslar arası ilişkilerin tarihini, ABD ile Sovyetler Birliği'nin yeryüzünde başat güç olmak için gösterdikleri çabalar olarak nitelemek gerçekçi bir genelleme olacaktır. Savaştan her bakımdan zararlı çıkan Avrupa devletleri bu iki süper devletin çevresinde kümelenecektir. "Soğuk Savaş" diye kısaltarak anlattığımız bu yeni durum aktif etkisini yirmi yıl kadar sürdürmüştür. Bugün bile tüm belirtilerin ortadan kalktığını söyleyemeyiz.²⁹

En basit anlamıyla soğuk savaş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaştan galip çıkmış iki büyük devlet ve bu devletlerin çevresinde kümelenmiş küçük devletler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın doğrudan birbirine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü belirli bir tarihsel döneme verilen addır. Ancak uluslar arası ilişkiler uzmanları bu olguyu daha belirgin bir biçime sokan açıklamalar getirmektedirler. Örneğin, bir tanıma göre soğuk savaş: İki blok arasındaki ilişkilerde, blokların ve üyelerin davranışlarını denetlemeye yönelik taraflarca benimsenmiş kuralların bulunmadığı ve ilişkilerde tamamıyla güce dayanan davranışların başat olduğu bir dönemdir. Soğuk savaş, aynı zamanda ülkeler arasında anlaşma kuralları yaratılmasına ve ilişkilerin bir düzen içinde gücün sınırlanarak yürütülmesine olanak sağlayacak temel yöntem olan diplomasinin iki blok arasında hemen hemen ortadan kalktığı bir dönemdi.³⁰

Savaşın hemen ertesinden itibaren Amerikalılar diplomaside güce dayalı bir dile müracaat edebilecekleri dört kapışma noktasında Sovyetlerle karşı karşıya gelmişlerdi. İran, Yunanistan, Berlin ve Türkiye... İran savaşta askeri konjonktür gereği Ruslar ve İngilizlerce işgal edilmişti. Ancak 1942'de taraflarca yapılan anlaşmaya göre, bu kuvvetler çarpışmaların kesilmesinden sonra geri çekileceklerdi. Sovyetler böyle bir taahhüde uymadığı gibi kendine bağlı güçlerle ülkede ayrılıkçılığı kışkırtmışlardı. Berlin ise bilindiği gibi Nazi Almanya'sının

²⁹ Sander, *a.g.e.*, s. 181.

³⁰ Sander, *a.g.e.*, s. 182.

başkentiydi. Burası Sovyet işgal bölgesinde bulunmasına rağmen bütün müttefiklerin bu kentte karargâhı vardı. Sovyetler gerek Batılıları Berlin'den tamamıyla çıkarabilmek, gerek kendi bölgelerinde istedikleri rejimi oturtabilmek için müttefiklere zorluklar çıkarmaya başladılar. Sonunda bir duvarla Berlin'den başlayarak Almanya'yı fiilen ikiye böldüler. Bu fiili durum ileride iki Almanya cumhuriyeti olarak hukuki bir gelişmeyi de yaratacaktır. Berlin'e Batılıları sokmamaya kararlı gözükyorlardı. Batılılar buna karşılık, 1949 Şubatında kendi bölgeleri ile Sovyet işgal bölgesi arasındaki sınırlara abluka uygulayıp, her türlü teması kesince, Sovyetler de 1949 Mayısında Berlin ablukasını kaldırmak zorunda kaldılar. Böylece Batı Almanya ile Batı Berlin arasında kara ulaşımı tekrar başladı.³¹

Soğuk Savaşın menziline giren noktalardan biride Türkiye idi.

İsmet İnönü, cumhurbaşkanı seçilerek yeniden iktidara geçtiği sırada bir büyük savaşın yakında çıkabileceğini tahmin ediyordu. Asıl sorun, savaşın çıkıp çıkmayacağı değil, fakat ne zaman nerede ve nasıl çıkacağıydı. İnönü, bir savaş anında Türkiye'nin güvenliğinin ancak İtalya ve müttefiki Almanya tarafından tehdit edilebileceği görüşündeydi. Bu tehdidi önlemek için, ülkenin Batılı müttefiklerin yanında, mihvere karşı olan, içinde henüz Sovyetler Birliği'nin de bulunduğu, devletler grubuna katılması gerektiğini düşünüyordu. Yani izlenmesi gereken yol Mihver'in Avrupa'da ve Balkanlar'da yayılma arzularına karşı Batılı müttefikler ile Sovyetler Birliği'nin görünürde kurmaya çalıştıkları bloğa katılmak ve bloğun kurulmasına katkıda bulunmak.³²

Türkiye açısından soğuk savaş aslında 1939 yılında başlamıştır. Çünkü savaşın başlaması ile Sovyetler Birliği Türkiye'ye karşı politikasını değiştirmiş ve bir kez daha Türk boğazları üzerinde hak talebinde bulunmuştu.³³ Türkiye'nin temel endişesi ulusal egemenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar gelmeden bu badireyi en güvenli şekilde atlatabilmektir.³⁴ Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın son yılına kadar savaş dışı kalmaya gayret göstermiştir. Fakat Türkiye, savaştan karışt

³¹ Öke – Mütercimler, *a.g.e.*, s.16.

³² Koçak, *a.g.m.*, s.197-198.

³³ Abdulkadir Baharçipek, "Soğuk Savaşın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.61.

³⁴ Aydın, *a.g.m.*, s. 399.

gruplar özellikle ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından (üçlü davet)³⁵ geçmişte imzaladıkları ikili anlaşmalara dayanarak kendi saflarında savaşa girmeye zorlanmıştır. Özellikle İngiltere, Türkiye'nin müttefikler arasında savaşa katılabilesini sağlamak için çok çaba sarf etmiştir.³⁶

Churchill, 31 Ocak 1941 tarihinde cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup göndererek Almanya'nın ilerlemesini durdurmak amacı ile İngiliz uçaklarını ve uçaksavar toplarını Türkiye'ye göndermeyi önerdi. Türkiye savaş dışı kalma politikasını devam ettirebilmek amacıyla İngiltere'nin bu isteğini geri çevirdi. Ancak İngiltere bu isteğinde kararlı görünüyordu. İngiltere Başbakanı Eden, 26 Şubat tarihinde Ankara ziyaretinde "Almanya'nın Yunanistan'a saldırması durumunda Türkiye'nin Almanya'ya savaş açmasını" istedi. Türkiye bu isteği yine reddetti.³⁷ Türkiye üzerindeki baskılar 1943 yılının son aylarında daha da arttı. Özellikle Tahran konferansında Churchill'in Türkiye'nin savaşa katılması konusunda üçlü daveti reddettiği takdirde, İngiltere Hükümeti artık Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve boğazlardaki hakları konusunda ilgi göstermeyeceğini ve bu konuyla ilgilenmeyeceğini ifade etti.³⁸

Türkiye yaygın olan kanının aksine savaş süresince tarafsız kalmış değildir, çünkü savaşan gruplardan biriyle, yani İngiltere ve Fransa ile ittifak imzalamış bulunuyordu. Başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere, Türk dış politikasını yürütenler savaşın ağır koşulları altında Türkiye'yi savaş dışı bırakmayı başarmışlardır.³⁹ Türkiye savaşın başından itibaren savaşın aktif etkisinden uzakta "üç taraflı" bir politika izlemiştir.⁴⁰ Böylece Türkiye, savaş sonrası döneme, savaşın korkunç sayılabilecek yıkıntılarına uğramadan girmişti. Türk dış politikasındaki bu başarının önemli nedenlerinden biri, devleti yönetenlerin Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni savaşa sokup sonunda devleti yıkan gelişmeleri iyi değerlendirmeleri ve yakın tarihten ders alarak aynı hataları

³⁵ Sander, a.g.e., s.133.

³⁶ A.Suat Bilge, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, ed. Mehmet Gönül, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s.339.

³⁷ Onur Öymen, *Silahlı Savaş, Bir Mücadele sanatı Olarak Diplomasi*, 4.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, s. 82.

³⁸ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara: İmge Kitabevi, 2003, s. 53.

³⁹ Sander, a.g.e., s. 132.

⁴⁰ Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, 2.b., Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001, s. 18.

tekrarlamamalarıdır. İkincisi, Atatürk'ün tedbirli ve barışçı politika geleneğini sürdürme gayretleridir.⁴¹ Ancak savaş dışı durumu sürdürmek gittikçe zorlaşmaktaydı. İnönü'nün cumhurbaşkanlığı İkinci Dünya Savaşı ile aynı döneme rastlamıştı ve İnönü'nün en büyük başarısı gelen baskılara rağmen Türkiye'nin savaştaki tarafsızlığını korumak oldu. İnönü bunu bir övünç kaynağı olarak savaştan sonra sürekli kullanacaktır.⁴² Cumhurbaşkanı, 1 Kasım'da TBMM'yi açış konuşmasında “Gittikçe şiddetlenen düşmanlık havası içinde her gün biraz daha sinirlenen taraflar arasında, “tarafsızlık politikası”nı yürütmek hükümet için çok yorucu olmaktadır” demektedir. Üstelik Sovyetler Birliği 1942 Kasımında Alman ilerlemesini Stalingrad'da durdurup savaşta üstün bir duruma geçtikten sonra Türkiye'ye karşı sert bir politika izlemeye başladı. Türkiye'nin savaş dışı politikası Sovyet basınının eleştirilerine konu oldu ve ilişkiler gerginleşti. Almanya'nın savaş alanlarında yenilgisi ile Türkiye üzerinde Alman tehlikesi kalkmış ama bunun yerine Sovyet tehlikesi geçmişti. Türkiye açısından Avrupa'da bir Alman zaferi kadar bir Sovyet zaferinin de ciddi sonuçları olurdu.⁴³

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ulusçuluğun entegrasyon ya da revizyonizm ideolojisi olarak işlevini yitirdiğine tanık oluyoruz.⁴⁴ Churchill'in ifadesi ile Avrupa'yı ikiye bölen demir perdenin teşekkülü ile iki kutuplu bir dünya dengesinden bahsedilebilirdi. Yani müttefikler arasında iki görüş ortaya çıkmış, bu görüşler de dünyayı iki kampa ayırmıştı.⁴⁵ Biri ABD'nin liderliğini yaptığı, Avrupa Devletleri'nin bunu izlediği liberal demokrasi kutbu, diğer tarafta Sovyetlerin başı çektiği komünist kutup.⁴⁶ Amerikan hegemonyasının altın yılları bir yandan savaş sonrasında, liberal düşünce ve değerlerin Batı Avrupa ve büyük ölçüde de Üçüncü Dünya ülkeleri elitlerince benimsendiği; öte yandan bunları reddeden karşı kampın etkin biçimde çevrelendiği döneme denk düşmektedir. ABD, bu dönemde uluslar

⁴¹ Sander, *a.g.e.*, s. 132.

⁴² Ahmad, *a.g.e.*, s.136.

⁴³ Sander, *a.g.e.*, s. 138.

⁴⁴ İbrahim Canpolat, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.187.

⁴⁵ Murat Yılmaz, “Medeniyetler Çatışmasına Giriş”, *Medeniyetler Çatışması*, der. Murat Yılmaz, 7.b., Ankara: Vadi Yayınları, 2002, s. 14.

⁴⁶ Oğuz Ünal, *Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul: 1994, s.123.

arası sistemde lider olma yolunda hızla ilerlemektedir.⁴⁷ Kısacası kuralları oluşturacak ve işletecek diplomasi yerini güç ilişkilerine bırakmıştı. Gerçi karşıt blok üyeleri arasında diplomatik ilişkiler vardı ve her iki blok üyelerinin karşı tarafta diplomatları bulunuyordu, ama diplomasi bir yöntem olarak gerçek işlevini yitirmişti. İşte bloklar arasındaki bu güç ilişkisi ve karışıklık ortamı İkinci Dünya Savaşı sonrası döneminin ilk yirmi yılının temel özelliğidir.⁴⁸

İki kutuplu cepheleşme teorisi Amerika Birleşik Devletleri'ne bir yandan uygun geliyordu. Çünkü bu teori gerçekte Amerika'nın Batı dünyasındaki rakiplerinin ve muhaliflerinin saf dışı bırakılmasını içeriyordu. Diğer yandan ise Amerika'nın SSCB ile cepheleşmesi sırasında Amerika'nın yönetici çevrelerinin katlanmaya hazır oldukları ve iç ekonomik faaliyette gerekli kaynaklar bakımından Amerika kapitalizminin uzun dönemli gerekliliklerinin izin verilebileceği çabalara kıyasla çok daha ağır çabalar gerekiyordu. Böylece, dünya çapındaki ilişkilerde Amerika'ya serbestiyet kazandırmak için Avrupa'da ve eğer mümkün olursa Asya'da anti-Sovyet bir güç dengesinin yeniden kurulabilmesi daha başlangıçtan itibaren Amerika'nın temel stratejik hedefi oldu.⁴⁹

İkinci Dünya Savaşı'nın müttefiklerin, yani demokrasi cephesinin zaferi ile sonuçlanması, bütün dünyada tek partili diktatörlük yönetimine dayanan siyasal sistemlerin gözden düşmesi ile serbest seçime dayanan liberal demokrasilerin yanında yer almak isteyen ülkeler kendi sistemlerini bu açıdan yeniden gözden geçirmek zorunda kaldılar. Bu bir anlamda savaş sonrasında günümüze dek süren “demokrasi patlamasıydı”.⁵⁰ Artık her tarafından çatırdayan faşist imparatorlukların yıkılması ile meydana gelecek boşlukta iyi bir yer kapabilmek için, büyük devletler yarış haline girdiler. 1945 yılının yeni düzeni yaratmadaki rolü bloklar politikasının doğması ile bitmiyor, belki ondan da önemli olmak üzere, Üçüncü Dünya ülkelerinin hızla uyanışlarına sahne oluyordu. Blokların şekillendiği, soğuk savaşın başladığı, geri kalmış ülkelerin baş kaldırdığı, kısaca yeni düzenin temellerinin atıldığı bu hengâmeyi, bütün ülkeler gibi Türkiye'de merak ve endişe içinde

⁴⁷ **Burcu Bostanoğlu**, *Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası Kuram ve Siyasa*, Ankara: İmge Yayınları, 1999, s. 222.

⁴⁸ **Sander**, *a.g.e.*, s. 202.

⁴⁹ **Genrikh Trefimenko**, *Amerikan Savaş Stratejileri*, çev: Levent Oğuz, İstanbul: Pencere Yayınları, 1997, s. 51.

⁵⁰ **Koçak**, *a.g.m.*, s. 178.

izlemektedir. Ülkenin yönetici seçkinleri ve Milli Şef İsmet İnönü, bu yeni düzene uymaya çalışıyorlardı. Buldukları çare ikili idi. Bir yandan emperyalist güçlere yanaşmak, öte yandan memleket içinde biçimsel bir demokrasi düzeni kurmak.⁵¹

1.2. Türk - Amerikan İlişkileri

Türk-Amerikan ilişkilerinin kökeni, Osmanlı dönemine rastlar. Bu dönemde ABD, Monroe Doktrini ile kıtasında yalnızcılık siyasetini benimsemesine rağmen, diğer denizaşırı ülkeler gibi Osmanlı Türkiye'si ile de teması olmuştur. Siyasi ilişkiler sınırlı fakat iktisadi ilişkiler giderek yoğunlaşıyordu.⁵² 1830'da imzalanan Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşmasıyla ticari ve siyasi ilişkilerin hukuksal çerçevesi çizilmişti. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti, ABD'ye en çok gözetilen ulus statüsü vermişti.⁵³

Milli mücadele döneminde gerek Türkiye'de bulunan Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Mark L.Bristol'un gerekse ülkeye gelen Amerikan araştırma heyetlerinin -Hardbord ve King- Crane Türkiye lehine gözlem ve raporları ABD'deki Türk aleyhtarını Yunan, Ermeni ve Arap lobilerinin propagandası kadar etkili olmayacak ve yönetim bir türlü yeni Türkiye'yi kabullenmeye yanaşmayacaktır. Amerika'da Türk düşmanlığı kampanyasını yürütenler, Washington ile Ankara arasında Türk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra düzenli diplomatik münasebetlerin kurulmasını da engelleyeceklerdir. Yeni Türkiye, Lausanne'da Birinci Dünya Savaşı'nın galipleriyle bir antlaşma yaparak, barış yolunu açar. ABD'de Lozan'daki gözlemcisi aracılığıyla Ankara ile ayrı barış kapısını aralar.⁵⁴

İkinci Dünya Savaşı sırasında ise ABD, Türkiye'nin savaşa sokulup sokulmaması konusundaki girişimleri İngiltere'ye bırakmıştır. Bunun dışında

⁵¹ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 4.b., Ankara: İmge Yayınevi, 2003, s.17-19.

⁵² Öke – Mütercimler, *a.g.e.*, s. 24.

⁵³ Çağrı Erhan, "Türk ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi", *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 140.

⁵⁴ Öke – Mütercimler, *a.g.e.*, s. 27.

Washington “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu” çerçevesinde Türkiye’ye bir miktar askeri yardım yapmıştır. Savaşın sonuna doğru Türkiye’nin içine düşmüş olduğu yalnızlık girdabında, ABD’nin yardımının gelmesi de hayli gecikecektir. 9 Mart 1945’te SSCB Hükümeti, Türkiye’ye bir nota vererek 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması’nı yenilemek istemediğini bildirecekti. Moskova, Türk Sovyet sınırında ve Boğazlarda kendi lehine bazı düzenlemeler istiyordu. Ankara bu taleplerin SSCB’nin Türkiye üzerindeki yayılmacılığı için bir bahane olduğuna inanıyordu.⁵⁵

İkinci Dünya Savaşı’nı demokrasi cephesinin kazanması ile Türkiye’de tercihini yapmak istiyordu. Amerika, kapitalist demokrasiye geçerken İngiltere ve Fransa’dan farklı bir yol izlemişti. Bu yollar arasındaki fark Amerikanın bu yola daha geç girmesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁶

Türk Amerikan ilişkilerinin boyutlarındaki asıl canlanma savaş sonrasında oluşmakta olan Soğuk Savaş ortamına paralel olarak ortaya çıktı.⁵⁷

ABD ile Türkiye arasındaki ilişki stratejik ortaklık olarak adlandırılabilir bir seviyeye yükseldi. Bu sonucun oluşmasında yeni dönemde bir taraftan ABD’nin Türkiye’den, diğer taraftan Türkiye’nin de ABD’den beklentileri belirleyici oldu.⁵⁸

Türkiye konusu, İngiltere’nin teşebbüsü ile Müttefikler arasında Postdam Görüşmeleri’nde gündeme gelir. 17 Temmuz ve 2 Ağustos 1945 arası yapılan konferansta Churchill’in Rusya’nın boğazlarda bir üs sahibi olmasına Müttefiklerin razı olmayacağına dair çıkışına, Truman’ın katılmasına rağmen Başkan yine de SSCB’nin Türkiye’den Doğu Anadolu’ya yönelik toprak isteklerinin yalnızca bu iki devleti ilgilendirdiği kanaatini tekrarlamaktan kaçınmayacaktır. Stalin taleplerinde ısrar edince Türkiye konusu Postdam’da kesin bir sonuca bağlanamaz.

⁵⁵ Öke – Mütercimler, *a.g.e.*, s. 28.

⁵⁶ Barrington Moore, Jr., *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, çev.Şirin Tekeli-Alaettin Şenel, 2.b. Ankara: İmge Yayınevi, 2003, s. 150.

⁵⁷ Erhan, “Türk-ABD İlişkilerinin...”, s.141.

⁵⁸ İdris Bal, “Türkiye ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı’nın Getirdikleri”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.152.

Soğuk Savaş'ın giderek yoğunluk kazanması üzerine Amerikan tutumu değişecek ve boğazlar üzerindeki tavrı Türk tezlerine yakın bir çizgiye gelecektir.⁵⁹

Sovyetler Birliği'nin davranışlarının tehlikeli bir hal alması üzerine Türk Hükümeti bu devlete karşı ABD ve İngiltere'nin desteğini kazanmak için girişimlerde bulunmuş, bu girişimler üzerine ABD, Türkiye'ye verdiği cevapta, meselenin artık Türk - Sovyet ilişkileri alanını aşmış ve Amerikan Hükümeti'nin ihlaline izin vermeyeceği Birleşmiş Milletler Yasası alanına intikal etmiş bulunduğunu belirtmiştir. Bu cevap Türk yetkilileri tarafından Amerika'nın Türkiye'ye karşı göstermeye başladığı fiili ilginin ilk kesin işareti sayılmıştır.⁶⁰

Sovyetlerin Türkiye üzerindeki baskılarına karşı, ABD'nin tutum değiştirerek Türkiye'nin yanında yer aldığını gösteren ilk işaret 1946 Mart ayında gelir. ABD Washington'da ölen Türkiye büyük elçisi Münir Ertegün'ün cenazesini Sovyetlerin göz diktikleri Boğazlara Missouri zırhlı gemisi ile göndererek Türkiye'nin yalnız olmadığı,⁶¹ Türk boğazlarının statüsünün kendi rızası alınmadan değiştirilemeyeceği mesajını veriyordu.⁶² Bu ABD'nin resmen verdiği ilk destektir.⁶³ ABD, Sovyetlere verdiği bir notada Türkiye yanında yer aldığını karşı tarafa açıkça belirtmiştir. Nitekim, bu tavır kısa bir süre sonra Truman Doktrini ile global ve resmi bir mahiyet kazanacaktır.⁶⁴

Moskova, anlaşmanın yenilebilmesi için Montrö Sözleşmesi'nin Sovyetlerin Türk boğazlarının savunmasına katılmasını sağlayacak biçimde değiştirilmesini istiyordu.⁶⁵

ABD Başkanı Truman, 12 Mart 1947'de "Dünyanın karşı karşıya olduğu durumun ağırlığının, kongrenin birleşik oturumunda konuşmasını gerekli kıldığını"

⁵⁹ Çağrı Erhan, *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökeni*, Ankara: İmge Yayınları, 2001, s. 17.

⁶⁰ Balcıoğlu, a.g.m., s. 463.

⁶¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950–1995*, Ankara: 2000, s. 33.

⁶² Çağrı Erhan, "ABD ve NATO ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.525.

⁶³ Ünal, a.g.e., s. 126.

⁶⁴ Öke – Mütercimler, a.g.e., s. 29.

⁶⁵ İtler Turan - Dilek Barlas, "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", *Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, 2004, s.154.

ifade ederek başladığı konuşmasında,⁶⁶ “Türkiye’nin milli bütünlüğü Orta Doğu nizamı için şarttır” diyerek⁶⁷ Amerika’nın Türkiye politikasına açıklık getirmiştir.⁶⁸

Truman, Sovyetlerin tehdidi karşısında ve Sovyetlerin yayılmacı siyasetinin önünde en büyük seti oluşturan Türkiye ve Yunanistan’ın korunmasını amaçlayan yardım için Senato’dan yetki istiyordu.⁶⁹

Türkiye ise, bir yandan iktisadi kalkınmasını gerçekleştirmek, diğer yandan da askeri gücünü arttırmak zorundadır. Ayrıca ABD’den gönderilen malzeme için bir bedel ödenmekle beraber, bu malzemenin bakımı, yedek parçaların temini de Türk ekonomisine yeni bir külfet getirmiştir. Bir de bunların üzerine ABD ile dış ticaretinde dengesizlik binince Türkiye’ye ekonomik yardım zaruri hale gelmiştir.⁷⁰

Truman Doktrini’nin temeli, Amerikan yöneticilerinin sürekli ve ağır bir Sovyet tehdidi altında bulundukları korkusudur. Bu korku ise savaştan sonra Avrupa’da ortaya çıkan olaylardan ve ABD’nin bu olayları yorumlayış biçiminden doğmuştur. Böylece 1947 yılını izleyerek Amerikan dış politikasının temel anlayışı komünizme karşı açılan savaş olmuştur ve bu savaşın çıkış noktasında da Truman Doktrini vardır. Truman Doktrini Versay düzenini sürdürmek isteyen ABD ile bu düzene bağlılığı olmayan ve hatta bunu kendisine karşı yapılmış olarak yorumlayan Sovyetler Birliği arasında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan çatışmanın ilk önemli göstergesi anlamındadır.⁷¹ İşte bu koşullar altında Truman, 1947 yılının başından başlayarak yalnız Yunanistan ile Türkiye’ye askeri yardım yapmakla kalmıyor aynı zamanda Amerikan dış politikasına yeni bir unsur “Sovyetler Birliğini Çevreleme Politikası”nı getirmiş oluyordu.⁷² Türkiye Truman Doktrini ile

⁶⁶ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO...” *a.g.m.*, s. 528.

⁶⁷ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: 1998, s. 451.

⁶⁸ George Soros, *Küresel Kapitalizm Krizde*, çev. Gülden Şen, İstanbul: Sabah Kitapları, 1999, s.185.

⁶⁹ Peter Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, çev. S.Yurdakul, İstanbul: 2000, s. 116.

⁷⁰ Öke – Mütercimler, *a.g.e.*, s. 30.

⁷¹ Sander, *a.g.e.*, s. 231.

⁷² Erhan, *a.g.e.*, s. 17.

artık uygar dünyanın ileri karakolu olmuştu. Doktrinle 1946'da başlayan çok partili sistem de garanti altına alınmıştı.⁷³

Amerika, Avrupa'ya yapacağı yardım için başka bir formül aradı ve bu formül Dış İşleri Bakanı George Marshall'ın 5 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesinde verdiği bir nutukta açıklandı. Marshall Planı adını alan bu teklifi görüşmek üzere 27 Haziran 1947 de Paris'te bir toplantı yapıldı. Amerika 3 Nisan 1948 de dış yardım kanunu çıkardı. Dış yardım kanunu çıkması üzerine 16 Avrupa ülkesi, 16 Nisan 1948 de Avrupa İktisadi İşbirliği teşkilatını kurdular. Marshall Planına karşılık Sovyetler de, uyduları ile arasındaki ekonomik münasebetleri ve işbirliğini sıkılaştırmak için Molotov Planı adını verdikleri ikili ticaret sistemini kurmuşlardır.⁷⁴

Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardımın planlanması sırasında Amerikan yöneticileri Türkiye'nin askeri bakımdan Yunanistan'dan daha önemli olduğunu kabul etmişlerdir. Bu bakımdan Türkiye'ye ayrı bir ekonomik yardım yapmayı ön görmüşlerdir.⁷⁵

Truman Doktrini Yunanistan ve Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı güvenceye alınmasını sağlarken, Marshall yardımı da ABD'nin Batı Avrupa üzerinde daha fazla etkili olması sonucunu doğurdu ve komünist olmayan ülkelerin çoğuna askeri ve ekonomik yardım programlarının başlatılmasını sağlamış oldu.⁷⁶

Neticede söyleyebiliriz ki, ABD ile bütünleşmek Demokrat Parti iktidarının on yıl süre ile izlediği politikanın ana çizgilerini oluşturmuştur. Bu bütünleşme çerçevesinde, ABD de, kurulu düzenin korunmasını sağlamak için, Menderes Hükümetleri ile sıkı bir işbirliği içinde olmuştur.⁷⁷

⁷³ Erhan, "ABD ve NATO...", s. 532.

⁷⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 444.

⁷⁵ Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945–1965)", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, ed. Mehmet Gönlübol, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s.219.

⁷⁶ Baharççek, a.g.m., s. 67.

⁷⁷ Çağlar Kırçak, *Türkiye'de Gericilik: 1950–1990*, Ankara: İmge Yayınları, 1993, s.21.

1.3. Türk - Sovyet İlişkileri

1917'den önce Çar'ın izlediği neredeyse “ihamet” anlamına gelen devletçilik ve aşırı milliyetçilik gibi kötü genel politikalar bizzat hükümet ve parti saflarında muhalif hareketleri körükledi. Bu hareketler Çarlık Rusya'sında 1917 ihtilaline, bu ihtilalde Sovyetlerin savaştan çekilmesine neden oldu.⁷⁸

1917'de yaşanan bu ihtilal Batılı devletlerce iyi karşılanmamış, Sovyetlerin yeni rejimi uzun süre tanınmamış, Sovyetler dünya politikasından tecrit edilmeye çalışılmıştır. Sovyetler Birliği Batılıların bu tarzından rahatsızlık duymuş, hatta bir saldırıya uğrama korkusu içine bile düşmüştür. Sovyetler ise komşuları ile iyi ilişkiler kurma çabasına girmiştir.⁷⁹ TBMM Hükümeti ile Sovyet Hükümeti arasındaki siyasi ilişkiler 3 Haziran 1920'de kurulmuştur. 1921 kışında Moskova'ya giden Türk hükümeti üyelerinin yaptığı görüşmeler 16 Mart 1921'de bir “Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması”nın imzalanması ile sonuçlanacaktır.⁸⁰

Moskova Antlaşması, ortak düşmana karşı savaşan devletlerin bir antlaşmasıdır.⁸¹ Kemalist devrimin önderi de emperyalizme karşı mücadele sırasında ortaya koyduğu pratiği; teori düzlemine taşır. Atatürk, Kurtuluş Savaşı yıllarından ölümüne kadar sayısız konuşmasında dünyayı “zalimler ve mazlumlar çatışması” ekseninde yorumlamıştır. Ama daha da önemlisi aynı Sovyet devriminin önderleri gibi Türkiye'nin mazlumlar dünyasında yer aldığını vurgular. Nitekim Mustafa Kemal: “*Biz Türkiyeliler Asyai bir milletiz, Asyai bir devletiz*” şeklinde ifade ederken, devrim stratejisi ile birlikte dış politikasının da eksenini belirtmeye çalışmıştır.⁸² Türkiye ile Sovyetler arasındaki ilişkiler, arada aksi yönde gelişen,

⁷⁸ **Mikhailovich Eichenbaum**, *Rus Devrimleri*, çev. Ramazan Macit, , İstanbul: Babil Yayınları, 2000, s.106.

⁷⁹ **Mehmet Gönübol-Cem Sar**, “1919–1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası” *Olaylarla Türk Dış Politikası*, ed. Mehmet Gönübol, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s.80.

⁸⁰ **Erel Tellal**, “Sovyetler ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.165.

⁸¹ **Hasan Berke Dilan**, *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası, 1923–1939* İstanbul: Alfa Yayınları, 1998, s.55.

⁸² **Mehmet Perinçek**, *Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri, (Sovyet Arşiv Belgeleriyle)* İstanbul: Kaynak Yayınları, 2005, s. 232.

geçici gelişmelere rağmen genel olarak üç devrede ele alınabilir. Bu devreler, dostluk, uyuşmazlık ve dostluğun yeniden kurulması teşebbüsleri olarak adlandırılabilir.⁸³

Milli Mücadele döneminde, gerek Sovyet Hükümeti'nin, gerekse TBMM Hükümeti'nin Batılı devletlere karşı savaş halinde olması 1921 Moskova Antlaşması'nın imzalanmasına sebep olmuştur. Bu anlaşma ile her iki devlette batılı emperyalist devletlere karşı ortak hareket edebilmek için birbirine yaklaşma politikası içerisine girmişlerdir.⁸⁴

1921 Dostluk Antlaşması milli mücadelenin en kritik yerinde en güzel desteğin ifadesi olmuştur. Bu antlaşma ile başlayan ve “Dostluk Devresi” dediğimiz bu devre her iki devletin kuruluş ve kuvvetlenme çabaları gösterdikleri Milli Mücadelenin ilk zamanlarına rastlamaktadır. Bu devreyi Moskova Antlaşmasından başlatıp,⁸⁵ Sovyetler Birliği'nin can düşmanı kabul ettiği Hitler Almanya'sı ile bir antlaşma yaparak dış politikasında değişikliğe gitmesi⁸⁶ ile sona erdirmek mümkündür. Sovyetler Birliği Türkiye'nin kendisi için bir kalkan olabileceği düşüncesi ve ortak çıkarlarından dolayı ilk başlar da Türkiye'nin yanında yer almıştır.⁸⁷

Sovyetler Birliği, 1930 yılından sonra statükocu devletlere yönelen bir dış politika izleyen Türkiye'nin uluslar arası ilişkilerde dayandığı tek büyük devlet olmaktan çıkmıştı. Bununla beraber Türkiye bu devlet ile ilişkilerini devam ettirmiştir.⁸⁸

1933 yılının sonuna kadar zaman zaman görüş ayrılıkları ortaya çıksa da sıkılaşılarak devam eden ilişkiler 1934 yılından itibaren erişilen dostluk noktasından yavaş yavaş aşağıya inmeye başlamıştır. Türkiye batılı devletlerle iş birliğine giriştikçe Sovyetler Birliğinden belirli bir ölçüde uzaklaşmaya başlamıştır. Bu uzaklaşma özellikle Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra atarak devam

⁸³ Gönlübol – Sar, *a.g.m.*, s. 337.

⁸⁴ Yalçın, *a.g.e.*, s. 208.

⁸⁵ Gönlübol - Sar, *a.g.m.*, s. 337.

⁸⁶ Sina Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara:1991, s.83.

⁸⁷ Yalçın, *a.g.e.*, s. 208.

⁸⁸ Yaşar Akbıyık, “Türk-Sovyet İlişkileri”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Durmuş Yalçın v.d. Ankara: AKDTYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004. s.424–425.

edecektir.⁸⁹ Sovyetler Birliğinin bu anlaşmadan sonra izlemiş olduğu politika Türkiye ile arasında uyumsuzluk devresini açmıştır. Bu devre Stalin'in ölümü ile sonuçlanmıştır.⁹⁰

İkinci Dünya savaşı içinde Sovyetlerin Türkiye'ye karşı politikası cephe durumlarına göre değişiklikler göstermiş, savaş sonunda ise gerçek niteliğini kazanmıştır.⁹¹ 1945 yılı sadece savaşın sonu olmakla kalmamış aynı zamanda kendisine güvenen ve yayılmacı emeller ortaya koyan bir Sovyetler Birliği'nin sahneye çıktığı yıl olmuştur.⁹² Ancak Türk dış politikasının temel hedefi savaş süresince Sovyet karşıtı gözükmekten Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak Müttefik garantilerini sağlamak oldu. Sovyet Hükümeti daha savaş bitmeden 19 Mart 1945'te Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'i kabul eden Molotov⁹³ Sovyet hükümetinin günün şartlarına ve İkinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan yeni duruma uygun olmadığı için esaslı değişiklikleri gerektirdiğine inandığı 17 Aralık 1925 tarihli Türk- Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını feshettiğini bildirmiştir.⁹⁴ Zaten Stalin Yalta konferansında Motreux Sözleşmesinin değiştirilmesini açıkça talep etmişti.⁹⁵ Molotov bunları söylerken bazı sorunlardan bahsediyordu. Bu sorunlardan kasıt:

1) Türkiye'nin doğu sınırlarında değişiklik yapılması (Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere terki).

2) Boğazlarda ortak savunmayı sağlamak için Sovyetlere üs verilmesi.⁹⁶ Molotov boğazlar konusunda şöyle diyordu. “*Sovyet Hükümeti Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda Boğazları korumadaki iyi niyetini takdir etmiştir. Fakat Sovyetler Birliği gibi büyük bir devlet böyle önemli bir konuda komşusunun iyi niyetine güvenemez ve Türkiye'nin askeri gücünü de göz ardı edemez*” bu

⁸⁹ **Kamuran Gürün**, *Türk Sovyet İlişkileri (1920–1953)*, Ankara:1991, s.133.

⁹⁰ **Bilge**, *a.g.m.*, s.337.

⁹¹ **Temuçin Faik Ertan**, “Atatürk Sonrası Türkiye”, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, ed. M. Derviş Kılınçkaya, 5.b., Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004, s.434.

⁹² **Baharççek**, *a.g.m.*, s. 62.

⁹³ Görüşme Metni için bakınız: *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 473.

⁹⁴ **Mustafa Aydın**, “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.473.

⁹⁵ **Baharççek**, *a.g.m.*, s. 63.

⁹⁶ **Aydın**, *a.g.m.*, s. 473.

nedenlerle Molotov “Sovyetlerin boğazları korumak için askeri üslere sahip olması gerektiğini” ifade ediyordu.⁹⁷

3) Montreux’un yeniden gözden geçirilmesi.⁹⁸

Böylece Türkiye Sovyetler Birliği’nin boğazlar ile Doğu Anadolu’dan toprak talepleri ile karşı karşıya gelmiştir. Bu durum karşısında Türkiye, bir taraftan Sovyetler Birliği ile ilişkilerini sürdürebilme çabası içine girmiş, diğer taraftan ise İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nin desteğini sağlayabilmek için uğraşmıştır. Türkiye’nin NATO’ya üye olmak için gösterdiği gayretler, Sovyetleri sürekli rahatsız etmiştir. Sovyetler buna engel olabilmek için her türlü çabayı göstermiştir. Fakat hükümet Sovyetlerin bu baskısına boyun eğmediği gibi özellikle Sovyet tehditlerinden kurtulmak için NATO’ya katılmak istediğini söylemekten çekinmemiştir.⁹⁹ Sovyetler, 13 Kasım 1951’de Türk Hükümeti’ne bir nota vererek, kendilerine karşı kurulmuş, saldırgan bir bloğa katılmakla, ABD’ye topraklarında üs vermekle doğabilecek sonuçtan tamamen Türkiye’nin sorumlu olduğu bildirilmiştir.¹⁰⁰

Menderes, Sovyetlerin bu tavır ve politikasını önemsemeden Amerikan basınına verdiği demeçte “Rusya’nın son protesto notası Türkiye’nin haklı harekâtında hiçbir değişiklik husule getirmeyecektir. Çünkü Sovyet Rusya ile anlaşabilmek için en iyi usül kuvvetli olmaktır. Ruslar kuvvetten anlarlar ve kuvvete hürmet ederler” diyecektir.¹⁰¹

5 Mart 1953’te Stalin’in ölmesi hem Sovyetlerin politikalarında hem de Türkiye ile ilişkilerde yeni dönemin başlamasına neden olacaktır. Stalin’in yerine geçen Kruşçev, Batı ülkeleri ile barış içinde bir arada yaşama prensibini savunmaya başladı. İki kutuplu dünyada SSCB’nin “barış içinde bir arada yaşam ilkesi” ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir.¹⁰²

Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye karşı politika değişikliğinin ilk önemli adımı 30 Mayıs 1953’te toprak taleplerinden vazgeçtiklerini ve boğazlar üzerinde herhangi bir hak talep etmediklerini ve yeniden dostluk bağları kurmak istediklerini

⁹⁷ Baharçipek, a.g.m., s. 63.

⁹⁸ Aydın, a.g.m., s. 473.

⁹⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 521.

¹⁰⁰ Cumhuriyet, 13.11.1951.

¹⁰¹ Cumhuriyet, 05.12.1951.

¹⁰² Türkkaya Ataöv, *Amerika Nato ve Türkiye*, Ankara: 1969, s.192.

açıklamasıdır.¹⁰³ Türkiye cevabını 18 Temmuz 1953'te vermiştir. Sovyetlerin isteklerinden vazgeçmeleri Türk Hükümeti tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak Sovyetler çok geçmeden, boğazlarda bulunan ABD ve İngiliz savaş gemilerinden rahatsızlık duyduğunu açıklamış, Türkiye ise her şeyin Montreux'a uygun olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁴

1953 yılından sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki dostluk ilişkileri devam etmektedir.¹⁰⁵ Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler genel olarak Sovyetler Birliği'nin izlediği politikaya tabi olmuştur.¹⁰⁶

1.4. Dönemin Siyasal Hayatı ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Dünya tarihine bakıldığında görülür ki, bir ülkede demokrasiyi kurmak zor bir iştir. Demokratikleşme çabalarına bol gözyaşı, bol insan kanı karışmıştır. İktidarların muhalefete geçmek istemeyişleri, başlıca nedenidir bunun. Demokratik geleneklerden, hoşgörü alışkanlığından yoksun toplumlarda, siyasal tartışmalar düşmanlıklara kolayca dönüşebiliyor. İşin asıl zor yanını, başlangıç noktası, yani tek parti iktidarının ayak diremesi oluşturmaktadır. Genelde karşılaşılan senaryo şöyle, Halkın demokratikleşme isteği, diktatörün iç muhalefeti susturmaya kalkışması, halkın başkaldırması, düşeceği korkusuna kapılan iktidarın zorbalığa başvurması sonunda diktatörün zorla devrilmesi ya da demokratikleşme girişiminin başarısızlıkla bitmesi.¹⁰⁷

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın siyasi manzarası önemli değişikliklere uğramıştır. Almanya, İtalya, Japonya'da faşist yönetimler yıkılmış,

¹⁰³ Ali Gevgili, *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul:1987, s. 93.

¹⁰⁴ Tellal, *a.g.m.*, s. 513.

¹⁰⁵ Uçarol, *a.g.e.*, s. 565.

¹⁰⁶ Bilge, *a.g.m.*, s. 337.

¹⁰⁷ Şeref Bakşık, "Demokrasi, DP ve İnönü" *Tarih ve Toplum*, C.9, S.53, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988, s.16-18.

demokrasi ve uluslar arası barış, yani evrensel idealler ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁰⁸

Dünya politikasına dâhil olan Amerika ve Rusya ilk alana yerleşmişler, Avrupa politikası yerine milletler arası politikadan söz edilmeye başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunu kara ve denizler tayin ederken İkinci Dünya Savaşı; milletler arası mücadeleyi dünyanın yüzeyinden atmosfere çıkarmış, yani kara ve deniz muharebelerinin kaderini "hava" tayin etmiştir.¹⁰⁹

Son yirmi yıldaki iç ve dış olayların esas nedenlerini 1945 yılında aramak gerekir. Dünyaya damgasını vuran bloklar politikası ve soğuk savaş bu yılda doğmuş, Türkiye'yi bu güncü duruma getiren emperyalizm uyduculuğu ve biçimsel demokrasi, yine bu yılda hızla oluşmaya yüz tutmuştur. Demokrat Parti, tam anlamıyla bu yeni düzenin bir ürünüdür. Dünyaya ve memleketimize yön veren yeni etmenleri gözden geçirmeden, Türk siyasi hayatında son derece önemli bir yer işgal eden DP hareketini anlamak imkânsızdır.¹¹⁰

1945 yılının yeni düzeni yaratmadaki rolü bloklar politikasının doğması ile bitmiyor; belki ondan da önemli olmak üzere, Üçüncü Dünya ülkelerinin hızlı uyanışlarına sahne oluyordu. Fransa kaynaklı cumhuriyet yönetimine karşı İngiltere kaynaklı demokrasi oluşumu ayrı bir süreç geçirmiş ve cumhuriyetin devletle bütünleşen yapısına karşılık, demokrasinin topluma yönelen çizgisi, giderek birbirinden ayrılan bir rota izlemiş ve yirminci yüzyılın ortalarına doğru bu iki kavram yavaş yavaş karşı karşıya gelmeye başlamıştır.¹¹¹

Mayıs ayında Suriye, Fransa'ya başkaldırıyor, Ekim'de ise Mısır ve Cava, İngiltere ve Hollanda'ya isyan ediyorlardı. Bu hareketler hemen başarı sağlayamıyorlar ama milli kurtuluş savaşlarının artık önüne geçilmez bir sel gibi gelişeceğini gösteriyorlardı. Asya, patlamaya hazır bir kazan gibi kaynıyordu. Koca Japonya'yı iki darbeye yere seren atom bombalarının dahi zaptedemeyeceği bir kaynama. Zira yarım milyarlık devasa kütlesi ile Çin artık sahneye çıkmıştı. Olanca şiddeti ile yeniden alevlenen iç savaş, dünyanın bu en kalabalık ülkesini, kuvvetler

¹⁰⁸ **Mustafa Erdoğan**, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, 2. b., Ankara: Liberte Yayınları, 1999, s.78.

¹⁰⁹ **Armaoğlu**, *a.g.e.*, s. 420-423.

¹¹⁰ **Eroğul**, *a.g.e.*, s.15.

¹¹¹ **Anıl Çeçen**, "Cumhuriyeti Demokrasi ile Tamamlamak", *Cumhuriyet ya da Demokrasi*, der. Özer Ozankaya, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 50.

denmesini sarsacak yeni bir güç haline getirmekte idi. Blokların şekillendiği, soğuk savaşın başladığı ve geri kalmış ülkelerin başkaldırdığı, kısaca yeni düzenin temellerinin atıldığı bu hengâmeyi, bütün ülkeler gibi Türkiye’de merak ve endişe içinde izlemekteydi. Milli Şef, İsmet İnönü’nün önderliğinde, ülkenin yönetici seçkinleri, bu yeni düzene uymaya çalışıyorlardı. Buldukları çare ikili idi. Bir yandan emperyalist güçlere yanaşmak, öte yandan memleket içinde biçimsel bir demokrasi düzeni kurmak.¹¹²

Birleşmiş Milletler’e 1945’te üye olan Türkiye, bu anayasanın demokratik prensiplere uygun, daha hür bir rejime geçmeyi taahhüt ediyor ve Batıya, özellikle Amerika’ya doğru bir adım atmış oluyordu.¹¹³ Sovyetlerin tehdidi, Türkiye’nin Batı bloğuna girme ve bunun ön şartı olarak da çok partili siyasete geçme kararını hızlandırdı.

1945’te San Francisco’ya giden Türk delegeleri, Reuters Ajansı muhabirine, Türkiye Cumhuriyeti modern demokrasi yolunda ilerlediğini, Türk anayasasını en ileri memleketlerin anayasalarıyla kıyaslanabileceğini hatta bazılarının üstün bile olduğunu belirtiyor ve harpten sonra Türkiye’de her türlü demokratik cereyanların gelişmesine müsaade edileceğini söylüyordu.¹¹⁴

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’na girmemekle beraber, etrafını saran büyük kargaşanın etkilerinden de kendini tamamen koruyamamıştır. Bir yandan, her an seferber olmaya hazır büyük bir ordu beslemiş, öte yandan da memleket içinde sıkı bir polis rejimi kurmuştur. Bunun sonucu olarak, vesikalı, sıkıyönetimli, milli şefli bir idare kurulmuş, halk ezilmiş ve karaborsadan yararlanan yeni bir zenginler zümresi türemiştir. Ezilen halk, iktidara düşman olmuştur. Türedi zenginler ise artık idarede doğrudan doğruya söz sahibi olmayı arzulamaktaydılar. Savaş bitince, yönetici kadronun, alttan ve yandan gelen bu baskıların etkisi altında kalmış olması tabiidir. Ülkede egemen olan tek parti idaresi, halkı baskı altında tutmakla beraber, egemen sınıfları tedirgin edecek tasarruflara girişmekten çekinmemiştir.

¹¹² Eroğul, *a.g.e.*, s. 17.

¹¹³ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 78.

¹¹⁴ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, İstanbul: Afa Yayınları, 1996, s. 128.

Bunun en belirgin örnekleri, 1945 yılında bir ay ara ile karar bağlanan toprak reformu ve ormanların devletleştirilmesidir.¹¹⁵

1945 yılı, siyasal hayatta hızlı liberalleşmenin yanı sıra sola karşı baskının doruğa yükseldiği bir yıldır. Bizde biçimsel demokrasiye geçiş, solun ezilmesine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bu tutum, savaş sonrası demokrasimizin sınıfsal niteliğini anlamak için önemli bir göstergedir. Türkiye Cumhuriyetini İkinci Büyük savaştan sonra çok partili rejime götüren süreç, esas seyrini daha 1945 yılında tamamlamıştır. Liberalleşmenin ilk belirtileri Nisan ayındaki San Fransisko konferansı sırasında görülmekle beraber, ilk resmi işaret İnönü'nün 19 Mayıs nutkunda verilmiştir. İnönü bu nutkunda son derece ihtiyatlı bir dil kullanmakla beraber, demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmiş, bu yönde gösterilen çabalara yeşil ışık yakmıştır.¹¹⁶

Bu hengâmede Türkiye'de de çok partili hayata geçişte bir takım gelişmeler yaşanıyordu. Rejim içi muhalefet ki Demokrat Parti'nin doğuşuna zemin hazırlayan ve demokrasi akımına uygun olan gelişme 1945 yılı ortalarında iyice su yüzüne çıkmıştı.¹¹⁷

Çok partili hayata geçişle ilgili faaliyetlerde dış politika yani dış baskılar iç politikaya nazaran daha kuvvetliydi. Amerikan basınında Türkiye'nin rejimi tartışılmakta ve rejimim liberalleşmesi istenmekte ve Türkiye'ye bu konularda baskı yapılmaktaydı.¹¹⁸Yabancı basında da bu tür baskıların arttığına dair yazılar çıkıyordu.¹¹⁹

Batılı devletler Türkiye'nin tam üye olarak kabul edilmesi için sistemini demokratikleştirmesi gerektiğine dair bazı telkinler yapıyorlardı.¹²⁰

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda izlemiş olduğu dış politika ile Batılı devletlerin tepkisini çekmişti. Bunun üzerine Sovyetler Birliği'nin de bağımsızlığı zedeleyecek kadar ağır olan istekleri de eklenince Türkiye'nin uluslar arası arenada durumu iyice zorlaşmıştı. Türkiye'nin Batı dünyasının ilgisini çekmek, sempatisini kazanmak için demokratikleşmek ve Sovyet baskısına karşı Batı'nın desteğini

¹¹⁵ Eroğul, *a.g.e.*, s.18.

¹¹⁶ Eroğul, *a.g.e.*, s. 15.

¹¹⁷ Eroğul, *a.g.e.*, s. 27.

¹¹⁸ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul: 1970, s. 275.

¹¹⁹ Kongar, *a.g.e.*, s. 459.

¹²⁰ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, İstanbul: 1993, s. 254.

sağlayarak caydırıcılık kazanmak düşüncesi, çok partili hayata geçişi hızlandıran etkenlerin başında geliyordu.¹²¹

Türkiye, II. Dünya Savaşına girmediği halde savaşın bütün sıkıntılarını yaşamıştır. 1923'ten itibaren devam eden tek parti iktidarına olan hoşnutsuzluk ekonomik sıkıntılarla birleşince had safhaya ulaşmıştır. Ekmeğin karneye bağlanması, şeker yerine üzüm, incir gibi tatlandırıcılar kullanılması ve karaborsanın alıp yürümesi karşısında halk bütün bunların sorumlusu olarak Cumhuriyet Halk Partisi idaresini görmekteydi. İkinci Dünya Savaşı'nın müttefikleri savaşı barış ve özgürlük adına yürüttüklerini ilan ederler. Savaşın “Demokrasi Cephesi”nin zaferi ile sonuçlanması, bütün dünyada tek partili yönetimlerin gözden düşmesine ve demokratik olmayan ülkelere karşı olumsuz bir görüşün yayılmasına yol açmıştır.¹²²

Türk siyasal hayatında 1945–1950 yılları arasında yaşanan dönemde Türkiye savaş sonrası kurulan düzende yerini alma çabasına girmiş, cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan siyasal rejim değişerek çok partili siyasal yaşama geçilmiştir. Ancak yirmi yedi yıllık tek parti iktidarının değişerek ülke yönetiminin Demokrat Parti'ye geçmesi 1950 yılında gerçekleşmiştir. Bu nedenle, savaşın bittiği 1945 yılı ile iktidarın el değiştirdiği 1950 yılı arasındaki gelişmelere “demokrasiye geçiş süreci” olarak bakılmaktadır.¹²³

1945 yılından itibaren hükümetin çok partili hayata geçiş ve hızla demokratikleşme yönünde adımlar atmasında basının önemli yeri vardır. Özellikle Tan ve Vatan gibi gazeteler, hükümeti daha cesurca eleştirerek, çok partili hayata doğru bir kamuoyu oluştururlar. Basın, doğacak muhalefet partilerine de yardım ve destek vermeye hazırdır.¹²⁴

19 Mayıs 1945'te Gençlik Bayramı nedeniyle İsmet İnönü yaptığı konuşmasında : “İleri bir insan cemiyeti kurmanın maddi şartlarını, hele manevi vasıflarını mümkün olduğu kadar açık olarak yapmak ödevindeyiz. Memleketimizin siyasi idaresi Cumhuriyetle kurulan siyasi idaresinin ilerleme

¹²¹ **Necdet Ekinci**, *Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, İstanbul: 1997, s. 352.

¹²² **Teoman Gül**, *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*, Ankara:1992, s.51.

¹²³ **Nilgün Gürkan**, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s. 13.

¹²⁴ **M.Ali Aybar**, *TİP Tarihi I*, İstanbul: 1988, s. 27.

şartıyla gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir, Millet iradesi, demokrasi yolundaki gelişmesinde de devam edecektir” demiştir.¹²⁵

İnönü, Türk siyasal sisteminin demokratik parlamento niteliğini kuvvetle vurgulamakta, ayrıntılarıyla ele almakta, rejimi daha demokratik kılmak için önlemler almak için söz vermekte, ancak önlemlerin neler olduğunu açıkça belirtmemekteydi.¹²⁶

10 Mayıs 1946’da toplanan Halk Partisi Kurultayı’na İnönü, memleketin iç ve dış şartlarının yeni seçimleri gerektirdiğini ve seçimleri daha demokratik bir şekle sokmak ihtiyacına işaret etti. Halk Partisi seçimleri kaybedecek olursa İnönü, parti başkanı olarak muhalefete geçecekti.¹²⁷

Savaşın gelişimi içinde Tan, Vatan, Akşam ve Tanin gazeteleri genellikle demokratik cepheyi desteklerken, Cumhuriyet, Tasvir-i Efkâr ve öteki bazı gazeteler Türkiye’nin Almanya ile yakın ilişkiler kurmasını savunmuşlardır. Savaşı demokrasi cephesinin kazanacağı daha 1944 yılında belli olduğundan Tan, Vatan, Tasvir-i Efkâr gibi gazeteler tek parti rejimine karşı daha açık eleştiriler de bulunuyorlardı.¹²⁸

Böylece, İkinci Dünya Savaşı’nın son yılında cumhuriyetten demokrasiye geçmedeki kararlılık herkes tarafından açıkça dile getiriliyordu.¹²⁹ Ancak, çok partili hayata geçiş, iki engelle takılmaktadır. Bu engellerden birincisi ve önemlisi, devlet ile bütünleşmiş bir parti, çok partili hayatı nasıl kabullenecek, ikincisi Atatürk’ün iki kere teşebbüs edip muvaffak olamadığı bir uygulama halka nasıl tatbik edilecek. Öncelikle devletin kuruluşunda önemli yeri olan bir parti ki varlığını 23 yıl devam ettirmiş ve ettirmekte olan bu parti alternatif partilerin kurulmasına iyi gözle bakmıyordu. Parti içindeki çoğunluğun fikrine göre, çok

¹²⁵ **Hamza Eroğlu**, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara: 1981, s. 209.

¹²⁶ **Zürcher**, *a.g.e.*, s. 304.

¹²⁷ **Karpat**, *a.g.e.*, s. 128.

¹²⁸ **Gürkan**, *a.g.e.*, s. 50-53.

¹²⁹ **Orhan Koloğlu**, “Cumhuriyet ve Demokrasi Deneyimimizin Çevremizdeki Toplumlara Yansıması”, *Cumhuriyet ya da Demokrasi*, der.Özer Ozankaya, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 2002, s. 135.

partili rejim zamanı gelmemiştir. Halk o olgunluk düzeyine ulaşamamıştır. Böyle bir sistem ülkede büyük huzursuzluklara neden olabilirdi.¹³⁰ Ancak Demokrasi sadece siyasal partilerden ve seçimlerden ibaret bir rejim değildir. Demokrasilerde partiler ve seçimler elbette gereklidir. Ama sadece seçim ve çok partililik gibi göstergeler demokrasinin varlığına yetecek deliller değildir.¹³¹

Batılı ülkelerde asırlardır takip edilen demokratikleşme, oralarda bile kolay oturtulmamışken, elli yılı aşkın bir parlamento geleneğinden çok partili hayata geçiş kolay olmayacaktı. Ama aynı günlerde meclis, bu yönde bir oluşumun hazır olduğunu göstermekteydi.¹³²

Mecliste bulunan küskün milletvekilleri içinde hükümet politikalarını ilk kez bir milletvekili büyük bir cesaretle eleştiriyordu. Bu milletvekili Celal Bayar'dı.¹³³ Basın organlarında tartışmaların içeriği bir yana milletvekillerinin açıkça tartışabilmesinin verdiği memnuniyet belirtilmiştir.¹³⁴ Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak gibi konuşmacılar, hükümete kuvvetle çatmışlar ve tek parti devrinin alışık olmadığı bir sertlikle hükümeti eleştirmişlerdi. Muhalifler ısrarla artık yeni bir hayat görüşünün idareye egemen olması gerektiğini ileri sürüyorlardı.¹³⁵

1945 yılının 19 Mayıs törenlerinde Cumhurbaşkanı Milli Şef İsmet İnönü: *“En büyük demokrasi müessesemiz olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir. Meclisin kudreti elinde olan millet iradesi, demokrasi yolunda gelişmesinde devam edecektir. Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde memleketimizde hüküm süreceğini müjdelirim.”*¹³⁶ diyordu. İnönü daha sonraki konuşmalarında demokratik yönetimi yerleştirmek amacından açıkça söz eder ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Terakkiperver Cumhuriyetçi Fırka ile 1930’lar başında Serbest Cumhuriyet Fırkası

¹³⁰ **Birand – Dündar, Çaplı**, a.g.e., s. 23.

¹³¹ **Mehmet Metiner**, *İdeolojik Devletten Demokratik Devlete* “Zamanın Ruhunu Anlamak”, İstanbul: Beyan Yayınları, 1999, s. 20.

¹³² **Tanör**, a.g.e., s. 257.

¹³³ **Birand – Dündar, Çaplı**, a.g.e., s. 21.

¹³⁴ **Gürkan**, a.g.e., s. 147.

¹³⁵ **Eroğul**, a.g.e., s. 27.

¹³⁶ **Çavdar**, a.g.e., s. 401.

denemesinde değişik nedenlerle bu partilerin kapatılmalarının birer hata olduğunu, bu hataların hem kendisine ve hem de Atatürk'e ait olduğunu açıklayacaktır.¹³⁷

Esasen İnönü, ta Cumhurbaşkanlığının başından beri bu yönde niyetleri olduğunu belli eden bir takım işaretler vermekten geri kalmamıştı. İşte 09.12.1938'de Kastamonu CHP Kongresini açış konuşması, 02.03.1939'da İstanbul Üniversitesindeki konuşma, 1939'da 5. Kurultay'da 30 kişilik bir müstakil grup kurma kararı ve nihayet 1943 yılı seçimlerde aday sayısının iki katı olarak saptanması, bu türlü davranışlardı.¹³⁸

Cumhurbaşkanı İnönü 1 Kasım 1945'teki Meclis'teki konuşmasında siyasi sisteminin tek eksikliğinin hükümeti eleştirecek bir parti olmadığına vurgu yapıyordu.¹³⁹

Nihayet 29 Mayıs'ta yapılan bütçe oylamasında, 368 lehte oya karşı beş kişi aleyhte oy kullandı.¹⁴⁰ Bu beş kişi; Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Emin Sazak, Hikmet Bayur, Recep Peker'dir. İlk dördü Demokrat Parti'nin kurucusu olacaktır.¹⁴¹

Yine Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nun Millet Meclisi'nden çıktığı günlerde bu vekillerden dördü parti grubuna bir önerge vermişlerdi. 7 Haziran 1945'te "Dörtlü Tahrir" adıyla tanınan önergeyi imzalayanlar.¹⁴²

İzmir Milletvekili Celal Bayar, Kars Milletvekili Fuat Köprülü, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Aydın Milletvekili Adnan Menderes.

Dörtlü Tahrir ne istiyordu? Anayasanın, Atatürk'ün, İnönü'nün CHP'nin demokratikliğini vurguluyor ve bir takım talihsizlikler sonucunda (gericilik, savaş vs. gibi nedenler) demokrasinin uygulamaya sokulamadığını, fakat halkın olgunluğu ve dünyaya egemen olmuş olan demokratik ilkeler dolayısıyla artık buna sıra geldiğini öne sürüyordu. Somut olarak ta;

1. Meclis denetiminin gerçek bir biçime kavuşmasını,

¹³⁷ Hikmet Özdemir, "Cumhuriyet Demokrasi ve Değişim", *Yeni Türkiye*, S.2, 1995, s. 19.

¹³⁸ Sina Akşin, "Demokrat Partinin Kurulması", *Tarih ve Toplum*, C.9, S.53, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988, s. 13.

¹³⁹ Erdoğan, *a.g.m.*, s. 79.

¹⁴⁰ Eroğul, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁴¹ Gürkan, *a.g.e.*, s. 147.

¹⁴² Eroğul, *a.g.e.*, s. 27.

2. Yurttaşların siyasal hak ve hürriyetlerini Anayasa'nın gerektirdiği genişlikte kullanabilmelerinin sağlanmasını,

3. Bütün parti çalışmalarının bu esaslara uygun hale gelmesini,

4. Takririn açık oturumda görüşülmesini istiyorlardı.¹⁴³

Önergenin özü, siyasal özgürlüklerin genişletilmesi, 1924 Anayasası'nın demokratik ruhunun geri getirilerek hak ve özgürlüklerin genişletilmesi yönündedir. Ancak önerge verildiği gün reddedildi. Önerge, belli yasa ve yönetmelikleri değiştirmeyi amaçladığı için grubun yetki alanı dışında olduğu için reddedilmiştir.¹⁴⁴

Bayar 4 Aralık 1945'te Çankaya'ya çıkarak İnönü ile görüşür. Bayar yeni kuracakları parti programını da yanına alarak Cumhurbaşkanının da program hakkında onayını almak ister. İnönü yapılan görüşmede özellikle inkılâpları sorar. Bayar'ın teminatı üzerine İnönü parti için onay verir.¹⁴⁵ Gerekli hazırlıklar sonucu Demokrat Parti'nin kuruluş dilekçesi içişleri bakanlığına verilir. 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kuruldu. 8 Ocak günü dört kurucu üye bir araya geldi. Kapalı oyla parti liderlerini seçti. Üç oy kâğıdında "Celal Bayar" yazılıydı. Bayar'ın kime oy verdiği hiç açıklanmadı. Demokrat Parti işe taşra örgütlerini kurmakla başladı. Haziran ortasına kadar otuz üç ilde örgütlenmişti.¹⁴⁶ 1945'te çok partili siyasal hayata geçiş, Cumhuriyet ve Demokrasi Kültürü'nün yaygınlaştırılmasında yeni bir aşama olmuştu. Artık yeni kurulan partiler arasında adı Demokrat olan bir parti de yer almış ve giderek bu isimdeki partiler yaygınlaşmıştır.¹⁴⁷

Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti'nin kuruluşunu son derece olumlu karşıladı. Cumhuriyet Halk Partisi kurulan bu yeni partiyi hükümet ve yönetimi denetleyecek yeni bir denetim organı olarak görmek eğilimindeydi. Demokrat parti'nin hızla örgütlenmesi CHP'nin tutumunda bir takım değişiklikler

¹⁴³ Akşin, *a.g.m.*, s. 13.

¹⁴⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1960)*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: 1994, s. 27.

¹⁴⁵ Birand – Dündar, Çaplı, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁴⁶ Soner Yalçın, *Efendi, Beyaz Türklerin Büyük Sırrı*, İstanbul: Doğan Kitap, 2004, s. 420.

¹⁴⁷ Şerafettin Turan, "Türkiye'de Cumhuriyet ve Demokrasi Kültürü", *Cumhuriyet ya da Demokrasi*, Özer Ozankaya, Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 86.

meydana getirdi. Kurulan yeni parti ılımlı muhalefet ile birlikte sürekli olarak CHP'nin idari baskılarından şikâyet etmekteydi.¹⁴⁸

17 Ekim 1946'da İstanbul'da İnsan Hakları Derneği kurulduğu açıklandığında kamuoyunda şaşkınlık yarattı. Çünkü heyet başkanı Fevzi Çakmak, komünist oldukları bilinen bazı şahısların yanında halkın hak ve hürriyetini savunduğu için komünistlikle suçlandı. 21 Temmuz 1946'dan 12 Temmuz 1947'deki Beyannameye kadar olan dönem çok partili siyasi hayatın kurulması bakımından hayati önem taşımaktaydı. CHP ile DP arasında seçimlerde başlayan gerginlik 1947'de had safhaya ulaşmıştır. İktidar arayışları içindeki DP ilk kurultayını 7 Ocak 1947'de yaptı, görüşmelerin ağırlık noktası, hürriyet meselesi ve hükümetin bunu kanunlarda veya tatbikatta, memurların davranışları ile sınırlandırıldığı iddiası üzerine toplandı. Kurultayın kuruluşu, görüşme usulleri demokratikti. Kurultay, "Hürriyet Misakı" nı oy birliği ile kabul ederek dağıldı.¹⁴⁹

1946-50 yılları geçiş yıllarıydı. Bu dönemde iki parti seçmenleri kazanmak amacı ile yeni kimlikler edinmek için mücadele ettiler. Cumhuriyetçiler seçimleri öne alarak ve Demokratlar tam örgütlenmeden duruma hâkim olarak zaman kazanmak istiyorlardı. Demokratlar, kurallar daha demokratik hale getirilene kadar seçimlere katılmayı ve CHP yönetimi meşrulaştırmayı reddettiler. Sonuç olarak hükümet bazı yasaları düzeltmek ve Demokratları yarı yolda karşılamak zorunda kaldı.¹⁵⁰ Bu dönem, CHP'nin tek parti yönetimine karşı toplumsal muhalefetin yaygınlaştığı ve yükseldiği zaman dilimidir. Yeni kurulan DP, söyleminde fazla değişik öneriler bulunmamasına karşın, bu toplumsal hoşnutsuzluğu kendi lehine kullanmayı başarmıştır.¹⁵¹

¹⁴⁸ Cemil Koçak, *a.g.m.*, s. 141-142.

¹⁴⁹ Karpat, *a.g.e.*, s.157.

¹⁵⁰ Ahmad, *Modern Türkiye'nin...*, s.138.

¹⁵¹ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi...*, s.15.

14 Mayıs 1950 seçiminde iktidarın halkın tek dereceli ve özgür oyları ile el değiştirmesinin gerçekleştirilmesi ile demokrasi hedefine ulaşıldı.¹⁵² Yapılan genel seçimlerde, DP oyların %53'ünü, CHP ise %40 'ini almışlardır. Ancak seçim sistemi yüzünden bu sonuçların parlamentoya yansımaları oldukça farklı olmuştur. Öyle ki DP 408 sandalye ile milletvekilliklerin % 85'ini, CHP ise 69 sandalye ile milletvekilliklerin %15'ini elde etmişlerdi.¹⁵³

Demokrat parti 408 milletvekili ile ezici bir çoğunlukla Meclis'e girecekti. Bu onlarca "Milli iradenin zaferiydi." "Ak devrimdi."¹⁵⁴ Bu sonuçlar sonrasında İsmet İnönü cumhurbaşkanlığından ayrılmış, yerine Celal Bayar, Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü cumhurbaşkanı olmuştur. Adnan Menderes Başbakan olarak atanırken, tarih profesörü olan Fuat Köprülü Dış İşleri Bakanı, Refik Koraltan ise Meclis Başkanı olmuşlardır.¹⁵⁵ DP kendini milli iradenin temsilcisi ve ülkeyi değiştirme görevi ile yükümlü olarak görüyor ve tıpkı kendisinden önceki parti olan CHP gibi, o da muhalefetten bu süreç içerisinde bir küçük ortak olmasını bekliyordu.¹⁵⁶

DP'nin siyasi yelpazedeki yeri hakkında Celal Bayar şu cevabı vermiştir: "Eğer komünizm ile kurtulacağımı hükmetsem komünist olurum" Son posta gazetesinin muhabiri tarafından sorulan "İdeolojik bakımdan durumunuz nedir? Sorusuna "Biz iki parmak daha soldayız."dedi. Halbuki beş parmak daha sağdaydılar. Çünkü devletçi değildiler.¹⁵⁷

DP'liler seçimlerde kök salmış yönetici partiden politik iktidarı alma güreşinde başarılı olmuşlardır, gelişmekte olan ülkelerin politik yaşamında nadir bir başarı. Fakat seçim sonuçları iki parti içinde bir kimlik krizi yarattı. Çünkü ikisi de Türk siyasi hayatında örneği olmayan yeni rollerle karşı karşıya kalmışlardı.¹⁵⁸

¹⁵² Koloğlu, *a.g.m.*, s. 128.

¹⁵³ Ertan, *a.g.m.*, s. 412.

¹⁵⁴ Öke – Mütercimler, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁵⁵ Ertan, *a.g.m.*, s. 412.

¹⁵⁶ Ertan, *a.g.m.*, s. 412.

¹⁵⁷ Bülent Ece, "Tarık Zafer Tunaya ile Türkiye'de Çok Partili Hayatın 40. Yılı Üzerine Bir Röportaj", *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler, (1876-1938)- Mütareke Cumhuriyet ve Atatürk*, Tarık Zafer Tunaya C.2, 2.b., İstanbul: Bilgi Kitabevi, 2003, s. 279.

¹⁵⁸ Ahmad, *Modern Türkiye'nin...* s.46.

Artık demokrasinin ve rejimin geleceği DP'nin elindeydi. 1946'ya göre CHP 'nin gücüne erişen DP'nin on yıllık iktidar serüveni başlıyordu.¹⁵⁹ Seçimden hemen sonra Fuat Köprülü; “Dış Politikada hiç bir değişikliğin olmayacağını ekonomik yapının güçlendirilerek yabancı sermayenin önünün açılacağını üretimin arttırılmasına çalışılacağını” açıklamıştır. 22 Mayıs'ta kurulan yeni hükümetin programının Mecliste tartışılması sırasında Başbakanın eleştirilerine cevap vermek isteyen muhalefete söz hakkı tanınmayınca muhalefet meclisi terk etmiştir. Çok partili hayatın hemen başında iktidar ve muhalefette yer alanların rolleri farklı olarak yaşanan bu olay dört senelik süreçte yaşananların karşılıklı ölçme şeklinde olacağını göstergesi idi. Güven oylamasında 192 çekimser oy çıkması iktidar partisin homojen olmayan ittifak yapısının bir zaafı olarak ortaya çıkmaktaydı. CHP'nin 27 yıllık iktidarı döneminde merkezi ve yerel bürokrasinin üst noktalarındaki insanlarla bir şekilde yakın ilişkileri olduğu düşüncesi hükümeti köklü düzenlemeler yapmaya sevk etmiştir. Zaman içerisinde ordu, üniversite, basın ve yargı sahasında bir takım düzenlemeler yapılmıştır.¹⁶⁰

Başbakan Adnan Menderes 29 Mayıs 1950'de hükümet programını açıklıyor. Dış politikanın esasının “Ülkeye yabancı sermaye getirmek için ne gerekiyorsa yapılacağını” ifade ediyordu.¹⁶¹

Fuat Köprülü'de Menderes'in açıklamasından bir gün sonra Brüksel'de yaptığı konuşmasında “İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana batıya dönük olan dış politika daha aktif bir halde aynı istikamette devam edecektir” diyor.¹⁶²

Bu arada TC'nin BM çatısı altında Güney Kore'ye yapacağı yardımın niteliği ve boyutu DP ile CHP'ye yakın basın organları arasında münakaşaya neden olur. CHP taraftarları “Bizden yardım isteyen ABD'dir. Marshall planından yaralandığımız için bu yardım bizim için mecburiyettir” demektedirler. Böylece, onlara göre Türkiye'nin Marshall Planından istifade ettiği oranda olacaktır.¹⁶³

¹⁵⁹ Yeşil, *a.g.e.*, s.152.

¹⁶⁰ Cezmi Eraslan, “Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası”, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Durmuş Yalçın v.d. Ankara: AKDYYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004, s.549.

¹⁶¹ Cumhuriyet, 30.05. 1950.

¹⁶² Cumhuriyet, 01.06.1950.

¹⁶³ Mim Kemal Öke, *Unutulan Savaşın Kronolojisi Kore 1950-53*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990, s.65.

6 Haziranda Hükümet Genelkurmay başkanı ve diğer subayları görevden alıp yerlerine CHP ile ilişkisi olmamış ve dolayısıyla siyasi olarak daha güvenilir kişileri getirerek Türk silahlı kuvvetlerinin yüksek komuta merkezinde tasfiyeye giriştiğinde, partiler arası ilişkiler daha da kötüleşti. DP'liler ordu ile ilişkilerde çok duyarlı davranıyorlardı.¹⁶⁴ Diğer tarafta 27 yıllık iktidardan sonra muhalefete düşmek CHP'yi derinden etkilemiştir. Partinin yörüngesini belirleme arayışları muhalefette de devam etmiştir.¹⁶⁵

Bu yeni role hazırlıksız olan CHP'liler yeni sorumluluklarını yerine getirmek için kimliklerini değiştirme sorunu ile yüz yüze kaldılar ve bunun sancılı bir süreç olacağı anlaşıldı. Bu beklenmeyen yenilgiye partinin ilk tepkisi felç edici bir şok oldu. CHP'liler yenilgiyi kabul etti ve yeni hükümete dostluk elini uzatacaklarına söz verdiler. Partiler arası ilişkileri inceleyen Cumhuriyet editörü Nadir Nadi DP'liler iktidara geldiğinden bu yana 8 ay geçmesine karşın iki partinin normal ilişkiler kuramadığını belirtti. Yeni hükümete görevini yerine getirme fırsatı vermedikleri için CHP 'yi suçluyordu.¹⁶⁶

1950'de iktidar olan Demokrat Parti, iç politikada nasıl “hürriyetin sembolü” olmuşsa” uluslar arası alanda da insan hak ve hürriyetlerinin, milli iradenin, milletlerin, kendi kaderlerini tayin hakkını kullanmalarının bir numaralı müdafii ve şampiyonu olacağından hiç kimsenin kuşkusu olmamalıdır. Çünkü Demokrat Parti, “yurtta sulhun” nasıl hürriyetlerin doya doya kullanıldığı bir ortamda yeşereceğine inanıyorsa, bu ilkelerin evrensellik kazanmasıyla da ancak “cihanda sulhun” kurulabileceğine ve kalıcı olabileceğine emindir. Bu görüş çerçevesi içinde Demokrat Parti Türkiye'sinin dış politikada demokrat milletlerin yanında saf tutması, bu yüce ideali paylaşan Amerika'nın yakın dostu ve destekleyicisi olması ve küçük mazlum devletleri saldırgan totaliter düşmanlardan koruması kadar tabii bir şey olmaz. Nitekim bu konuda Hükümet belki de ilk işareti Brüksel'de vermiştir. Artık Dış işleri Bakanı görevini üstlenen Köprülü, bu şehirde verdiği demeçte, “İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Batı'ya yönelmiş olan dış siyasetimiz son seçimler neticesinde, bu istikamete daha faal bir şekil alacaktır”

¹⁶⁴ **Ahmad**, *Modern Türkiye'nin ...*, s. 48.

¹⁶⁵ **Eraslan**, *a.g.m.*, s.550.

¹⁶⁶ **Ahmad**, *Modern Türkiye'nin ...*, s.108.

diyecekti. Demokrat Parti, Batı ile ilişkilerde CHP'nin Tek Parti, Tek Şef döneminde kıyasla daha avantajlı durumda olduğu bilincindeydi. Zira Demokrat Parti, “ak devrim” ile iktidara gelişi, hürriyet perverliği ve liberal programı ile Batı'nın gözünde, demokrat milletlere daha yakın bir “muhatap”, Demokrat Parti Hükümeti'nin idare ettiği bir TC'nin de Batı camiasında, onların ölçüleri ile daha uygun bir “partner” olduğunu düşünüyordu.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 40.

BÖLÜM II

SİSTEMLE BULUŞMA

2.1. Kore Savaşı ve Savaşa Giriş

Müttefikler İkinci Dünya Savaşı sonrası durum değerlendirmesi yapmak ve kazanımlarını paylaşmak amacı ile Postdam Konferansını düzenlediler. Konferansın başladığı günlerde savaş Uzak Doğu dışında hemen hemen bitmiş durumdaydı. Konferansta Sovyetlerin Uzak Doğu’da savaşa katılarak karşılığında Kore topraklarının 38. enlem üzerindeki yerlerini işgal etmesi kararlaştırılır. Yani kuzey bölgesi Sovyetlerin, güney bölgesi ABD’nin olacak şekilde kararlaştırılır.¹

Böylece Sovyetlerin yayılma faaliyetleri Uzak Doğu’ya intikal ettirilmişti. Bunun iki sebebi vardı; Birincisi, Şimdi Uzak Doğu’da kuvvetler dengesinin tıpkı 1945’de Avrupa da olduğu gibi, Sovyetlerin fevkalade lehine olması idi. Çünkü Japonya’nın yenilmesinden sonra meydana gelen kuvvet boşluğunu Komünist Çin doldurmuş ve böylece milletlerarası komünizm Asya’da büyük bir ağırlığa sahip olmuştu. İkincisi; Batılıların Uzak Doğu’da NATO gibi herhangi bir ittifak sistemine sahip olamayışları idi. Böyle bir kolektif ittifak sistemi olmayınca, Sovyetlerin hesabına göre, Batılılar hep birlikte karşı koymayacaklardı.²

Bugün 38. paralelin oluşturduğu iki devleti barındıran Kore, Doğu Asya’da güneye doğru uzanan dağlık bir yarımadadır. Batısında Sarı deniz, doğusunda Japon Denizi bulunan Kore, karada Mançurya ve SSCB ile komşudur. Turanî oldukları bilinen Koreliler, tarih boyunca Moğol ve Çinlilerle de karışmışlardır. İlkçağda Japonlar, Ortaçağda Çinliler bu yarımadaya sahip olmaya çalışmışlar, fakat onca kanlı saldırıya rağmen emellerine ulaşamamışlardır. İlginç olan, Kore’ye yönelik bu askeri baskılar karşısında bile Koreliler’in kendi milli

¹ Erhan, *a.g.m.*, s. 547.

² Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 453.

kimliklerini koruyabilmeleri, Çin kültürünü kendi bünyelerine uygun bir şekilde intibak ettirdikleri gibi, denizin öte yanındaki Japonya'nın kültürel gelişmesine katkıda bulunmalarıdır.³ Japonya'nın Kore ile ilgilenmesinin sebepleri şunlardır:

- 1- Kore'nin yeraltı ve yerüstü zenginlikleri genişti. Kore, gelişmekte olan Japon ekonomisi için hem bir ham madde kaynağı ve hem de iyi bir pazar olabilirdi.
- 2- Japonya ilerde Asya'da da yayılacak ise, Kore bu iş için iyi bir atlama taşı olabilirdi.

Asya'ya adım atabilmek için ilk önce Kore'ye ayak basmak gerekirdi. Kore Asya'nın stratejik bir noktasındaydı. Asya'dan Japonya'ya yönelebilecek bir tehdit ve tehlikede Kore'yi bir atlama taşı olarak kullanabilirdi.⁴

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşmakta olan düzen Koreliler'in milli özlmlerini gerçekleştirme doğrultusunda filizlenen yeni ümitleri de beraberinde getirecekti. 1945'te Kahire'de bir araya gelen ABD Başkanı Roosevelt ve İngiliz Başbakanı W. Churchill, Japonya'nın yenilgisi ile artık "Kore" nin hür ve bağımsız olmasının zamanı geldiğine dair fikir birliği içinde olduklarını ilan edeceklerdi. Aslında Kore için düşünülen bir tür uluslar arası mandaterlik ya da Çin-ABD ve bir iki devletin ihdasıydı. Bu çözümde Sovyetler tabiki dışlanmıyordu. Avrupa'da soğuk savaş'ın ilk adımları atılmaktadır. Artık Sovyetlerin Uzakdoğu'ya fazla karışmasına ve burayı da "Doğu Avrupalılaştırmasına" müttefikler arası işbirliğini zedelemeyen engel olunmalıdır.⁵

Ağustos'ta Hiroşima'da patlayan atom bombasından iki gün sonra Ruslar, Postdam Bildirisi'ne uygun olarak, Uzakdoğu'da savaşa girdiklerini ilan ederler. Dört gün sonra, Avrupa'dan getirttiği takviyelerle Rus orduları Mançurya istikametinde Kore'ye doğru harekâta başlarlar. 38. paralele kadar onlar ilerlerken, ABD birlikleri de bir ay sonra bu hatta kadar ilerleyerek Japonları teslim alırlar.⁶

Bu aşamadan sonra ABD'nin kararı, meseleyi Birleşmiş Milletler'e havale etmektir. Böylece, "Kore Dramı" 17 Eylül 1947'de Genel Kurul'dadır.

³ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 43.

⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 454.

⁵ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 45.

⁶ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 46.

Rusya bu hamleye cevaben Kore'den bütün yabancı askeri birliklerin çekilmesini teklif eder. Washington, çekildikleri takdirde Güney Kore'nin Sovyetlerin pekiştirdiği güçlü komşusu tarafından çiğneneceğinden korkmaktadır. Sovyetler Kore'den yabancı askeri güçlerin çekilmesinde ısrarlıydılar. Amerikalıların da kendilerini takip etmelerini bekliyorlardı. Moskova'nın bu talepleri, Kore meselesinin BM'e intikal ettiğinde yapması, Washington'u utandırmıştı. İşgalci konumunda kalmak istemeyen ABD, askerlerini çekeceğini ilan eder. Ne var ki Güney Kore daha iç ve dış güvenliği sağlayacak durumda değildir.⁷ 1948 ve 1949'da her iki devlet işgal ordularını Kore'den çektiler ve 38. enlem arada sınır oldu.⁸ Amerikan-Sovyet müzakereleri, öte yandan Birleşmiş Milletlerin çabaları, iki Kore'nin birleşmesini sağlayamadı.⁹

BM Örgütü'nün 14 Kasım 1947'deki kararına göre Kore'de BM Geçici Kore Komisyonu oluşturulacak, 31 Mart 1948'de seçimler yapılacak, ulusal bir Kore Hükümeti kurulacak ve 90 gün içinde işgal kuvvetleri ülkeden çekilecekti. 1948'de seçimler yapıldı.¹⁰

Seçimlerin sonuçlarına göre Syngman Rhee'nin başkanlığında Güney Kore Cumhuriyeti kuruldu. Sovyetlerde Kuzey Kore'de 1948 Ağustosunda kendilerine göre bir seçim düzenlediler ve onlarda kuzeyde 9 Eylül 1948 de Kore Halk Cumhuriyeti'ni kurdular.¹¹

Uzak Doğu'da Çin izlerini taşıyan ve sosyalist olmayan ülkelerden Japonya ile Güney Kore, Tayvan, Honkong ve Singapur 1945'ten itibaren, Japonya kadar olmasa da benzer ilerlemeler kaydetmişlerdir. Uzun yıllar Çin nüfuzu altında yaşayan Kore'de 1948'de Güney Kore Cumhuriyeti ve Kuzey Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu resmen ilan edilmiştir.¹²

Aynı coğrafi birim üzerinde, birbirine düşman iki farklı ideolojiyi benimseyerek kurulan Kore Demokratik Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ile Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) arasında 25 Haziran 1950'de çatışma başladı.¹³

⁷ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 47.

⁸ Sander, *a.g.e.*, s. 275.

⁹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 455.

¹⁰ Uçarol, *a.g.e.*, s. 670-671.

¹¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 455.

¹² Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi, İstanbul: Görsel Yayınları, 1982, s. 555.

¹³ Thema Larousse, *Tematik Ansiklopedi*, Milliyet Yayınları, 1994, s. 326.

Moskova'nın talimatı ile Kuzey Kore kuvvetleri 25 Haziran 1950 sabahından itibaren Güney Kore'ye karşı saldırıya geçti. Saldırının bütün sınır boyunca yapılması, her şeyin önceden planlandığını gösteriyordu. Bu açık saldırganlık karşısında Amerika, Birleşmiş Milletleri harekete geçirdi, fakat esas yükü Amerika'nın sırtlandığı bir Birleşmiş Milletler Kuvveti teşkil etti.¹⁴

BM Genel sekreteri, 27 ve 28 Haziran tarihli iki telgrafla Kore'deki durumu Ankara'ya iletiler. O günlerde Türkiye'de bulunan ABD senatörü Cain'de hükümeti, ABD'nin bu taarruz karşısındaki tepkisinden haberdar eder. Hükümet bunun üzerine BM'deki baş delegesi Selim Sarper ile Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'i ülkeye çağırmıştır. Erkin şüphe etmeden bu isteği kabul etmemiz gerektiğini söyledi. Toplantıya daha sonra katılan Selim Sarper ise "Ben de kararınıza katılıyorum şu şartla ki Amerika derhal bizi Atlantik Paktı'na kabul etsin deyince Erkin buna itiraz etti. Ona göre böyle bir beklenti kararın değerini düşürebilirdi. Başbakan Menderes Erkin'i haklı buldu. İşte bu ortamda, BM Genel Sekreteri'nin T.C'ye Kore Olayı ile ilgili müracaatı gelir. Konu TBMM'nin 30 Haziran 1950 tarihli oturumunda gündemi oluşturur. Köprülü, Kore'deki saldırıyı ve BM'in aldığı kararı açıklar. Bu bağlamda Genel Sekreter'den BM'e bağlı bütün üye ülkelere gönderilen telgrafları okur. Köprülü, Lie'ye cevaben "T.C.'nin BM'in bir üyesi sıfatıyla üzerine düşen taahhütleri azami samimiyetle yerine getirmeye amade olduğunu" bildirdiklerini söyler. Bu sözler üzerine Ekrem Hayri Üstündağ ve beş arkadaşının verdiği ve Hükümet'in BM ilkeleri etrafında sulh anlayışını tasvip ettiklerine dair takrirleri rey'e konularak, TBMM'nce kabul edilir.¹⁵

Türkiye, Amerika ve İngiltere'ye, güvenliği konusunda garanti verilmesi ya da Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi konusunda tekrar baskı yapmaya başladı. Temmuz sonunda Kore'ye asker gönderme kararı alındıktan sonra başvuru bir kez daha yinelandı.¹⁶ Basında Kore'ye asker gönderme konusu tartışılırken, İstanbul'da DP'nin 1946 Meclisi'nden kalma Milletvekili Senihi Yürüten, harekete geçmek için fazla beklemedi. Kore'ye gönüllü milis göndermek

¹⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 455.

¹⁵ Öke - Mütercimler, a.g.e., s. 55-56.

¹⁶ Behçet Kemal Yeşilbursa, *İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950-1954)*, Ankara: Bizim Büro yayınevi, 2000, s. 34.

için bir dernek kurar. Sivil toplum örgütü olarak çalışan derneğe ilk günlerden itibaren büyük bir ilgi gösterilir. Kısa sürede başvuranların sayısı üç bini buldu. Türkiye’de, çok uzakta olan bir savaşa ilgi bu kadar büyük iken savaşın içinde olan ABD’de Kore’ye gönderilecek asker bulmakta sıkıntı çekilmektedir.¹⁷

Menderes, 25 Temmuz akşamı Bakanlar Kurulu’nu acil olarak toplantıya çağırır. Bakanlar Kurulu’na TBMM Başkanı ve Genelkurmay Başkanı da katılırlar. Konu BM’in üye ülkeleri Kore savaşına katılmaya daveti üzerine verilecek cevaptır.¹⁸ Konu bütün ayrıntıları ile görüşülmüştür. Karar: Kore’de hizmet etmek üzere 4500 mevcutlu silahlı Türk askerini BM emrine verileceğidir. 15 ülke içinde ABD’den sonra en çok asker gönderen ikinci devlet olan Türkiye’nin yolladığı birlikler,¹⁹ Albay Tahsin Yazıcı komutasında 25. Amerikan Tümenine bağlı olarak görev almış ve 17 Ekim’de Kore’ye ulaşmıştır.²⁰ Türkiye Cumhuriyeti artık Kore olayına katılmıştı. Muhalefetin sözcüsü Faik Ahmet Barutçu, Hükümeti Anayasa’nın 26. maddesini ihlal etmekle suçluyordu. Bu maddeye göre “savaş ilan etme, savaşa katılma veya barış ilan etme yetkisi sadece TBMM’ye aittir” deniyordu.²¹ Türkiye BM’in asker gönderme davetine ABD’den sonra olumlu cevap veren ilk ülkedir.²²

Hükümet bu kararı vermek için çok düşünmüş ve konuyu bütün ayrıntıları ile tartışmıştır. Aslında Kore Savaşı Türkiye’nin geleceğe yatırım amaçlı katıldığı bir savaş olmuştur. Menderes, bu savaşın en önemli sonucu için NATO’ya girmede yardımcı olacağını düşünmektedir.²³ Kore Savaşı DP Hükümeti’ne hem batı dünyasına yakınlaşmak, bağıllığını ispatlamak için hem de NATO’ya katılmak için büyük bir fırsat olabilirdi.²⁴ Pasifik’e asker gönderileceği olayı kamuoyunda bir bomba gibi patlar. Türkiye’nin Kore’ye asker göndermesine en çok karşı çıkan aşırı sol örgütler olacaktı. Mecliste grubu

¹⁷ Öke - Mütercimler, *a.g.e.* s. 66.

¹⁸ Zürcher, *a.g.e.*, s. 342.

¹⁹ Erhan, *a.g.m.*, s. 547.

²⁰ Balcıoğlu, *a.g.m.*, s. 470.

²¹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C. III, İstanbul: 1980, s. 301.

²² G. Meghee, *a.g.e.*, s. 142.

²³ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Haz. E.Ş Erdinç, İstanbul: 1997, s. 1537.

²⁴ Balcıoğlu, *a.g.m.*, s. 470.

bulunan iki muhalefet partisi de birer bildiri yayınladılar.²⁵ Muhalefette bulunan her iki parti de biraz küskün bir tavır ile olaya yaklaşmışlardır. CHP 26 Temmuz da Kore'ye asker gönderme kararının açık bir anayasa ihlali olduğunu açıkladı.²⁶ Yani CHP asker göndermeye açıkça tavır almazken gönderme kararının alınış şeklini eleştirmişti.²⁷ Millet Partisi, BM'ye destekten, ABD ile dostluktan hatta Atlantik Paketi'na girmekten yanaydı. Millet Partisi lideri Hikmet Bayur, "Atlantik Paketi'nda yer almamız memleket hesabına lüzumludur. Eğer Kore'ye asker göndermemizin neticesi pakta girmek olabilecekse yapılan fedakârlık yerindedir" diyordu.²⁸ Ama Millet Partisi küçük bir parti de olsa kendisine danışılmasını beklemişti.²⁹ Fakat muhalefet zamanla Kore'ye askerlerin daha fazla ABD yardımı almak için gönderildiğini iddia edecektir.³⁰ Kore'ye katılım ülkede tartışmalara neden olunca Menderes, 28 Temmuz'da bir basın toplantısı yaparak eleştirilere cevap verme zorunluluğunda kalır. Başbakan'a bakılırsa, "yapılan tartışmalar partililik gayreti ile memleket menfaatlerini rencide edecek" şekle dönüştürülmüştür.³¹

CHP aleni olmasa da Kore'ye "Belki asker gönderilmeseydi daha iyi olabilirdi" mesajını vermeye çalıştı. Herhalde İnönü bu mesajında samimi idi. İsmet Paşa'ya göre ülke "muhtemel bir tecavüze" uğrayacaktır. "Demokrat Parti mesuliyet hissi tanımaksızın memleketin mukadderatını fiilen harbe sürüklemiştir." CHP'nin sözcüleri ne derlerse desinler karar, ülke çapında olumlu bir hava yaratmıştı. Kore'ye yardım, özellikle irtica ve komünizme karşı fevkalade duyarlı olan gençlik kesiminde büyük bir heyecan uyandırmıştı. En büyük öğrenci örgütü olan Türk Milli Talebe Federasyonu "Hak ve Hürriyet yolunda girişilmiş olan bütün taahhütleri yerine getirmeyi kendisine görev sayan bir milletin evlatları olmaktan duyduğumuz gurur sonsuzdur" diyordu.³²

²⁵ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 58.

²⁶ Erhan, *a.g.m.*, s. 545.

²⁷ Çavdar, *Türkiye'nin...1950-1995*, s. 35.

²⁸ Yalman, *a.g.e.*, s. 1538.

²⁹ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 58.

³⁰ Süleyman Yeşilyurt, *Bayar Gerçeği*, Ankara: 1998, s. 188.

³¹ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 67.

³² Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 59-60.

Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararına SSCB önce sessiz kalır. Bulgaristan, karşı harekete geçerek farklı bir tepki gösterir. Bulgar Hükümeti iki yüz elli bin Türk'ün Bulgaristan'dan sınır dışı edileceğini söyleyerek tehditlerde bulunur. Bulgaristan komünist blokta olduğu için bu uygulamanın SSCB'nin bilgisi dâhilinde olduğu açıkça görülür. Türkiye bu durum karşısında hazırlıksız yakalanır. Bulgarlar dediklerini yaparak iki yüz elli bin Türk'ü sınır dışı eder.³³ O günün şartların da bu kadar kişiyi barındırmak ve bu kişilere yer bulmak kolay olmamıştır ancak hükümet bu işi de başarı ile halletmiştir.³⁴ Bayar, Kore'ye asker gönderilmesi olayına son noktayı koymak amacıyla 1 Kasım 1950 tarihinde Meclis'in açılış konuşmasında konuya değinmeden yapamamıştır. Konuşmasında “TC, kuruluşundan beri milli siyasetinin, Atatürk'ün “yurtta sulh, cihanda sulh” prensibi üzerine kurulmuş olduğunu burada bir kere daha ilan etmek istiyorum. Bu siyaset beynelmilel taahhütlere sadakat ve bu taahhütlerden doğan vecibeleri tereddütsüz yerine getirmek sureti ile tecelli edecektir” demiştir.³⁵

2.2. Türkiye'nin NATO'ya Dâhil Olması

NATO, 4 Nisan 1949 da on Batı Avrupa ülkesi ile Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'nın katılımı sonucu, toplam on iki ülkenin imzaladıkları bir anlaşma ile kurulmuştur. 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan, 1955 yılında Federal Almanya, örgüte üye olmuşlardır.³⁶

³³ Uçarol, *a.g.e.*, s. 585.

³⁴ Yalman, *a.g.e.*, s.1540-41.

³⁵ Halit Tanyeli- Adnan Topsakal, *İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi 1950-1958*, İstanbul:1959, s. 28.

³⁶ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Der Yayınları, 2002, s. 142.

NATO'nun bir savunma örgütü olma özelliği kadar diğer bir özelliği de üye ülkeler arasındaki askeri, siyasi ve sistem içi ilişkileri koruma, geliştirme ve düzenleme işlevlerini yerine getirmeye çalışmasıdır.³⁷

NATO'nun kurulmasındaki resmi amaç: “kolektif öz savunma” yani Avrupa'daki güç dengesini Batı'nın lehine değiştirmek olmasına karşın ABD liderliği 1949 yılında NATO'nun kurulmasından beri bu askeri bloğu her şeyden önce, Batı Avrupa uluslar arası politikalarını denetlemenin temel mekanizması olarak görmüştür.³⁸

Kore Savaşı'nın bütün dünyada yarattığı güvensizlik havası devam ederken Demokrat Parti hükümeti, bir yandan BM'ye Kore'de takviye için bir tugayını Kore'ye gönderirken diğer taraftan kendi güvenlik sistemini geliştirebilmek amacını güdüyordu.³⁹

Menderes ve arkadaşları Kore'ye “hür dünyanın diğer unsurları ile birlikte asker gönderilmesini” NATO üyeliği için kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak gördüklerinden 1 ağustos 1950'de NATO'ya müracaat eder.⁴⁰ Nitekim Türk ordusunun Kore'deki başarıları Türkiye'nin NATO'ya katılmasını kolaylaştıran önemli bir etken olmuştur.⁴¹ Bu müracaat, bilindiği gibi, Türkiye'nin Atlantik Antlaşması'na ilk müracaatı değildir. İlk müracaat CHP iktidarı döneminde yapılmış ve olumsuz neticelenmiştir. İnönü 30 Eylül 1949 günü Dolma Bahçe Sarayı'nda yaptığı basın toplantısında Türkiye'nin NATO'nun dışında bırakılmış olmasından duyduğu üzüntüyü şu sözlerle belirtmişti. “*Benim gözümde memleketin en mühim meselesi, bütün dünya içinde en mühim olan dış emniyet meselesidir. Şuna kaniyim ki, bu mesele bütün dünya ile müşterektir*” diyerek dış güvenliğın hep birlikte halledilmesini söylemekteydi.⁴² Türkiye'nin Yunanistan ile beraber yaptığı bu müracaat, 1950 Eylülünde toplanan NATO Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmemişti.⁴³ Bu ret cevabının arkasında

³⁷ Armağan Kuloğlu, “21. Yüzyılın Başlangıcında NATO, Avrupa ve Türkiye” *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.931.

³⁸ Trofimenko, *a.g.e.*, s. 177.

³⁹ Öke - Mütercimler , *a.g.e.*, s. 66.

⁴⁰ Erhan, *a.g.m.*, s. 545.

⁴¹ Balcıoğlu, *a.g.m.*, s. 470.

⁴² Rıfki Salim Burçak, *Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1983, s. 194.

⁴³ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 66.

ABD Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya alınmasının örgütün gelişmesini olumsuz yönde etkileyeceğini vurgulayan raporun önemli rolü vardı.⁴⁴ Buna karşılık Konsey, Türkiye ve Yunanistan'ı "Akdeniz'in savunulması için gerekli planlama işleri" ne katılmaya çağırmak kararını vermiştir.⁴⁵ Böyle bir pakt fikri, İngiltere tarafından birkaç yıldır dile getirilmekte olan Orta Doğu Komutanlığı önerisiyle benzerlik taşımaktaydı. Türkiye bu öneriyi soğuk karşıladı.⁴⁶

Türkiye'nin kuruluş aşamasında NATO'ya alınmaması birkaç nedene dayanmaktaydı. Birincisi, başlangıçta Doğu Akdeniz savunmasının Kuzey Atlantik'ten ayrı bir pakt içinde düzenlenmesi tasarlanmıştı. İkinci olarak Türkiye ve Yunanistan'ın üye alınmasının paktın savunma alanını savunulması olanaksız bir genişliğe ulaştırmasından endişe ediliyordu. Son olarak NATO üyesi ülkeler aralarına yenilerinin katılması durumunda kendilerine yapılan yardımların azalabileceği endişesini taşıyordu.⁴⁷

İngiltere'nin, Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı olmasının nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür.

1.Şu anda Amerika daha fazla siyasi teminatlar verecek durumda değildi.

2.Siyasi güvenceler olmadan Amerika'nın askeri girişimlerde bulunmayacağı

3.İngiltere ve Türkiye arasında yapılacak askeri görüşmeler Amerika olmadan bir anlam ifade etmeyecekti. Çünkü İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu'daki planları birbirine bağlıydı.⁴⁸

İngiltere, Türkiye'nin NATO'ya alınması sürecinde en büyük direnci göstermiş sonra birdenbire bundan vazgeçmiş ve Türkiye'nin NATO'ya alınmasını desteklemişti. İngiltere'nin tutumundaki bu değişikliğin nedeni Türkiye'nin Orta Doğu'da artan stratejik öneminden kaynaklanıyordu. Başbakan Menderes ile Dışişleri Bakanı Köprülü'nün Ekim 1952'de İngiltere'ye yapacakları ziyaretin öncesinde İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın bir gizli raporu Türkiye'nin

⁴⁴ Erhan, *a.g.m.*, s. 546.

⁴⁵ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 66.

⁴⁶ Erhan, *a.g.m.*, s. 546.

⁴⁷ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 155.

⁴⁸ Yeşilbursa, *a.g.e.*, s. 33.

İngiltere'nin Orta Doğu stratejisinde bir mihenk taşı olduğunu ortaya koyuyordu. Bu gizli raporda Türkiye ile İngiltere'nin savunma alanındaki ilişkileri gözden geçiriliyor ve savunma girişimlerinde Türkiye'nin önemli rolüne şöyle işaret ediliyordu. Tutumumuz Türkiye'nin durumunun Çanakkale'nin iki yakası arasında Avrupa ve Asya arasında bir menteşe gibi olup topraklarının çoğunun Asya'da bulunması ve hepsinden çok, Anadolu'nun hayati bölgesi olan Orta Doğu bölgesinin kapağı ve savunmasının anahtarı konumunda olması gerçeğine dayanıyordu. Bu stratejik durum bize Türkiye'nin özel savunma gayretinin Batıdan ziyade Orta Doğu'ya yönelmesi gerektiği izlenimi veriyordu. Türkiye ise son yıllarda politikasını gittikçe Batı'ya yönlendirmiş ve hiç olmazsa şimdilik kelimenin tam anlamıyla bir Avrupa gücü olma fikrine kapılmıştır. Bu Orta Doğu'da oynayabileceği rolü anlamadığı anlamında değildir. Fakat Batıya bakan ön kapısı onun için her şeyden önce gelmektedir. Bu durumda sürekli olarak ABD tarafından destekleniyordu.⁴⁹

NATO'ya başvurunun geri çevrilmesi DP Hükümeti ve Türk basınınca “esefle” karşılandı. CHP'nin NATO Kore denklemine eski Dışişleri Bakanı Sadak'ta karşı çıkıyordu. Sadak: “Ne Atlantik Paktı'na girelim diye Kore'ye asker göndermeye karar verdik, ne de Atlantik Paktı'na girme pahası olarak iki milyon asker cazibesini kullanmaya tenezzül ederiz.”⁵⁰

1950 yılının Kasım ayı sonlarına doğru Kore'deki Türk tugayı'nın önemli bir Çin saldırısını durdurduğuna dair basında haberler çıkar. Halk “Kunuri Destanı”nı konuşmaktadır. Hükümetin Kore olayındaki politikasına halkın yaklaşımı olumludur. Mehmetçiğin başarı haberleri ülkemize geldikçe tatlı bir milli heyecan duyulmaktadır.⁵¹ 27 Kasım 1950'de Konya DP Milletvekili Saffet Gürel ve arkadaşlarının Kore'de savaşan kahraman subay ve erlerimize TBMM'nin selam ve sevgilerinin bildirilmesine dair önergesi okunur. Bu önerge ittifakla kabul olunur.⁵²

Muhalefet, Kore olayını Meclis'e getirmeye azimlidir. Hükümet'in Meclis'ten izin almadan asker gönderme kararı üzerine CHP Genel Başkanı İnönü

⁴⁹ Sönmezoglu, *a.g.e.*, s. 176.

⁵⁰ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 67.

⁵¹ Karpas, *a.g.e.*, s. 288.

⁵² Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 68.

ve Kırşehir Millet Partisi Milletvekili Bölükbaşı imzası ile iki ayrı gensoru verilir. Gensorular öncelikle 28 Kasım ve 5 Aralık'ta iki kez, Demokrat Parti meclis grubunda ele alınır. Gruptan bazı milletvekillerinin muhalefetin gerekçelerine katılmaları üzerine Menderes, sinirlenerek kürsüde, heyetin, İnönü'nün takririni kabul etmek için "can attığını"; ancak, gensorunun şekil şartlarına uymadığını, Millet Partisi takririnin kabul edilmesinin ise, "bir değil 80 İsmet Paşa'nın söz almasını ve elinde eteğinde neyi varsa millet huzurunda dökmelerini mümkün kılacağını" söyler.⁵³

Mecliste görüşmeler tartışmalı geçmektedir. Menderes, anayasanın savaş açma yetkisini 26. madde ile meclise verdiğini, fakat ortada savaş açmanın söz konusu olmadığını ve özel bir durumun bulunduğunu söyler. Menderes, Türkiye'nin BM üyesi olmakla, BM anayasasını TBMM'nin onayladığını ve BM anayasasının 42. maddesinin böyle bir yükümlülük getirdiğini söyler.⁵⁴

İnönü'nün asıl amacı şuydu; Kore olayına karşı asabileşen ve Bulgaristan'da Türk azınlığa baskısını bizzat tahrik eden SSCB'nin Türkiye'ye saldırması ile, Demokrat Parti'yi, ülkeyi ateşe atmakla suçlamak.⁵⁵

Muhalefet lideri İnönü 25 Ekim 1951'de yaptığı açıklamada "Dış mesele üzerine esasen bizim memlekette fikir ve prensip ayrılığı yoktur. İttifakımıza, BM idealine ve ABD dostluğuna bağlıyız" diyerek Kore'ye asker gönderilmesi sırasında yükselttiği itirazını kaldırdı.⁵⁶ Son olarak Menderes, Demokrat Parti Milletvekillerine Amerika'nın "Kore'ye iştirak etmeyen milletler Marshall yardımından faydalanamaz" ihtarından önce davranmakla ülkeyi "hacil" bir vaziyetten kurtardığını hatırlatacaktır.⁵⁷

Türkiye, Birleşmiş Milletler kuvvetine bir tugaylık kuvvetle katıldı. Milli Mücadeleden beri muharebe alanlarına girmemiş olan Türk Askeri, Kore Savaşı'nda, gerçekten destan denebilecek kahramanlık örnekleri vermiştir. Kore'de akan Türk kanı ve gösterilen Türk kahramanlığı, Türkiye'nin 1951 yılında NATO'ya alınmasında çok mühim bir rol oynamıştır. 1950 Haziranında

⁵³ Öke - Mütercimler , a.g.e., s. 68.

⁵⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı 1899-1960*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s.351-55.

⁵⁵ Öke - Mütercimler, a.g.e., s. 68.

⁵⁶ Erhan, a.g.m., s. 546.

⁵⁷ Öke - Mütercimler, a.g.e., s. 68.

başlayan Kore Savaşı, 1953 Temmuzunda Panmunjom mütarekesinin imzası ile neticelenmiştir. Bu üç yıllık süre içinde taraflardan hiç biri kesin bir üstünlük gösterip zafere gitmemiştir.⁵⁸

Kore Savaşı'nın sonucunda Kuzey Kore, Çin ile Batı arasında tampon devlet haline geldi. Çin açısından sonucu ise bir süre daha silah ve mali yardım için Sovyetlere bağlı kalması olacaktır.⁵⁹

Demokrat Parti Hükümeti, ödediği bu “kan bedeli” sayesinde Türkiye’yi Atlantik Paktı’na sokmayı başardı. Türk egemen sınıflarının yıllarca bekledikleri mutlu gün 16 Şubat 1952’de geldi ve o gün, Amerikan Büyükelçisi, Atlantik Paktı üyesi on iki devlet adına hazırlanan davetiyeyi Dışişleri Bakanı’na vererek, Türk Hükümeti’ni Lizbon’da toplanan pakt konferansına çağırdı.⁶⁰ Türkiye NATO’ya girdi ve Hür Dünya’nın Berlin’den başlayan demir perdesi karşısındaki kalesi oldu.⁶¹ NATO, üyeliği Türkiye’nin Batı’ya yönelişin kendisini Batı’ya bağlayacak uzun süreli kurumsal ve fonksiyonel bağlarla kuvvetlendirmiştir. Türkiye açısından NATO, Avrupa Atlantik güvenlik ve istikrarın en önemli unsurudur.⁶²

Türkiye’nin NATO’ya girmesi ile Türk Dış Politikası’nda Batı’nın önemi ve ağırlığı daha da arttı. Türkiye, Sovyet tehdidine karşı NATO’ya girerek bir çözüm bulurken, doğu-batı kutuplaşmasında Türkiye’de Batı için önemliydi. Türkiye, Sovyetler Birliği ve Bulgaristan ile sınır komşusuydu ve NATO üyesi olarak NATO ile Doğu Bloğu ülkeleri arasındaki ortak sınırların yüzde otuz yedisi Türkiye tarafından savunuluyordu.⁶³

⁵⁸ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 455.

⁵⁹ Sander, *a.g.e.*, s. 253.

⁶⁰ Eroğul, *a.g.e.*, s. 116.

⁶¹ Enver Konukçu, “Doğu Cephesi ve Doğu Sınırları ile İlgili Antlaşmalar”, *Milli Mücadele Tarihi- Makaleler*, yay. haz: Berna Türkdogan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002, s.372.

⁶² Hüseyin Bağcı, “Türkiye ve AGSK: Beklentiler, Endişeler”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.941.

⁶³ Kamran İnan, *Hayır Diyebilen Türkiye*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1995, s. 12.

BÖLÜM III

SİSTEMDEKİ GÖREV VE BEKLENTİLER

3.1. Soğuk Savaş'ın Orta Doğu'ya Kayması ve Bağdat Paktı

Orta Doğu kavramı birçok siyasi kavram gibi ilk olarak 20. yüzyılın başlarında İngilizler tarafından kullanılmaya başlanır. Yakındoğu kavramının (Near east – o dönem Osmanlı Devleti'nin kapladığı coğrafya) yetersiz kaldığını düşünen İngilizler, Osmanlı Devleti ile Hindistan arasında kalan bölgeyi kapsayacak Orta Doğu (Middle east) kavramını ortaya atarlar. Kavramın kullanılmaya başlanmasının temelinde yatan sömürgeci kaygılar bu bölgenin geleceğinin şekillenmesinde etkin rol oynar. Doğu ile batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu, Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan Orta Doğu, jeopolitik konumu nedeni ile her devirde dünya siyasetine yön veren büyük güçlerin dikkatini çekmiştir.¹

Orta Doğu'nun dünya politikasındaki tarihi rolü, Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kültürel ve ekonomik bir “aracı” olmasından kaynaklanır. İpek, şeker, narenciye, kâğıt, barut ve pusula gibi Uzakdoğu malları, Ortadoğu kanalıyla Avrupa'ya ulaşmıştır. Bölge bütün yolların birleştiği yerde yer alıyordu.²

Batı'daki soğuk savaş stratejilerinin geleneksel bakış açısına göre, Kore'den sonra “Kızıl Tehdit” Orta Doğu'ya sızılmaktaydı. Olayların gelişmesi, Orta Doğu'yu süper güçlerin çatışma alanı haline getirmiş. Nükleer tehlike de dâhil olmak üzere Üçüncü Dünya savaşının patlak vermesi ihtimali bile belirmişti. Dünya savaşı sonrasındaki uluslar arası konjonktür, Moskova'ya bölgede doldurabileceği bir nüfuz alanı hediye etmişti. Atlantik'in öteki ucundaki ABD'de savaştan sonra kurulacak yeni dünyada 19. yüzyılda arta kalan metotların geçerli olmaması gerektiğini savunuyordu. Bu çerçevede, bölgesel güçlerin bağımsızlık

¹Ömer Turan, *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*, İstanbul: Step Ajans, 2002, s. 15-16.

²Sander, *a.g.e.*, s. 67.

hassasiyetlerinin, ister istemez kolonyal geçmişleri dolayısıyla, Batı'ya karşı belli bir antipati ile örülmesi makul görülmeliydi. Rusya'nın Orta Doğu'daki varlığının Batı hegemonyasının çözülüşünün garantisi olabileceği sanılıyordu.³

1918'e kadar Osmanlı Devleti'nin kontrolü altında kalan Orta Doğu, 1918'den itibaren İngiltere ve Fransa'nın eline geçmişti. Orta Doğu Batılı sömürgeci devletler tarafından cetvelle taksim edilerek parçalara bölünmüştü. 20. yüzyılın başlarından itibaren Orta Doğu'da gelişen ulusçuluk hareketleri⁴ İkinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde başlayan süreç körfez ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanacakları 70'lerin başlarına kadar devam eder.⁵

“Cetvelle çizilen sınırlar” boyunca oluşan devletlerde siyasal iktidar ilk anda köklü ve siyasal gücü olan ailelerin eğitim görmüş bireylerine ya da icat edilmiş kraliyet hanedanlarına teslim edildi. Yönettikleri toplumların bütününi temsil etmeyen bu kişiler, kendi ailelerinin, aşiretlerinin, etnik ya da dinsel gruplarının ve hanedanlarının çıkarlarını koruyan siyaset izlediler. Bu durum rakip grupların yapay ulus-devlete yabancılaşmalarına neden oldu.⁶

İsrail'i bir yana bırakırsak Orta Doğu öncelikle bir İslam medeniyeti bölgesini temsil etmektedir. Her şeyden önce İslam tarihi toplumları ve anlayışları biçimlendirmektedir. İslam dünyasının bütünlüğü içerisinde Orta Doğu'nun problemlerini yerleştirmek için hiç olmazsa başlıca İslami gerçekler hakkında bir görüşe sahip olmak zorunludur. Orta Doğu'nun İslam ülkeleri arasında temelde farklı özelliklere sahip olan Arap olmayan Türkiye ve İran ile Arap Bloku'nu göstermek yerinde olur.⁷

Halifelik'in 1924 Martında kaldırılması, Kuzey Afrika'dan Hindistan'a kadar olan bölgede tüm Müslümanlar için hayal kırıklığı yaratmış ve bundan sonra Orta Doğu'da Türkiye'nin olumsuz biçimde nitelenmesine yol açmıştır.⁸

³ Öke- Mütercimler, *a.g.e.*, s. 101.

⁴ Uçarol, *a.g.e.*, s. 555.

⁵ Turan, *a.g.e.*, s. 254.

⁶ Uçarol, *a.g.e.*, s. 787.

⁷ Guy Feuer, *Çağdaş Ortadoğu Araştırma Kılavuzu*, çev: Davut Dursun, İstanbul: İşaret Yayınları, 1990, s. 85.

⁸ Tayyar Arı, “Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 671.

Türkiye, 1923'te imzaladığı Lausanne Antlaşması ile sınırlarını çizmiş, yönünü Batı'ya doğru çevirmiştir. Orta Doğu'ya yönelik ilk pakt Atatürk zamanında Atatürk'ün Güneydoğu sınırlarını güvence altına almak amacı ile 1937 yılında İran, Afganistan ve Irak arasında Sadabad sarayında imzalanan Sadabad Paktı'dır. Bu pakt askeri antlaşmadan daha çok dostluk ve dayanışma özelliği taşımıştır.⁹

Ancak İkinci Dünya Savaşı'nı demokratik cephenin kazanması Türkiye'nin demokrasi alanında farklı bir yön izlemesine neden olmuştur.¹⁰ Lozan Antlaşması Birinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan en yüksek politika olup Türkiye'yi resmen Orta Doğu'dan ayırmış, Batı'ya adapte olmasını kolaylaştırmıştır. O zamanlar Orta Doğu'dan koparılan Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar Orta Doğu'ya entegre edilmeye çalışılmıştır. Batılı olan Türkiye bu yeni stratejide bölgesel yapı projesinin çekirdeğini teşkil edecekti.¹¹ Türkiye, Soğuk Savaş döneminde geleneksel dış politika olarak adlandırılan bir politika ile Orta Doğu'dan ve bölgenin sorunlarından mümkün olduğu kadar uzak durmaya çalıştı.¹²

22 Ocak 1948'de, İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, Dunkirk Antlaşması modelinde bir dizi ikili savunma antlaşmalarından oluşacak bir Batı Birliği formülünü ortaya attı.¹³ Bu nedenle Türkiye'nin Arap ülkeleri ile siyaseti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra farklı bir çizgide devam edeceği sinyalleri vermesine rağmen asıl “aktif” denebilecek siyaseti 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen Adnan Menderes hükümeti gerçekleştirdi. Bu yeni politikanın aktif ya da dinamik olarak tanımlanmasının nedeni, Atatürk tarafından ortaya atılan ve uygulanan tarafsızlık politikasının bilinçli olarak terk edilmesidir. Türkiye'nin NATO üyesi olması, tercihini batıdan yana kullanması, yeni kurulmuş olan

⁹ Gönlübol – Sar, *a.g.m.*, s.107.

¹⁰ Birand – DüNDAR, Çaplı, *a.g.e.*, s. 131.

¹¹ Nassif Hitti, “Süper Güçlerin Stratejileri içinde Arap Dünyası ve Türkiye” *Arap Türk İlişkilerinin Geleceği (Milletler arası Platformda Çözüm Önerileri)*, ed. Ali Çankırılı, İstanbul: Timaş Yayınları, 1994, s. 467-477, s. 472.

¹² Kamer Kasım, “Türkiye-İsrail İlişkiler: İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.809.

¹³ Stephan J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler (1789–1980)*, çev: Savaş Aktur, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2002, s. 322.

hükümetin ilk ve en önemli kararı ve başarısıydı.¹⁴ Türkiye NATO'ya girmekle, müttefiklerinin Orta Doğu'daki politikalarına ortak ve destek olmuştur. Orta Doğu Batılı güçlerin egemenliklerinden yeni yeni kurtulduğundan, Araplar ile Batılılar arasında sürekli gerginliklere sahne olmuştur. Ancak Türkiye her seferinde Batılı müttefiklerinin yanında yer almıştır.¹⁵

Orta Doğu'da kurulacak ittifak NATO ile ilişkilendirilerek Türkiye Sovyetler karşısında yalnız bırakılmayacaktı. İngiltere'nin de endişeleri giderilmiş olacak, böylece Orta Doğu'da Batı'nın etkisi arttırılacaktı.¹⁶ Batılı devletler Türkiye önderliğinde Orta Doğu'da askeri bir pakt kurarak bölgedeki çıkarlarını korumak niyetindeydiler.¹⁷ Batı'nın Yakın ve Orta Doğu'daki çıkarları Menderes Hükümeti tarafından Türkiye'nin kendi güvenlik çıkarları ile özdeş olarak algılandı. Menderes Hükümeti dış politika kararlarında özellikle bu bölgede “bilinçli olarak Batı kulübünün aktif bir üyesi rolünü” üstlendi. Çünkü gerçekten bu dönem içerisinde, Türkiye'nin Orta Doğu'nun Sismografi olduğu söylenebilir. Menderes Hükümeti komünist olmayan ülkelerin bulunduğu bölgede “anahtar rolünü” sürekli olarak korumak istedi.¹⁸

Türkiye'nin dış politikasındaki bu değişikliği iki ana sebeple açıklamak mümkündür. Birincisi bölgede çıkarları olan devletlerin Türkiye'yi aktif olarak bölgeye sokmaları, ikincisi Sovyet emperyalizminin Orta Doğu'ya sızma ihtimalleri. SSCB'nin amacı; Orta Doğu'ya nüfuzunu sokmak, yapabilirse aynı bölgedeki Batı nüfuzunu kırmak, azaltmak ve geriletmektir. Bu amacına ulaşmak için, ideolojik saplantılarını terk etmemekle beraber bastırmayı, ikinci plana itmeyi becermiş, onun yerine dönemin ruhuna uygun olarak siyasi, stratejik ve ekonomik olmak üzere uluslar arası ilişkilerin klasik araçlarına müracaat etmişti. Özellikle Arap Orta Doğu'suna “şirin” gözükme için, askeri ve ekonomik yardımdan kaçınmayacaktı.¹⁹

¹⁴ **Hüseyin Bağcı**, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara: İmge Yayınevi, 1990, s. 41.

¹⁵ **Ahmad**, *Modernleşen..a.g.e.*, s. 169.

¹⁶ **Melek Fırat – Ömer Kürkçüoğlu**, “1945-01960 Arap Devletleriyle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 618.

¹⁷ **Eroğul**, *a.g.e.*, s.117.

¹⁸ **Hüseyin Bağcı**, “Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, 2004, s.171.

¹⁹ **Öke – Mütercimler**, *a.g.e.*, s. 103-104.

SSCB ne kadar Orta Doğu'ya girmek istiyorsa Britanya İmparatorluğu da o derece çıkmak istemiyordu. İngiltere, Mısır, Irak, Ürdün, Kıbrıs, Libya, Yemen ve Filistin'deki askeri üstlerinden dolayı bölgede hatırı sayılır bir askeri güce sahipti. Mısır, Irak ve Ürdün ile iki taraflı savunma antlaşmaları da vardı.²⁰

Londra, Orta Doğu'daki emperyal çıkarlarını yalnız başına sürdüremeyeceğini itiraf etmese de pekala bilincindeydi. İngiltere'nin amacı; bazı bölge ülkeleri ile sahip olduğu ikili antlaşmaları tek çatı altında toplamak istiyordu. Yani bütün bölge ülkelerini kapsayacak bir savunma paktı oluşturmaktı. İngiltere'nin nihai amacı güçlü bir Arap bloğu veya federasyonu kurarak Orta Doğu'nun güvenliği için müşterek bir savunma gücü oluşturmak ve İngiltere'nin kaynak ihtiyacını karşıladığı ve stratejilerini belirlediği bir bölge kurmaktı.²¹ Bu nedenle savaşın bitimini takiben Mısır ile mevcut olan ikili antlaşmasının yerini alacak bir formül düşünmeye başladı.²² Eğer ABD, Fransa ve İngiliz Uluslar Topluluğu'nun üyeleri başta olmak üzere Türkiye ve yöresel güçlerin içinde bulunduğu çok taraflı bir savunma örgütüne vücut verebilirse stratejik amaçlarını tatmin edebilirdi. Önceleri "Orta Doğu Komutanlığı" sonra ise "Orta Doğu Savunma Organizasyonu" adını verdiği bir kamuflaj içinde sunduğu tezgahını Mısır'a kabul ettireceğini umuyordu.²³

Menderes Hükümeti Orta Doğu dış politikasında üç temel ilke üzerine hareket ediyordu. Bunlar;

1. Orta Doğu'da istikrarın ve güvenliğin korunması,
2. Arap ülkeleri ile İsrail arasındaki anlaşmazlığın tatmin edici bir çözüme ulaştırılması,
3. Komünizmin bu hassas bölgeye girmesini engellemek için etkili bir güvenlik sisteminin yaratılması.²⁴

²⁰ **Behçet Kemal Yeşilbursa**, "Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri", *Türkiye Günü*, S.77, Ankara: Yaz, 2004, s: 75-117, s.75.

²¹ **Yeşilbursa**, *a.g.e.*, s. 9.

²² Bölge ülkelerindeki sosyal ve ekonomik koşulları iyileştirmek ve İngiltere'nin politik, Stratejik ve ekonomik çıkarlarını korumak için kurulan İngiliz bürolarından biri 1945'te kurulan İngiliz Ortadoğu Bürosu idi. Bu büronun görevi, siyasi, sosyal ve ekonomik konularda bölge ülkelerine tavsiyelerde bulunmaktı. Ancak İngiltere'nin bu büroyu etkili bir hale getirecek ne parası ne de insan gücü vardı. Ayrıca Araplar da bunu ekonomik emperyalizm olarak görüyordu.

²³ **Öke – Mütercimler**, *a.g.e.*, s. 106.

²⁴ **Bağcı**, *a.g.m.*, s.173.

Dış politikada Batılılaşmanın Türkiye'nin temel felsefesi olduğunu açıkça vurgulayan Menderes Hükümeti, bununla beraber yeni dönemin koşullarına uygun olarak tüm dış politika prensiplerini yeniden gözden geçiriyordu. Demokrat Parti muhalefette bulunduğu yıllarda iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti'ni eleştirerek Türkiye'nin yanlış ve gereksiz bir şekilde doğu komşuları ile ilişkilerini ihmal ettiğini vurguluyordu. CHP'nin Orta Doğu'yu ihmal eden bu dış politika felsefesi kamuoyu ve basın tarafından sürekli bir şekilde eleştiriliyordu. Özellikle Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak bu eleştirilerin odak noktasını oluşturuyordu.²⁵

Başbakan Menderes ve onun ilk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü geçmişte ihmal edilen Arap ülkeleri ile olan ilişkileri düzeltmeye kararlıydılar. Bu politikanın içeriğindeki özellik, Türkiye'nin Orta Doğu'nun zayıf Müslüman ülkelerine "Big Brother" rolü oynayacak olmasıydı. Aynı şekilde, Türkiye'nin bu dönem içerisinde "yatıştırma karşıtı siyasetiyle" dünyanın neresinde olursa olsun bir Sovyet saldırısına karşı tavır alacağını belirten Köprülü, Türkiye'nin ve Amerika'nın uyanık davranmak zorunda olduklarını ve Rusya'nın Yakın ve Orta Doğu'daki zayıf ülkeleri ele geçirebilmesini engellemek için Rus baskısına aynı şekilde tepki göstermelerinin kaçınılmaz olduğunu söylüyordu.²⁶ Köprülü önce Mısır ile görüşmelere başlaması gerektiğini ve Mısır'daki Türk Büyükelçisinin Mısır Kraliyet ailesi ile olan aile bağları nedeni ile bu sürecin hızlandırılabilceğini söylüyordu.²⁷

Türkiye'nin bu görüşüne önce Mısır karşı çıktı. Mısır "Türkiye, İslam ve Arap ülkeleri üzerinde eskiden olduğu gibi bir egemenlik kurmak istiyordu" diyordu. Buna karşın Pakistan, İran ve Irak pakta katılacaklarını açıkladılar.²⁸ Türkiye'nin iyi niyetli tutumu Mısır'ın uzlaşmaz tutumu nedeni ile suya düşüyordu. Fakat Orta Doğu Savunma Organizasyonu için Mısır'ın katılımı

²⁵ Bağcı, *a.g.m.*, s. 174-175.

²⁶ Bağcı, *a.g.m.*, s.174.

²⁷ Türkiye'nin kahirne büyükelçisi Fuat Hulusi Togay Mısır Kraliyet ailesinden bir prenses ile evliydi. Büyükelçi Togay Nasır yönetimindeki Genç Subaylar rejimine başından beri takındığı reddedici tavır nedeni ile 4 Temmuz 1952'de istenmeyen kişi ilan edildi.

²⁸ Kemal Bağlum, *Anıpolitik, 1945-1990*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1991, s. 220.

gerekliydi. Bazı Arap ülkeleri ise şimdilik bu pakta gerek bulunmadığı görüşünde olduklarından katılmayı istemiyorlardı.²⁹

İngiltere'nin amacı bazı bölge ülkeleri ile sahip olduğu ikili antlaşmaları tek çatı altında toplamaktı. Başka bir deyişle bütün bölge ülkelerini kapsayacak olan bir savunma paktı oluşturmaktı.³⁰

Türkiye sadece İngiltere'nin Orta Doğu stratejisinde değil, aksine aynı şekilde Amerikanın Orta Doğu stratejisinde de bir mihenk taşı teşkil ediyordu. General Eisenhower bu bölgenin anlamını şöyle dile getiriyordu: “Salt arazi değeri söz konusu olacak olursa, dünyada stratejik bakımdan daha önemli bir bölge yoktur.” Çünkü Amerika Dışişleri Bakanı Dulles, Orta Doğu’da Türk Askeri gücünün varlığından çok memnundu. Bölgenin diğer ülkeleri Türkiye’nin sahip olduğu askeri güçten yoksundular.³¹

Ayrıca Dulles, Arap ülkelerini gezmiş ve hazırladığı raporda Arap ülkelerinin henüz bir Savunma Paktı’na hazır olmadıklarını, çünkü Sovyetlerin tehditlerini Türkiye ve Pakistan dışında hiçbir devletin kavrayamadığını belirtiyordu.³²

Pakistan, Hindistan ile ilişkilerini düzeltmediği için ABD ile sıcak ilişkiler kurmuştur. ABD’den az da olsa yardım almaktaydı. Fakat yeterince yardım alamamaktan şikâyet ediyordu. ABD, Pakistan’a istediği yardımı Orta Doğu’da kurulacak savunma ittifakına katılması karşılığında verebileceğini söyler.³³ Türkiye ile Pakistan arasında 2 Nisan 1954’te Pakistan Dış İşleri Bakanı Zafirullah Han ile Türk elçisi Selahattin Refet Arel arasında Karaçi’de imzalanan antlaşma “Kuzey Kuşak” bölgesinin savunmasında Pakistan’ın rolünü belirliyordu. Bu antlaşma askeri bir nitelik taşımıyordu. Antlaşmanın ikinci maddesi tarafların “müşterek menfaatlerini alakadar edebilecek milletler arası meselelerde istişarede” bulunacakları ve “azami ölçüde işbirliği” yapacaklarını

²⁹ Bağlum, a.g.e., s. 220.

³⁰ Ortadoğu Savunma Projesi hakkında geniş bilgi için bakınız. **Behçet Kemal Yeşilbursa**, *İngiltere ve Amerika’nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950 – 1954)*, Ankara: Bizim Büro Yayınevi, 2000.

³¹ Bağcı, a.g.m., s. 177.

³² **Yaşar Canatan**, *Türk – Irak Münasebetleri: 1926–1958*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 69.

³³ Bağcı, a.g.m., s.178.

belirtiyordu. Karaçi antlaşmasının imzalanması ile Amerikan diplomasisinin öngördüğü gibi Orta Doğu güvenlik sistemine de ilk adım atılmış oluyordu.³⁴

Menderes, fazla iyi olmayan ilişkileri düzeltmek ve oluşturulması tasarlanan ittifak için ön hazırlık anlamında Nisan 1953'te³⁵ kalabalık bir delegasyon ile 1955 yılı başlarında Orta Doğu'da bir savunma paktı kurmak için Irak'ı, Lübnan'ı ve Suriye'yi kapsayan resmi ziyaret dizisine başladı. Bütün Arap Birliği üyesi ülkeler ve büyük Batılı devletlerden bazıları da Pakt'a davet edilmiş ama hiçbirisi buna ilgi göstermemiştir.³⁶ Arap ülkeleri içinde Batı politikalarına sadece Irak yakın durmaktaydı. Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa tam bir Batı hayranıydı. Kurulacak ittifakta köprü olabilirdi. Menderes'in bu geziyi yapmasındaki amaç bu ülkelerin devlet adamları ile paktın kurulması için karşılıklı görüşmelerde bulunmaktı. Menderes'in asıl hedefi ise Orta Doğu'da liderlik rolünü üstlenmektir.³⁷ Başından beri liderliğini Mısır'ın yaptığı diğer Arap ülkeleri pakta katılmaya karşı çıkmışlar ve paktın sömürgeci ülkelerin çıkarlarına hizmet eden bir araç olmaktan ileri gidemeyeceğini beyan etmişlerdir.³⁸

Menderes Suriye'deydi. Suriye'deki siyasi hava Irak'taki gibi sıcak değildi. Suriye parlamentosu'nun solcu milletvekilleri de Menderes'in ziyaretine karşı çıkıyordu. Bu sert tepkiler sonucu Menderes Suriye'de sadece bir gün kaldı ve Lübnan'a geçti. Lübnan Dış İşleri Bakanı Naccache, ertesi gün Menderes'in Lübnan'ı kurulması düşünülen Pakta girmesi için davet ettiğini biliyordu. Mısır Hükümeti ise Türkiye ile Irak arasında kurulması düşünülen Savunma Paktı'nı Arap Birliği'ne karşı yapılan ciddi bir darbe olarak görüyordu. Mısır Hükümeti'nin çağrısı üzerine toplanan "Arap Başbakanları" toplantısı 25 Ocak 1954'te Kahire'de başladı. Konferansa Suriye, Lübnan, Ürdün, S.Arabistan ve Konferans devam ederken de Yemen ve Libya başbakanları katıldılar.³⁹

Başbakan Menderes Nasır ile özel olarak görüşmek ve Savunma Paktı hakkındaki düşüncelerini anlatmak ve ortak bir strateji geliştirmek istiyordu. Ancak Nasır bu görüşme isteğini reddetti. Nasır bir yandan Batı emperyalizmine

³⁴ Gönübol – Ülman, *a.g.m.*, s. 255.

³⁵ *Cumhuriyet* 26.03.1954.

³⁶ Uçarol, *a.g.e.*, s.734.

³⁷ Bağcı, *a.g.m.*, s.179.

³⁸ Canatan, *a.g.e.*, s. 113.

³⁹ Bağcı, *a.g.m.*, s.181.

ve İsrail'in varlığına son vermek istiyor, diğer yandan da Arapları bir devlet altında birleştirmek istiyordu. Bu amaçla Orta Doğu'da diplomatik, siyasi, askeri propaganda faaliyetleri yürütüyordu. Nasır, Arap milletlerinin lideri olmak istiyordu.⁴⁰ Arap dünyasını kendi liderliği altında birleştirmek istiyordu. Hâlbuki Bağdat Paktı ile bu liderlik Türkiye'ye geçmiş gibi görünmekteydi. Bağdat Paktı Nasır'ın tasarılarını alt-üst etmişti.⁴¹

Türkiye ile Irak arasındaki Savunma Paktı 24 Şubat 1955'te Irak'ın başkenti Bağdat'ta imzalandı. Bu pakt Sovyetlerin Orta Doğu'da nüfuz kurmasını önlemek amacıyla oluşturulmuştu. İşin özünde Nasır Harekâtına karşı Orta Doğu'da bir örgütlenmeydi.⁴²

Pakt'a İngiltere'de 4 Nisan 1955'te katıldığını açıkladı.⁴³ İngiltere'nin Pakta dâhil olması ile başlangıçtaki Amerikan liderliği, İngiltere'nin eline geçmişti.⁴⁴ Bağdat Paktı, şüphesiz Sovyetlerin tepkisini çekmişti. Aynı zamanda Türkiye'nin Irak dışındaki Arap devletleri ile ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Irak ile Türkiye'nin anlaşması Arap dünyasının mutlak lideri olmak isteyen Mısır'dan beklenilmeyen bir tepki gelmesine neden oldu.⁴⁵ Pakt'ın imzasından sonra Mısır ve Suriye, Türkiye ve Irak'a karşı geniş bir kampanya açtılar. Mısır'da gündün güne Batı'ya ve Batı emperyalizmine karşı bir tepki hareketi gelişmekteydi. Özellikle Kral Faruk devrilip yerine Nasır'ın geçmesi ile bu kampanya ve Arap milliyetçiliği hızla gelişme gösterdi.⁴⁶ Aynı zamanda Bağdat Paktı, Batı emperyalizminin bir vasıtası, İsrail'e hizmet eden bir alet olarak gösterildi.⁴⁷

⁴⁰ **Ramazan Gözen**, "Ortadoğu'da Güç Dengeleri", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 647.

⁴¹ **Armaoğlu**, *a.g.e.*, s. 491.

⁴² **Soner Yalçın**, *Bay Pipo*, İstanbul: Doğan Kitap, 2000, s. 167. (Ancak Irak 1959'da yapılan bir darbe sonrasında Sovyet yanlısı rejimin işbaşına geçmesi ile pakttan ayrılmıştı. Bunun ardından da Pakt üyeleri Londra'da toplanarak Paktın merkezinin Ankara'ya taşınmasına karar verdiler.)

⁴³ **Balcioğlu**, *a.g.m.*, s. 481.

⁴⁴ **Gönlübol – Ülman**, *a.g.m.*, s. 264.

⁴⁵ **Armaoğlu**, *a.g.e.*, s. 526.

⁴⁶ **Sander**, *a.g.e.*, s. 264.

⁴⁷ **Armaoğlu**, *a.g.e.*, s. 527.

Bağdat Paktı ile Orta Doğu ve pakt üyesi ülkelerin güvenlik ve istikrarının sağlanması amaçlanmaktaydı. Bu pakt ile Orta Doğu’da barış ve güvenlik tesis olunacak, bu da dünya barışına büyük katkı sağlayacaktı.⁴⁸

Sovyetler Birliği, Orta Doğu ile pek ilgilenmemiş ama Bağdat Paktı’nın kurulmasından sonra politikasını değiştirerek ortaya çıkabilecek fırsatları değerlendirmek istiyordu.⁴⁹ Bu yüzden Sovyetler, Bağdat Paktı’nın kurulmasına ilk tepkisini 16 Nisan 1955’te yayınladığı resmi açıklama ile dile getiriyordu. Açıklamada, bir süre önce “Yakın ve Orta Doğu’da belli bazı Batılı güçler tarafından kurdurulan askeri gruplaşmalar” reddediliyordu.⁵⁰ Sovyet Rusya İngiltere’nin Bağdat Paktı’na katılımını yeni bir askeri gruplaşma olarak nitelendirmiştir. Şiddetle kınamıştır. Bu meseleyi Birleşmiş Milletler Teşkilatına götürmeyi planlamıştır.⁵¹

Menderes Pakt ile Orta Doğu’daki aktif politikanın içine girmiştir. Pakt Orta Doğu’da yükselen Nasır hareketine karşı Türkiye’nin Batı adına üstlendiği bir misyon haline geldi.⁵² Türkiye’nin Irak’ı ve diğer Arap Devletleri’ni Batı için kazanma girişimi, Orta Doğu’da şimdiye kadar takınmış olduğu tutumda önemli bir değişikliğe işaret ediyordu. Böyle bakıldığında, Türk Hükümeti’nin Batı, özellikle ABD ile Orta Doğu’da ortak çıkarlar izlediği görülmektedir.⁵³ Balkan Paktı, NATO’nun güney cephesini İtalya ile birleştirmişti. Türkiye’de kesilen bu cepheyi, doğuya doğru devam ettirerek, SEATO ile birleştirmek için İran ve Pakistan’ı da içine alacak yeni bir kuruluşa ihtiyaç vardı. Amerika Dış İşleri Bakanı John Foster Dulles’a ait olduğu bilinen bu düşüncenin gerçekleşmesinde Pakt’a üye olacak beş devlet de değişik faydalar beklemekteydiler.⁵⁴ Türkiye’nin Orta Doğu’da Savunma Paktı ile önemli bir role soyunması Sovyetler Birliği ile Orta Doğu’da karşı karşıya gelmesi anlamına geliyordu. Bu gerçekte, Türk Hükümeti’nin Batı ile olan askeri işbirliğini Orta Doğu’da daha da güçlendirmek

⁴⁸ Canatan, *a.g.e.*, s.107.

⁴⁹ Uslu, *a.g.e.*, s. 122.

⁵⁰ Bağcı, *a.g.m.*, s.183.

⁵¹ Gönübol - Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s. 264.

⁵² Birand – DüNDAR, Çaplı, *a.g.e.*, s. 131.

⁵³ Bağcı, *a.g.m.*, s. 184.

⁵⁴ Kamuran Gürün, *Dış ilişkiler ve Türk Politikası-1939’dan Günümüze Kadar*, Ankara: SBF Yayınları, 1983, s.354.

için yeterli bir nedendi. Bağdat Paktı, Mısır ve Sovyetler Birliği'nin protestolarına rağmen kısa süre içinde bir "Siyasi Dayanışma Paktına" dönüştü. Böylece Türkiye Orta Doğu'da bir siyasi faktör oluyordu.⁵⁵

Ayrıca, Türkiye için paktlara katılmanın ikinci kıstası da, ezeli düşman olarak görülen Yunanistan'ın paktlara katılımını engellemek veya bu paktlara Yunanistan ile birlikte katılmaktı. Örneğin, 1 Ocak 1958'de gerçekleşen Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Türkiye, Yunanistan'dan sonra "ortak üye" olmak için başvuran ikinci ülkedir. Türkiye'nin Batı toplumu içindeki yerini alması ve Yunanistan'ı yalnız bırakmaması idi.⁵⁶

Bağdat Paktı'na Irak dışında Arap ülkesinin katılmaması ve katılan Müslüman ülkelerin Arap kuşağına dâhil olmaması, paktın Arap desteğinden mahrum olmasına neden oluyordu. Bu pakt için önemli bir eksiklikti.⁵⁷ Çünkü ilk başlarda Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini arttırmak amaçlı olsa da katılımın fazla olmaması ülkelerin birbirinden biraz daha fazla uzaklaşmasına neden oluyordu. Zaten Menderes'de daha sonraki yıllarda bunun hata olduğunu, bu gelişmenin bölgedeki Batı karşıtı kampı güçlendirirken Türkiye'nin bölgede daha fazla yalnızlaşmasına yol açtığını itiraf etmişti.⁵⁸ Türk Hükümeti artık diğer Arap ülkelerinin de Pakt'a katılmasını istiyordu. Bu devletler Ürdün ve Lübnan'dı. Irak ise Filistin sorununun çözülmesi için uğraşıyor, Amerika'nın Pakt'a üyeliği sonucu daha kolay bir çözüme ulaşmayı ümit ediyordu. Çünkü Irak, Bağdat Paktı üyeliğinin ardından Arap dünyasından tamamen dışlanmış durumdaydı.⁵⁹

Pakistan 1 Temmuzda Pakt'a katılmıştır. Pakistan'ın katılımı Pakt'a yenilik getirmemiştir.⁶⁰ İran'ın ise 3 Kasım'da Bağdat Paktı'na katılmaları ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1 Kasım 1955'te Meclisi açış konuşmasında Türkiye'nin NATO'ya, Balkan ve Bağdat Paktı'na üye olmasının amacının bu üç

⁵⁵ Bağcı, *a.g.m.*, s. 185.

⁵⁶ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Eskişehir: Beta Yayınları, 1995, s. 261.

⁵⁷ Fırat – Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s. 625.

⁵⁸ Arı, *a.g.e.*, s.674.

⁵⁹ Bağcı, *a.g.m.*, s.187.

⁶⁰ Gönlübol – Ülman, *a.g.m.*, s. 265.

değişik yapıdaki bölgede güvenlik, istikrar ve gelişme için bir katkıda bulunmak olduğunu söylüyordu.⁶¹

İran'dan sonra ise Bağdat Paktı'nın büyümeye başlaması Mısır önderliğinde pakta karşı cephe aştan devletlerin endişesini arttırmış bunların tepkisinin kuvveden fiile çıkarılmasına yol açmıştır.⁶² Sovyet silahlarının Çekoslovakya aracılığı ile Mısır'a gönderilmesi, Menderes'in bu silah tedarikinin arkasında Sovyetler Birliği'nin olduğu inancını pekiştiriyordu. Ancak Sovyetler Birliği 1955 yılından itibaren başlattığı “barış ataklarından” çok önce Türkiye ile yakınlaşma girişimleri göstermişti. Sovyetler Birliği Başbakanı Bulganin, Türk Hükümeti'nden özür dileyerek “Stalin, Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile ilişkilerini bozdu” diyordu. Sovyetler Birliği'nin 1946 yılındaki taleplerinden vazgeçmesine rağmen Soğuk Savaş'ta şekillenen Sovyet karşıtı Türk tutumu değişmiyordu. Köprülü ise Sovyetler'in bu yakınlaşma çabalarını Sovyet evrensel stratejisinin bir bölümü olarak karakterize ederek, Sovyetler Birliği'nin amacının “hür dünyayı” yanıltarak sanki Sovyetler Birliği'nin saldırgan hedefleri yokmuş düşüncesini uyandırmak olduğunu söylüyordu.⁶³ 14 Temmuz 1958'de Irak'ta meydana gelen askeri ihtilal ile Faysal ve Başbakan Nuri Sait Paşa iktidardan indirilir. Türkiye böylelikle Orta Doğu'daki en büyük müttefikini kaybetme endişesi ile ihtilale engel olabilecek askeri müdahaleyi düşünmüşse de Amerika'nın araya girmesi ile bu düşüncesinden vazgeçer.⁶⁴ İktidarı ele geçiren General Kasım Bağdat Paktı'ndan çekildiklerini açıklar. Irak emperyalizm ile bağlarını kestiğini söyler. Irak'ın üyelikten ayrılmasıyla⁶⁵ 21 Ağustos 1959'da yapılan bir açıklama ile Bağdat Paktı Teşkilatı'nın adının Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization, CENTO) olarak değiştirildiği bildirilmiştir.⁶⁶ Örgüt savunma amaçlı kurulmasına rağmen etkinlikleri daha çok ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğine yönelmiştir. ABD'nin daha sıkı biçimde bağlandığı örgüt bu haliyle yirmi yıl varlığını devam ettirmiştir.⁶⁷

⁶¹ Bağcı, *a.g.m.*, s.186.

⁶² Gönlübol – Ülman, *a.g.m.*, s.265.

⁶³ Bağcı, *a.g.m.*, s.189.

⁶⁴ Canatan, *a.g.e.*, s. 151.

⁶⁵ Uçarol, *a.g.e.*, s.734

⁶⁶ Gönlübol – Ülman, *a.g.m.*, s. 307.

⁶⁷ Balcıoğlu, *a.g.m.*, s. 481.

BÖLÜM IV

KIBRIS SORUNU

Osmanlı Devleti zamanında hileli sayılabilecek bir şekilde İngiltere'ye kaptırılan Kıbrıs adası, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak yeni kuşak yöneticiler tarafından dış münasebetlerde sorunları giderip içeride reformlarla uğraşma politikasının bir sonucu olarak Lozan Antlaşması ile resmen İngiltere'ye bırakılmıştı. İngilizlerin ve Amerikalıların katkılarıyla 1960'taki Londra ve Zürih Antlaşmalarıyla Kıbrıs'ın bir anlamda Türkiye açısından yeniden kazanılması Türk dış politikacılarının cumhuriyet tarihi içerisinde belli başlı başarılarından biri olmuştur. Osmanlı Devleti ve İngilizlerin geçmişte uyguladıkları politikalarla ve değişik faktörlerin etkisi altında genel nüfus içindeki payları yüzde on sekizlerde kalan Kıbrıs Türklerinin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu ortakları haline getirilmeleri ve yönetime tam anlamıyla ortak edilmeleri gerçekten büyük başarıydı.¹

4.1. Tarihsel Süreçte Kıbrıs'ın Konumu ve Önemi

Akdeniz'in doğusu diye tabir edilen bölgede yer alan Kıbrıs Adası, 9251 kilometrekarelik (2572 mil kare) bir yüz ölçüme sahip, ülkemiz kıyılarının 40 mil uzağında stratejik önemi büyük olan bir adadır. 1960 yılında yapılan nüfus sayımına göre adanın nüfusu yarım milyonu aşmıştır. Bu nüfusun takriben yüzde yirmisi Türk'tür.² Ada bölge ülkeleri ve bölgede çıkarları bulunan güçler tarafından son derece önemlidir.³ Kıbrıs, tarih boyunca kaderi dışarıdan belirlenmiş bir ada; halkına danışılmaya gerek bile

¹ **Nasuh Uslu**, "Kıbrıs sorunu" , *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 303.

² **Bilge**, "Kıbrıs Uyuşmazlığı...", s.337.

³ *Yeni Türk ansiklopedisi*, cilt:5, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1985, s.1817.

duyulmadan alınan, satılan; egemenliği devredilen bir ülke olmuştur.⁴ Kıbrıs 1571–1914 yılları arsında Türk, 1914–1960 yılları arasında İngiliz egemenliği altında yaşadıktan sonra, 1960 yılında bağımsız bir cumhuriyet olmuştur. Adanın Kıbrıslı Türkler ve Türkiye’nin muhalefetine rağmen Yunanistan’a ilhak edilmek istenmesi (ENOSİS) ada da Türkler ile Rumlar ve ada dışında Türkiye ile Yunanistan arasında “Kıbrıs Sorunu” diye adlandırılan mücadele ortaya çıkarmıştır.⁵ Şimdi kısaca Kıbrıs’ın tarihteki önemine bakalım.

Kıbrıs’ın, Güney Anadolu ve Suriye kıyılarını gözetim ve denetim altında tutabilecek bir konumda olması, tarihin en eski devirlerinden başlayarak gerek Anadolu’ya; gerekse Suriye’ye egemen olan devletlerin Kıbrıs’ı kendi topraklarına katmak istemelerine neden olmuştur. Ada’nın Akdeniz ticaret yolları üzerinde bulunuşu ve Anadolu, Mezopotamya, Mısır, Helen ve Roma gibi medeniyet bölgeleri arasında yer alışı da, eski devirlerden bu yana birçok devletin Kıbrıs’a egemen olmak için çeşitli girişimlerde bulunmasına yol açmıştır. Anadolu’dan İ.Ö. üç bin yıl önce gelenlerin Kıbrıs’ın Mısır, Etiler, Fenikeliler, Yunanlılar, Asurîler, Makedonya, Romalı, Bizanslılar tarafından işgale uğradığını tarih kaydetmektedir.

Kıbrıs, Osmanlı Devleti’nin üç kıtada uzanan geniş kara ve deniz sınırları içerisinde, devletin yumuşak karnının en hassas noktasında bir çıban başı olarak devrin en güçlü deniz devleti olan Venedik’in elinde bulunuyordu. Venediklilerle Kıbrıs, adeta Akdeniz’in en ürkütücü korsan üssü haline gelecekti. Ada bu durumu ile Osmanlı Devleti için bir tehdit ve tehlike kaynağı idi.⁶ Osmanlı Devleti, bu tehdidi bertaraf etmek ve Venedik’in her fırsatta Türk ticaret gemilerine saldırılarını önlemek amacı ile 1570 yılında Kıbrıs’ı fethetmek amacı ile Lefkoşe’yi zaptetti. Venedik askeri ile beraber halktan yirmi bin kişi bu kuşatma sırasında hayatını kaybetti. Kış mevsiminin yaklaşması üzerine adanın tamamının fethi, yani Magosa’nın alınması ilkbahara kaldı. İlkbaharın gelişi ile beraber Magosa kalesi bir sene kuşatmadan sonra alındı. Bu savaşta Osmanlılar 50 bin asker kaybetmiştir. Magosa

⁴ Şükrü Sina Gürel, *Kıbrıs Tarihi 1878–1960*, C.1, İstanbul:1984, s.11.

⁵ Bilge, *a.g.m.*, s.337.

⁶ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 185-186.

kalesinin alınması ile Ada'nın tamamı Türk egemenliğine geçmiştir. Kıbrıs'ta Türk egemenliği sağlandıktan hemen sonra 9 Eylül 1570 tarihinde bir fermanla Beylerbeylik kurulmuştur.⁷ Daha sonra Anadolu'dan yeteri kadar Türk nüfusu Kıbrıs'a göç ettirilerek adanın Osmanlı ülkesi ile olan bağları güçlendirilmiştir. Öncelikle idari ve adli düzenlemelere yer verilmiştir.⁸

Ada'nın Hristiyan halkı ise Türk egemenliği altında bulunan öteki yerlerde olduğu gibi devlet, bunların da can, mal, namus güvenliğini sağlamıştır. Osmanlı yönetimi Kıbrıs'ın Ortodoks Hristiyan halkına, üç yüz yıldır Latin Katolik baskısı altında bulunan Ortodoks Kilisesine sahip çıkma hakkını ve ibadet özgürlüğünü tanımıştır.⁹ Zaten Osmanlı Devleti'nin 1571 yılında Kıbrıs Adasını Venediklilerden almasının ardından iskân edilen Türk ahali ile Venedikliler döneminde büyük zulüm gören Ortodokslar arasında, Osmanlı yönetiminin sona erdiği 1878 yılına kadar ciddi hiçbir sıkıntı yaşanmamıştır.¹⁰ Kıbrıs tarihindeki en uzun huzur dönemini, kuşkusuz 1571–1878 arasında geçen 307 yıllık Osmanlı egemenliği altında yaşamıştır.¹¹ 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda mağlup olan Osmanlı Devleti, büyük toprak kaybına uğramıştır. Savaş sonunda imzalanan Ayestefanos Antlaşması'nı ulusal çıkarlarına uygun bulmayan İngiltere, bu antlaşma hükümlerini Türkler lehine değiştirmek bahanesi ile Berlin Kongresi'ni topladı. İngiltere bu kongrede, Türkiye'yi, Rusya'ya karşı koruma gerekçesi ile Kıbrıs'ta askeri üsler kurma hakkı elde etti.¹²

Kıbrıs Adası'nın 1878 yılındaki Osmanlı-Rus harbinin Osmanlı'yı büyük ölçüde etkilemesi nedeni ile sadece yönetimi İngiltere'ye bırakılmıştı. Kıbrıs'ın egemenliği kâğıt üzerinde Osmanlı Devleti'nde kalacaktı.¹³ İngiltere'nin 1878 yılında Kıbrıs'a yerleşmesi ile birlikte yarattığı “yönetim”

⁷ Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*, C.1, İstanbul : Hikmet Neşriyat, 2000, s. 156.

⁸ Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs'ın Sosyo Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, İstanbul: İletişim Yay.S, 2005, s. 11.

⁹ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.185-186.

¹⁰ Armağan Kuloğlu-Ayşe Özkan, “Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası”, *Stratejik Analiz*, C.4, S.: 39, 2003, s. 22.

¹¹ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 185-186.

¹² Sebahattin Zaim, *Türk ve İslam Dünyasının Yeniden Yapılanması*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1993, s. 63.

¹³ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih*, Ankara:1953, s. 401.

geçici olmaktan öte tam bir “sömürge yönetimidir”. Her ne kadar İngiltere jeopolitiğinde Kıbrıs’ın jeostratejik önemi, 1882 yılında Mısır’da elde ettiği imtiyazlar sonucu, Süveyş Kanalı’nın güvenlik ve denetiminde söz sahibi olması sonucu azalmışsa da bunun, “geçici” olacağı sonraki yıllarda açıkça görülecektir. Çünkü İngiltere, Doğu Akdeniz’e egemen olabilecek bir başka devletin stratejik pozisyon elde edebileceğini İkinci Dünya Savaşı boyunca fark etmiş ve Kıbrıs’ın bu gücün ya da güçlerin eline geçmesi sonucu Orta Doğu egemenliğinin el değiştireceğini anlamıştır. İngiltere yönetiminde panik yaratan asıl bu gerçek olmuştur. Dış İşleri Bakanı Anthony Eden, anılarında Kıbrıs’ın İngiliz Orta Doğu Stratejisi içinde kazandığı konumla ilgili olarak şunları yazar:

*“Öncelikli olan adanın stratejik değeri idi. Askeri danışmanlarımız, Basra Körfezi’de dâhil, Orta Doğu’daki durumumuzu koruyabilmemiz için adanın en önemli varlığımız olduğunu bildiriyorlardı. Coğrafya ve taktik düşünceler açısından Türkiye’nin, ırk ve dil açısından Yunanlıların, stratejik açıdan ise hayatımız, Basra Körfezi’nden gelen petrole bağlı olduğu sürece, Kıbrıs ile ilgili iddiamız güçlü oluyordu”.*¹⁴

İngilizler, diğer bütün kolonilerde olduğu gibi Kıbrıs’ı da her alanda ustaca sömürmüşlerdir. Aldıkları hep verdiklerinden çok fazla olmuştur.¹⁵ İngiliz yönetimi ile birlikte Kıbrıs’ta Osmanlı’nın kurmuş olduğu millet sistemi sona erdi. Hem Müslümanlar hem de kilise egemen statülerini kaybetti. Vergiler bile sömürge yönetimi tarafından toplanıyordu.¹⁶ Sonraki yıllarda Türkiye-Rusya arasında barış sağlanmış olsa da İngilizler, bir daha adadan çıkmadılar. Bu hukuka aykırı durumu Türkiye Lozan Antlaşmasının 16, 20, ve 21. maddeleri ile tanıdı.¹⁷

¹⁴ Öke - Mütercimler, a.g.e, s. 193.

¹⁵ **Ercüment Yavuzalp**, *Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993, s. 145.

¹⁶ **Niyazi Kızılyürek**, “Birinci Cumhuriyetten Yeni Kıbrıs’a”, *Kıbrıs Dün ve Bugün*, der. Masis Kürkçügil, İstanbul: İthaki Yayınları, 2003, s. 16.

¹⁷ **Şükrü Sina Gürel**, *Tarihsel Boyutu İçinde Türk Yunan İlişkileri*, Ankara: 1993, s.53.

4.2. Kıbrıs Sorunu'nun Ortaya Çıkışı

1954 yılından beri Kıbrıs Sorunu Türkiye'nin dış politikasının ana konularından biri haline gelmiştir. Kıbrıs'ın evvelce Türkiye'ye ait bulunması, Anadolu'nun Güneydoğu kıyılarına yakın olması dolayısıyla güvenliğini kontrol eden stratejik bir yer işgal etmesi ve nihayet adada büyük bir Türk cemaatinin yaşaması ve bu cemaate karşı girişilen baskı ve insanlık dışı hareketler, Türkiye'yi Kıbrıs Sorunu'na taraf yapmıştır. Türk Hükümeti'nin uyuşmazlığı başından beri ilgili devletler arasında yapılan müzakereler ile çözümlenmek istemesi, Yunanistan'ın genel olarak oldu-bitti politikası gütmesi sebebi ile mümkün olmamıştır. Kıbrıs uyuşmazlığı iki milli cemaatin çatışması sonucu Yunanistan'da ve Türkiye'de milli bir dava haline gelmiştir.¹⁸

Türk-Yunan ilişkileri konusunu inceleyen pek çok kişinin kabul edeceği gibi özellikle Kıbrıs konusu iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların ve sorunların temelinde karşılıklı olarak yüzyılların birikimi/tortusuyla oluşmuş “dışlayıcı” bir kimlik tanımlaması yatar. Bu kimlik tanımlaması bazen aşırı şekillerde, örneğin pan-Helenistlerin Megalo İdeası (Büyük Yunanistan emeli) ve pan-Türkistlerin Turan idealleri gibi ideolojik formlarda kendini gösterir.¹⁹

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge hareketlerinin yaygınlık kazanması da Yunanistan'ı adadaki İngiliz hâkimiyetine son verip, Kıbrıs'ın kendisi ile bütünleşmesi politikasına yöneltmiş,²⁰ bu amaçla Kıbrıs Rumları adanın Yunanistan'a bağlanması için kanlı yıldırı (terör) yöntemlerini de kapsayan gösteri ve eylemler yapmaya başlamışlardı.²¹ Kıbrıs uyuşmazlığının bu niteliğe bürünmesi kendisini Türk dış politikasının ana konularından biri haline getirmiştir. Bu durum, Kıbrıs uyuşmazlığının gelişmesine göre konuyu,

¹⁸ Bilge, *a.g.m.*, s. 337.

¹⁹ Şaban Çalış - Birol Akgün, “Çatışmadan Uzlaşmaya: 21. Yüzyıla Girerken Balkanlar'da Türk-Yunan Rekabeti”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 268.

²⁰ Birgül Demirtaş Coşkun, “Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.247.

²¹ Sina Akşin (yay. yön.), “Siyasal Tarih (1950–1960)”*Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908–1980)*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2000, s. 217.

zaman zaman bütün dış politikamızı kaplar hale getirmiş ve hatta bu politikanın yönünü etkiler olmuştur.²² Kıbrıs'ta yaşananların tarihsel süreci incelendiğinde Kıbrıs'ın aslında hiçbir zaman bir Yunan adası olmadığı, oradaki Rum nüfusun Atina tarafından yapay olarak özel bir siyasetle artırıldığı ortaya çıkan en bariz sonuç olacaktır. Dahası iki komşu ülke olan Türkiye ve Yunanistan arasında sürekli sürtüşmeler ve savaşların tahrikçisi ve başlatıcısı her zaman Yunanistan olmuştur. Bu sürtüşmelerin ve savaşların temelinde yatan gerçek nedenin “Megalo İdea” olduğu ortaya çıkar.²³

Yunanistan kurulduktan bir müddet sonra Batılı devletlerin “unuttuğu” bir ülke haline geldi. Bu durum Yunan Krallığının yüzünü Osmanlı Devleti'nde yaşayan zengin soydaşlarına çevirmesine neden olurken, Osmanlı Rumları'da en azından ideolojik olarak Yunan Krallığı'nın kalkınma yolu, Yunanlı nüfusun yoğun olduğu zengin toprakları içine alacak biçimde sınırlarını genişletmekti. Bu hedef Megalo İdea olarak (Büyük Ülkü) adlandırıldı ve ilk kez 1844 yılında Dışişleri Bakanı Kolettis tarafından Kurucu Meclis'te dile getirildi. Sonra Yunan Krallığı sınır genişletmeye başladı.²⁴ Kıbrıs ta bu sınırların içine dâhil edilmek isteniyordu.

Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanistan Başbakanı Venizelos, 15 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetleri İzmir'e çıktığı zaman kendisine Megalo İdea'ya dayalı 4 maddeli program çizmişti:

1. Ege Denizi Yunan denizi olacak.
2. İki anakaraya uzanan ve 5 denize açılan Yunanistan gerçekleştirilecek.
3. Yunanistan'ın bir ayağı Asya'da, bir ayağı Avrupa'da olacak.
4. Bizans İmparatorluğu yeniden dirilttirilecek.²⁵

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile karşı karşıya gelmesini fırsat bilen Londra, ani bir kararla, Ada'yı Britanya İmparatorluğuna kattığını ilan etti. Londra, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını çizen Lozan Antlaşması'nda, Kıbrıs'ın 1914'te İngiltere'ye

²² Bilge, *a.g.m.*, s.337.

²³ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.189.

²⁴ Fırat, *a.g.m.*, s. 580.

²⁵ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.190.

katıldığını da Ankara'ya onaylattıracaktır. Lozan'da Ege Denizi'ndeki 12 adayı da İtalya'ya bırakan Türkiye'nin gerek Kıbrıs, gerekse 12 ada konusunda sağlayabildiği tek güvence, bu adalarla ilgili olarak gelecekte ortaya çıkabilecek her türlü "ilhak" bağımsızlık ya da başka yönetim biçimleri üzerindeki söz hakkını Ankara'nın saklı tuttuğu noktasıydı.²⁶

Lozan Antlaşması'nda Kıbrıs meselesi üç maddede yer almıştır. Bunlar antlaşmanın 16. 20. ve 21. maddeleridir. Bu maddelerin ilk ikisi yani 16 ve 20. maddeler Kıbrıs'ın Hukuki statüsü ile ilgili iken, 21. madde Adada yaşayan Türklerin uyrukluk meselesi ile ilgilidir.²⁷

Türkiye'yi yıllar sonra yeniden Kıbrıs sorunuyla yüz yüze getirecek olan neden de, Lozan Antlaşması'nın 16. maddesindeki bu olanaktır. Lozan Antlaşması'nın 20. maddesi ise şöyle düzenlenmiştir: "Kıbrıs Britanya Hükümeti tarafından 5 Kasım 1914'te ilan olunan ilhakını, Türkiye tanıdığını beyan eder."²⁸ Bu madde ile adanın kesin olarak İngiltere'ye ait olduğu kabul edilmiştir.²⁹

İkinci Dünya Savaşı, Kıbrıs'a iki önemli değişiklik getirdi. Bunlardan ilki, şudur: Doğu Karadeniz'e sarmak isteyen Sovyetler, Kıbrıs'ta İngilizlerin varlığını, emellerine ulaşmak için engel sayıyorlardı. Rusya'da özel olarak eğittikleri Rum komünistleri Kıbrıs'a gönderip, Ada Rumlarını, Yunanistan ile birleşme için kışkırtmaya başladılar. 1942 yılında Ada'da Akel adlı bir de Komünist Parti kuruldu. İkincisi ise şöyle özetlenebilir: 1945'te İngiltere'de İşçi Partisi iktidara geldi. İşçi Partisi'nin, sömürgeler konusunda çok yumuşak davranması, Rumların işlerini kolaylaştırdı. 1941 yılından başlayarak Rumların tüm ulusal ve dini törenleri, Yunanistan ile birleşme için gösteri yapma aracı olacaktı. 1947 yılında, Rum sağcı ve komünist partilerinin temsilcileri Londra'ya giderek İngiliz sömürgeler Bakanı ile görüştü ve Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi için yardımlarını istedi. Bu isteğe Kıbrıs Türkleri şiddetle karşı koydular. Zaten böyle bir isteği İngiltere'de kabul etmedi. Ancak Rumlar bu amaç için İngiltere'ye sürekli olarak elçilerini gönderiyorlardı. 15

²⁶ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.191.

²⁷ Erim, *a.g.e.*, s. 2.

²⁸ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.191.

²⁹ Erim, *a.g.e.*, s.2.

Ocak 1950 Pazar günü, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, Yunanistan ile birleşmek için “gayri resmi” bir plebisit (halk oylaması) düzenledi. Bir süre sonra Kilise oylamaya katılan 224.700 Rum’un 215.000’inin “katılma” yönünde oy verdiğini duyurdu.³⁰ Sadece Rumların katıldığı oylama ve sonuçlarını İngiliz ve Türk hükümetleri kesinlikle reddettiler. 800 Kıbrıslı Türk’te Yunanistan ile birleşmeden yana oy kullanmıştı.³¹ Bu oylamanın ardından Başpiskoposluk koltuğuna Makarios III oturmuştu.³² Makarios kilisede ölüm pahasına da olsa Enosis’i gerçekleştirmek için çalışacağına yemin etti.³³

Adada yaşanan bu gelişmeler kısa sürede Yunanistan’a da taşındı. İkinci Dünya Savaşı’nın hemen akabinde 12 adayı bir oldu bitti ile almanın verdiği rahatlık Yunanistan’a Kıbrıs’ında alınabileceğinin umutlarını veriyordu.³⁴ Türkiye’nin 1923’te imzalanan Lozan Antlaşmasından bu yana sorunun üzerine çok fazla gitmemesi, Kıbrıs üzerindeki haklarından vazgeçmiş olmasından değil, ittifaklarına ve Batı bloğunda sahip olduğu yere gösterdiği bağlılığı zedelememe çabasıydı. Kıbrıs, Türkiye’nin ayrıcalıklı bir müttefiki haline geldiği İngiltere’nin elindeydi ve İngiltere ile Türkiye’de Bağdat Paktı çerçevesinde müttefiktiler.³⁵

1955 yılında Londra, Makarios’un emirleri ile terör faaliyetleri için kurulan, Yunanistan’ın da açık olarak destek verdiği³⁶ komutanlığını Grivas’ın yaptığı EOKA’ nın (Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Örgütü) İngiliz yönetimine karşı silahlı direniş ve tedhiş hareketi başlatması nedeniyle³⁷ Kıbrıs ile ilgili politikasını, Türkiye’yi de soruna taraf yaparak, Yunanistan’ın taleplerini dengelemek stratejisi üzerine kuracaktır.³⁸ Aslında Kıbrıs meselesi Türkiye

³⁰ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 191.

³¹ Mihalis Mihailidis, “Kıbrıs Türk İşçi Sınıfı ve Kıbrıs İşçi Hareketi”, *Kıbrıs Dün ve Bugün*, der. Masis Kürkçügil, İstanbul: İthaki Yayınları, 2003, s. 325.

³² Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.192-193.

³³ Bilge, *a.g.m.*, s.337.

³⁴ H.Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan*, Ankara:1997, s.311.

³⁵ Andreas D. Mavroyannis, *Kıbrıs Sorununun Türk-Yunan ilişkilerine Etkisi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1990, s.129.

³⁶ Birgül Demirtaş Coşkun, “Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.247.

³⁷ Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, Ankara: 1988, s.173.

³⁸ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.193.

İngiltere meselesidir ve Yunanistan bu meseleye suni bir devlet ve Kıbrıs ile alakası bulunmayan bir müdahil olarak sokulmuştur.³⁹

4.3. Ankara'nın Tepkisi

Kıbrıs Sorunu Türkiye'de öncelikle halk ve kamuoyu tarafından sahiplenilecektir. 1948'den sonra Türkiye'nin her yöresinde Kıbrıs için gösteriler, toplantılar düzenlenir. Başta Sedat Simavi'nin Hürriyet'i olmak üzere basın, hükümeti harekete geçirmeye çalışır. İlginçtir, önce CHP, daha sonra da DP iktidarları bu ulusal sorunu benimsemekte ortaklaşa geç kalacaklardır. 17 Aralık 1949'da CHP'nin Dış İşleri Bakanı Sadak, İngiltere'nin Kıbrıs'ı terk edeceğine dair ufak bir sezinti bulunmadığını ve Yunan Hükümeti'nin bu meseleyi resmen ele almadığını belirtmesi, Türk Hükümetinin bu konudaki hareketsizliğinin nedenini ortaya koymaktadır. Yine sadak 23 Ocak 1950'de TBMM'de bir milletvekilinin sorusuna verdiği yanıtta:

*“Kıbrıs meselesi diye bir şey yoktur. Bunu çok önceden gazetecilere söylemiştim. Çünkü bugün İngiltere'nin Kıbrıs'ı başka bir devlete devretmek niyetinde veya eğiliminde olmadığı hakkında kanaatimiz tamdır. Kıbrıs'ta yapılan hareketler ne olursa olsun, İngiltere Hükümeti Kıbrıs adasını başka bir devlete terk etmeyecektir. Böyle olunca gençlerimiz boş yere heyecana kapılıyorlar, gereksiz yere yoruluyorlar”.*⁴⁰ Demokrat Parti'nin hükümet programında Kıbrıs konusu ele alınmamıştır. İlk Dış İşleri Bakanı Prof. Köprülü'de, 20 Haziran 1950'de yapılan DP Meclis Grup toplantısında, Kıbrıs ile ilgili bir soruya “Böyle bir mesele yoktur” yanıtını vermiştir.⁴¹

1951 yılında Yunanistan'ın konuyu resmen ele alması üzerine bile Köprülü, Türk- Yunan dostluğunun öneminden söz ediyor. Bu dostluğun

³⁹ **Raif Karadağ**, *Türk Hariciyesinin Çetin Sınavı Kıbrıs*, İstanbul: Emre Yayınları, 2004, s. 40.

⁴⁰ **Öke - Mütercimler**, a.g.e., s. 198.

⁴¹ **Öke - Mütercimler**, a.g.e., s. 198.

bozulması, sürdürülen çabaların her iki ülkenin başında bulunan insanların iyi görüşleri ve niyetleriyle hiç bir olumsuz etki yapamayacağından söz ediyordu.⁴²

Gerek CHP, gerekse DP Dış İşleri Bakanlarının “Kıbrıs diye bir sorunumuz yoktur” demelerini şöyle değerlendirebiliriz. Türkiye Lozan’dan sonra Dış Türklerle ilgilenmemeye gayret göstermiştir. Lozan Antlaşması ile Kıbrıs’la ilgimiz; sona erdirmemiş miydik? Üstelik Kıbrıs Misak-ı Milli içinde de değildi. Türkiye, Soğuk Savaş öncesi hem savunma gücü, hem de dış politikada belirleyici aktör olmayışı nedeniyle Kıbrıs Türk toplumuyla yakından ilgilenilmemiştir. “Soğuk Savaş” döneminde de Kıbrıs konusunu sorun ögesi olarak gündeme getirip, İngiltere ve Yunanistan ile sorun çıkarmamayı strateji olarak belirlemiştir. Ancak, 1948–1950 yılları arası Türkiye’nin Kıbrıslı Türkleri ve Kıbrıs’ı uzaktan “izlemekten” yakından ilgilenmeye geçtiği dönem olmuştur. Türkiye’nin Kıbrıs konusu ile ilgili politika oluşturmaya başlaması ise, sorun uluslar arası özellik kazandıktan ve İngiltere Türkiye’nin dikkatini çektikten sonra gerçekleşecektir. Aslında Yunan Hükümetlerinin resmi davranışı da, böyle bir sorunun tahriki için yeterli neden oluşturmamıştır. NATO’ya girinceye kadar Yunan Hükümetleri de Kıbrıs konusunda kesin bir davranış almaktan çekinmişlerdir.⁴³

Yunan Hükümeti, 1950’den sonra bir ikilemle karşı karşıya kalmıştı. Bir yandan kamuoyunun Enosis doğrultusunda ki baskısını üzerinde hissetmekte, öte yandan da Batı İttifakı içinde yer almayı, başlıca amacı olarak benimsemiş olduğundan İngiltere ve Türkiye ile ilişkilerini bozmak istemiyordu.⁴⁴

16 Şubat 1951’de Yunanistan Başbakanı Venizelos Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhak edilmesi gerektiğini ileri sürdü. Yunan Başbakanının bu söylemi Kıbrıs Türklerini telaşlandırdı. TBMM’ye, Başbakan’a, Dış İşleri

⁴² Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 198.

⁴³ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 199-200.

⁴⁴ Hüner Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı, Nasıl Bir Çözüm*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2005, s. 61.

Bakanı'na siyasal partilere telgraflar çekerek, kendilerine sahip çıkılmasını istediler.⁴⁵

Buna rağmen Türk Hükümeti yine tavrını değiştirmeyecektir. Eğer Kıbrıs konusunda bir değişiklik olacaksa bu da adanın eski sahibi olan Türkiye'ye iade edilmesi gerektiği idi.⁴⁶ Menderes, Venizelos'a Türkiye'nin tutumunu şu sözlerle açıklamıştır. “Merak etmeyin. Bu konu Yunan-Türk dostluğu çerçevesinde çözüme kavuşturulacaktır.” Basın da, konuya gereken önemi veriyor, gazetelerde çeşitli makalelerle Kıbrıs konusu gündemden düşürülmüyordu. Adanın Yunanistan'a verilmesinin mümkün olmadığı sık sık yazılıyordu.⁴⁷ Gerek kamuoyu baskısı, gerek medyadaki yazılar sonucu Dış İşleri Bakanı Hürriyet gazetesine verdiği demeçle, hükümetin Kıbrıs konusunda farklı davranışlar içine girdiğinin değerlendirilmesine neden oluyordu:

“Ülkemize nispetle coğrafi ehemmiyeti, oradaki soydaşlarımızın mühim bir kütle teşkil eylemesi ve tarihi bağlarımız dolayısıyla, Kıbrıs'ın durumunun bizi çok “yakından alakadar etmesi gayet tabidir. Adanın bu günkü hukuki vaziyetinin değişmesi için bir sebep görmemekteyiz. Fakat bu vaziyette her hangi bir değişiklik ciddi surette bahis mevzuu olacak olursa, bunun bizsiz ve haklarımıza aykırı bir şekilde yapılmasına imkân bırakmayız. Bu bakımdan oradaki soydaşlarımızın müsterih olmaları lazımdır. Sözlerimin her hangi bir şekilde polemiklere vesile vermesini arzu etmediğim için, meselenin esası hakkında daha fazla müteala beyanından içtinap edeceğim. Bu sebeptendir ki, hükümetimiz bu mevzu hakkındaki durumunu gereken taraflara açık ve dostane bir şekilde anlatmakla beraber ortada çalkalanan münakaşa ve gösterilerden ihtiyat ve temkinle uzak durmuştur. Biz Yunanistan ile aramızdaki dostluğun sıkı ve samimi mahiyette olmasına büyük ehemmiyet vermekteyiz.”

Bu demeç önemlidir. Bir kilometre taşı sayılabilir. Çünkü bununla DP Hükümetinin ilk kez Kıbrıs sorunu ile ilgilendiğini görüyoruz. Ancak bu ilgi,

⁴⁵ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 199-200.

⁴⁶ Aydın Olgun, *Kıbrıs Gerçeği 1931-1990*, Ankara: 1991, s.9-10.

⁴⁷ Cumhuriyet 21.12.1951.

henüz hükümet politikası ya da devlet stratejisi değil, daha çok kamuoyu baskısı sonucudur.⁴⁸

Öte yandan DP Milletvekillerinden Bahadır Dülger 21 Şubat 1951 tarihli Zafer gazetesinde yazdığı bir makalesinde ise 1959 Zürih – Londra Antlaşmaları imzalanıncaya kadar geçen süreçte DP Hükümetinin izleyeceği stratejinin “genel konseptini” oluşturduğu söylenebilir. Fakat Başbakan ya da Dış İşleri Bakanı’ndan böyle bir açıklama yapıldığını görmemekteyiz.⁴⁹

Yunanistan 1951 yılından itibaren Kıbrıs meselesini uluslar arası alana taşıyarak aktif bir politika içerisine girmeye başlar. Mesele önce Yunan parlamentosunda tartışılır. 1951’in Kasımında adanın fiili sahibi olan İngiltere ile de temaslar başlatılır. Yunanistan, Kıbrıs’ın kendilerine verilmesi halinde İngilizlere askeri üsler vaat ediyordu. Ancak İngilizler Yunanistan’ın bu teklifini düşünmeden geri çevirdi.⁵⁰ Yunan hükümeti İngiltere ile görüşmelerden bir sonuç alamayınca İngiltere’yi Birleşmiş Milletler’e şikâyet eder. İngiliz basınında adanın Türkiye’ye verilebileceğine dair çıkan haberler Atina’da korkuya sebep oluyordu.⁵¹

ABD ise Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletlerde değil NATO’nun içinde çözülmesi gerektiğini savunmaktaydı.⁵²

Türkiye’nin Atina Büyükelçisi Yunan Hükümeti’ne, Türkiye’nin Adadaki statükonun korunmasından yana olduğunu, eğer adanın geleceğine ilişkin her hangi bir çaba göstereceklerse bu konuda Türkiye’nin de bir taraf olarak görülmesi gerektiğini ve sorunu Birleşmiş Milletlere götürmenin Türk-Yunan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceğine inandığını iletmiştir. Yunan Başbakanı, 23 Mart ta Atina’da bir bildiri yayınlayarak, Yunan Hükümeti’nin, Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhak meselesini, Birleşmiş Milletlerin önümüzdeki Eylül ayında yapılacak toplantısına götürmeye karar verdiğini bildirmiştir. Bu bildiri, Türkiye’de halkın taşkınlığına neden olmuştur.⁵³

⁴⁸ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.200.

⁴⁹ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.202.

⁵⁰ Uçarol, *a.g.e.*, s.593.

⁵¹ Cumhuriyet 09.07.1954.

⁵² Tuncer, *a.g.e.*, s. 61.

⁵³ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 202.

20 Ağustos 1954 yılında Yunanistan'ın Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna yaptığı şikâyetin konusu Kıbrıs adası halkına kendi mukadderatlarını kendilerinin tayin etmesi (self-determination) ilkesinin uygulanması idi. Yunan hükümetinin bu yeni politikasının nedeni İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra beliren sömürgeci aleyhtarlığı akımından yararlanmaktır.⁵⁴ Kıbrıs sorunu böylece ilk defa uluslar arası sorun haline gelir.⁵⁵ 1954 yılında Yunanistan'ın sorunu Birleşmiş Milletler'e götürme çabaları yoğunluk kazanmaya başladığında, Türkiye de sorunla resmen ilgilenmek gereğini hissetmiştir.⁵⁶

Eylül 1954'te Kıbrıslı Türklerden oluşan bir heyet Türkiye'ye gelerek Kıbrıs'taki durumla ilgili olarak aşağıdaki görüşleri iletti.

1. Kıbrıslı Rumların Enosis taleplerinin toptan reddi.
2. Enosis'e giden ilk adım olarak görülen muhtariyete karşı çıkmak.
3. Yeni bir anayasa Türk çıkarlarını korumak için anayasaya garantiler dahil etmek.
4. Türk azınlığın Türklerin vakıf malları ve okullarının yönetimi konusunda daha etkin denetim için harekete geçmesi.⁵⁷

14 Aralık 1954'te Birleşmiş Milletler, Kıbrıs sorununu fazla geciktirmeden Siyasi Komisyon gündemine alır. Konu tartışılmaya başlandığı zaman Türkiye'nin tutumu sert ve kesindir.⁵⁸ Ada kesinlikle Yunanistan'a verilmeyecektir.⁵⁹ Birleşmiş Milletlerdeki daimi delegemiz Selim Sarper'de bu konuyu Doğu Akdeniz'in barış ve istikrarı açısından ele alarak bu bölgede tahriklerin zararlı olacağını belirtmiş ve İngiltere Hükümetinin ada halkına tedrici bir muhtariyet vereceğine itimadı olduğunu açıklamıştır.⁶⁰ Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonu'ndaki görüşmeler ve tartışmalar sonucunda Yeni Zelanda delegesi Knox Mundo tarafından hazırlanan karar tasarısı 15 aleyhte ve 16 çekimser oya karşı 28 oyla kabul edilmiştir. Alınan karar "Kıbrıs meselesi için bundan böyle Genel Kurul'da her hangi bir karar alınmamasının

⁵⁴ Bilge, *a.g.m.*, s.338.

⁵⁵ H.Fikret Alasya, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara:1987, s.65.

⁵⁶ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.202.

⁵⁷ Mihailidis, *a.g.e.*, s. 327.

⁵⁸ H.Fikret Alasya, *Kıbrıs ve Rum Yunan Emelleri*, Lefkoşe:1992, s.30.

⁵⁹ Cumhuriyet 15.12.1954, Zafer 16.12. 1954.

⁶⁰ Bilge, *a.g.m.*, s.339.

uygun olabileceğiydi". Böyle bir kararın alınmasında şüphesiz İngiltere'nin de konu üzerindeki ağırlığı tartışmasızdı.⁶¹ Şimdilik sorun askıya alınmış görünüyordu.

Başbakan Adnan Menderes Birleşmiş Milletler'in bu kararını Kıbrıs meselesinin askıya alınması olarak yorumlamış ve Anadolu Ajansı'na 8 Aralık 1954'te verdiği demecinde yorumunu ve temennisini şu sözlerle ifade etmiştir.

"Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs konusunda aldığı karar, bu husustaki müzakereye devam olunmasının caiz görülmediğini sarahatle ifade etmekle, bu işe son vermektedir. Yunan resmi makamlarının bu mesele dolayısıyla ortaya çıkan hadiselerden aramızdaki dostluğun haleldar olmaması için gayret sarf ettiklerini ve tedbirler aldıklarını belirten ifadelerini memnuniyetle kaydetmekteyiz. Türk hükümeti, iki memleket münasebetlerinin yeni inkişaflara mazhar olması yolundaki gayretlerine samimiyet ve azimle devam edecektir"⁶² Onaylanmış olan bu karar Kıbrıs Rumlarını ve Yunanlıları hayal kırıklığına uğrattı. Rumlar genel grev ilan etmiş ve Rum halkının tamamı bu greve iştirak etmiştir.⁶³

1955 yılında yaşanan olaylar diğer yandan İngiltere'nin oyunları Kıbrıs diye bir sorunun varlığını kabul etmeye başlayan Başbakan Menderes, 16 Kasım 1956'da Nihat Erim'e şu dört seçenekli talimatı verecekti.

- 1) İngilizler Kıbrıs'ta kalsın.
- 2) Onlar çıkacaksa Ada bize verilsin.
- 3) Bu olmazsa Ada taksim edilsin.
- 4) Self-governement (Kendi kendine yönetim)

Bu dördüncüsü hiç arzu etmediğimiz şekildi yani Adanın Yunanistan'a verilmesi. Bu talimatlara göre; Türk Hükümeti'nin alacağı tavır, İngiliz siyasetinin doğrultusunda kademeli olarak oluşturulacaktır. Ancak yukarıda verilen seçeneklerin arasındaki çelişkilerin de varlığı inkâr edilmez.⁶⁴

⁶¹ **Alasya**, "Kıbrıs Rum ...", *a.g.e.*, s.30.

⁶² **Bilge**, *a.g.m.*, s.340.

⁶³ **Fikret Kürşad - Mustafa Altan, Sabahaddin Egeli**, *Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi*, İstanbul: Kutsun Yayınevi, 1978, s.128–129.

⁶⁴ **Öke - Mütercimler**, *a.g.e.*, s.203.

Kıbrıs meselesinin ortaya çıktığı ilk günden itibaren muhalefet iktidara hemen her konuda destek verecek ve DP iktidarının sonuna kadar da bu desteğini sürdürecektir. 10 Ekim 1953'te İsmet İnönü ve Genel Sekreter Kasım Gülek, hükümetin Kıbrıs politikasını desteklediklerini açıklamışlardır.⁶⁵ DP'nin bu destekten memnun olduğunu Dış İşleri Bakanı Köprülü'nün mecliste yaptığı teşekkür konuşması duyuracaktır.”

4.4. Balkan Paktı

Kıbrıs serüvenine ara verip, Türkiye'nin eş zamanlı sürdürdüğü bölgesel barış arayışları sürecinde içinde yer aldığı bir “pakt”ın kuruluşuna ve çözümüne göz atalım. Çünkü Balkan Paktı bir yerde Atina ile uzlaşmanın yeğlenmesini, bu örgütün sağlıklı kuruluşu ve kalıcı oluşu için vaz geçilmez kılıyordu.⁶⁶

Demokrat Parti'nin iktidarı döneminde önem verdiği bölgesel ittifakların kökeni Atatürk'ün izlemiş olduğu “Yurtta sulh cihanda sulh” ilkesine dayanır. Atatürk yaklaşan II. Dünya Savaşı'nı sezerek çeşitli ittifaklar yapmak için çalışmış, Demokrat Parti'de iki kutuplu yeni düzenin doğudaki kanadını oluşturan Sovyet tehdidine karşın Balkanlarda birtakım önlemler almaya çalışmıştır. Atatürk 1930 yılına kadar Yunanistan ile Lozan Antlaşması'ndan kalan sorunları çözerek ilk olarak bir dostluk antlaşması imzalamıştır.⁶⁷ Atatürk yapılan bu dostluk antlaşması ile yetinmeyip Yunan Türk antlaşmasını genişleterek 1933'te yenilemiştir.⁶⁸ Bu anlaşma daha sonra Balkan ittifakına giden yolu da açmıştır. Romanya ve Yugoslavya'da dâhil edilerek saldırmazlık ve dostluk antlaşması olarak imzalanmıştır.⁶⁹

⁶⁵ Alasya, “Tarihte ...”, s.169.

⁶⁶ Öke - Mütercimler, a.g.e., s. 204.

⁶⁷ Zürcher, a.g.e., s.293.

⁶⁸ Cemal Kutay, *Üç Devirden Hakikatler*, İstanbul: Alioğlu Yayınevi, 1982, s.115.

⁶⁹ Özgiray, a.g.m., s. 228.

Bulgaristan pakta dâhil olmak için çok çaba göstermişse de başarılı olamamıştır. Atatürk bu pakta sadece saldırmazlık olarak değil ekonomik ilişkilerin başlangıcı olarak ta bakmıştır.⁷⁰

Demokrat Parti 1934 yılında imzalanan Balkan Pakti'nin faydalarına inanarak tekrar diriltilmesini düşünüyordu. Türkiye NATO'nun bir üyesiydi ama bu stratejik önemi büyük olan Türkiye için yeterli değildi. Çünkü NATO'nun sağ kanadı Balkanların büyük bir kısmını kapsıyordu ama büyük bir boşluğun bulunduğu da bir gerçektir.⁷¹

Osmanlı'nın kuruluşundan kısa bir süre sonra yayıldığı Balkanlar, Kıbrıs'tan çok daha önce etnik ve dini çatışmaların, sosyal karışıklıkların yaşandığı ve siyasi olarak da Avrupa'nın büyük güçlerinin üstünlük sağlama mücadele alanı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı öncesi sıcak denizlere açılmayı “yüksek strateji” olarak belirleyen Çarlık Rusya'sı Boğazları kontrol altına alamayacağını anlayınca Balkanları hâkimiyet alanı olarak yapılandırmaya çalışmıştır.⁷²

Sovyetlerin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra izlemiş olduğu politikanın sonucu olarak Balkan devletleri yavaş yavaş Sovyet kontrolü altına girmişti. Yunanistan'da ki iç savaş büyük güçlüklerle sona erdirilmiştir.⁷³ Balkanlarda gittikçe yayılan Sovyet tehlikesi Türkiye ve Yunanistan'ın bağımsızlık ve toprak bütünlüklerini tehlikeye düşürmeye başlamıştır.⁷⁴

Yugoslavya 1948 yılında Sovyet lideri Stalin'in düşüncelerine ters düşerek Sovyet bloğundan ayrılmıştır. Bu anlaşmazlığın temelinde, Yugoslavya'nın Stalin'in isteklerine kayıtsız şartsız boyun eğmesini istediği yatmaktadır. Tito, Sovyetlerin isteklerini reddetmiş, Yugoslavya'nın bağımsızlığı için mücadele vermiştir. Bu nedenle Yugoslavya, Sovyet ve komşu komünist ülkelerle ilişkileri gittikçe bozuluyor ve Yugoslavya baskı altına giriyordu.⁷⁵ Yugoslavya Batı'ya yönelerek Sovyet baskısından ve

⁷⁰ **İsmet Bozdağ**, *Celal Bayar*, İstanbul: 1986, s.57.

⁷¹ **Armaoğlu**, *a.g.e.*, s. 522.

⁷² **Öke - Mütercimler**, *a.g.e.*, s.204.

⁷³ **Turan**, *a.g.e.*, s.166.

⁷⁴ **Esin Yurdusev**, “1945–1989 Döneminde Türkiye Balkanlar”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, yay. haz. İsmail Soysal, Ankara: 1999, s.374.

⁷⁵ **Eroğul**, *a.g.e.*, s. 119.

tehdidinden kurtulmanın yollarını arıyor, bu amaçla Amerika ile ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan bir ülke konumundaydı. Batılı ülkeler Yugoslavya'yı kendilerine yakınlaştırmak için büyük çaba harcıyorlardı. Amerika Yugoslavya'ya ekonomik yardım da yapmaya başlamıştı.⁷⁶ Bu şartlar Türkiye ile Yugoslavya'yı da birbirine yakınlaştırmaya başlamıştır.⁷⁷

Yunanistan ise kuzey komşularının desteklediği iç savaştan yeni çıkmış, Bulgaristan ile arası bir hayli bozulmuştu. Bunda Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkmak istemesi gibi etkenler de öneli rol oynamıştır. Türkiye ve Yugoslavya ile işbirliği yapmaktan yana bir siyaset peşindeydi.⁷⁸

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler karşılıklı ziyaretlerle daha da pekişmekteydi. Zaten iki ülke aynı anda NATO'ya üye olmuşlar ve NATO'nun güneybatı kanadını oluşturmuşlardı.⁷⁹

Türkiye'nin çabaları ve çalışmaları 28 Şubat 1953'te Ankara'da Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya arasında "Dostluk ve İş Birliği Antlaşması"nın imzalanması ile ilk meyvelerini vermeye başladı. Bu antlaşma bir ittifak değildi. Lakin ittifaka doğru önemli bir adım atılıyordu. Antlaşmanın 6.maddesine göre taraflar birbirlerinin aleyhine olan hiçbir ittifaka veya harekete katılmayacaklardı.⁸⁰ Muhalefet böyle bir iş birliğine olumlu yaklaşarak hükümeti destekliyordu.

Ankara'da imzalanan bu antlaşma daha sonra 9 Ağustos 1954'te Yugoslavya'nın Bled şehrinde imzalanan ikinci anlaşma ile bir ittifaka dönüştürüldü. Yirmi yıllık bir süre için imzalanmış olan anlaşmanın ikinci maddesi, Kuzey Atlantik Antlaşmasının beşinci maddesine çok benzemektedir.⁸¹ Yugoslavya saldırıya uğradığında Türkiye ve Yunanistan yardımına koşacak, Nato'da işe karışarak gerekli desteği verecekti.⁸² Balkan Paketi ile iki savaş arasında kurulmuş olan Balkan Antantı arasındaki fark, ortak savunma anlayışının ortaya konması ve üç devlet genelkurmayları arasında iş

⁷⁶ Gönübol – Ülman, *a.g.m.*, s.237.

⁷⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.522.

⁷⁸ Uçarol, *a.g.e.*, s.587.

⁷⁹ Fırat, *a.g.m.*, s.587.

⁸⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 522.

⁸¹ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.207.

⁸² Uçarol, *a.g.e.*, s.587.

birliğinin önerilmesidir.⁸³ Balkan Antantı, bir saldırı halinde, ortak bir savunma örgütü olmaksızın her devletin kendi ordusu ile saldırıya karşı koymasını öngörmekteydi. Hâlbuki Balkan Paktı ortak bir savunma temelini oluşturmaktadır. Aslında Balkan Paktı, gerçek bir askeri ittifak değildir. Bu pakt aslında “Dostluk ve İşbirliği Antlaşması”dır.⁸⁴

Üç balkan devleti arasında imzalan bu pakt ilk başlarda İtalya’yı büyük bir endişeye sevk etti. Ancak İtalya’nın duyduğu endişelere gerekli güvenceler verilerek bu endişeler giderilmiştir.⁸⁵ Hatta İtalya, Pakt’a dâhil olması için davet edilmiş ancak olumlu sonuç alınamamıştır.⁸⁶

Türkiye Balkan İttifakını faaliyete geçirmekle Yugoslavya’yı komünist bloktan kurtararak Batı’ya yakınlaştırmıştı. Bu hem NATO’nun amaçlarına uygundu hem de Türkiye’nin çıkarları için gerekliydi. Türkiye’nin bu çabaları Batı camiasında Türkiye’ye bir itibar kazandırırken mevcut durum Sovyetler tarafından tepki ile karşılanmaktaydı.⁸⁷

Türkiye ittifakı kurmakla yetinmemiş, karşılıklı ziyaretlerle ittifakı imzalayan devletler arasında her türlü ilişkilerin geliştirilmesi için çaba harcamıştır. Ama ittifak üyeleri Türkiye ile aynı niyeti taşımamaktaydı. Balkan ittifakı Sovyetlerden tehdit alan üç ülkenin Batı’nın desteği ile kurdukları ittifaktı. Sovyetlerin dış politika anlayışı değişince ittifakta önemini kaybetmeye başlamıştı.⁸⁸

Sovyetler Yugoslavya’yı Batı’dan koparmak ve kendi safına yakınlaştırmak için Yugoslavya’ya karşı olan politikasını daha da yumuşattı. Yugoslavya’ya karşı uygulamış olduğu ekonomik ambargoyu kaldırdı. Kruşçev 26 Mayıs 1955’te Belgrat’ı ziyaret ederek dostluğa yönelik ilk önemli adımı attı.⁸⁹ Tito’da Sovyetlerin iyi niyetli çalışmalarına olumlu karşılık verdi. Yugoslavya ve Sovyetler arasındaki iyi ilişkiler Yugoslavya’nın komünist blok ile arasını düzeltti. Bulgaristan’da bu iki devlete yakınlaşmaya başladı. Bu

⁸³ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.207.

⁸⁴ Sander, *a.g.e.*, s.414.

⁸⁵ Uçarol, *a.g.e.*, s.586.

⁸⁶ Gönlübol – Ulman, *a.g.m.*, s. 240.

⁸⁷ Uçarol, *a.g.e.*, s.587.

⁸⁸ Fırat, *a.g.m.*, s.591.

⁸⁹ Uçarol, *a.g.e.*, s.587.

durum Türkiye ile Batı arasındaki ilişkileri soğuttu. Yugoslavya Sovyetlerle ilişkileri düzelterek, bağlantısızlar hareketinde daha aktif faaliyet içerisine girmeye başladı. Bu durum Türkiye ile yolların tamamen ayrılmasına neden oldu.⁹⁰

Balkan ittifakının bir diğer üyesi olan Yunanistan da Yugoslavya gibi fazla samimi olmayıp, daha değişik hesaplar içine girmişti. Bu ittifaka asıl önemli darbeyi Yunanistan vurmuştur. Yunanistan'ın amacı Kıbrıs'ı ilhak edebilmektir.⁹¹ Zaten bu amaçla 16 Ağustos 1954'te Kıbrıs sorunu için BM'ye başvurmuştur. Yani bu devletler arasındaki ilişkiler “pakt” imzalamış devletler arasındaki ilişkilere benzememekte, daha çok karşıt güçlerin tavırlarını yansıtmaktadır. Bu olaylar Balkan İttifakı'nın aslında ne denli zayıf dayanaklar üzerinde kurulduğunu göstermektedir.⁹²

4.5. Londra Konferansı ve 6/7 Eylül Olayları'nın Ortaya Çıkması

1955 yılı Türkiye'nin Kıbrıs sorununda kararlılık ortaya koymaya başladığı sürecin başlangıcıdır. 1954 yılının sonlarında Yunanistan konuyu BM'ye taşıyarak “Self Determinasyon” hakkının uygulanması amacını hedeflemişken 17 Aralık 1954 tarihli BM Genel Kurulu, Türkiye'nin bunu kabul etmediğini belirten savunması ışığında konuyu “şimdilik” müzakere etmeme kararı almıştır. Türkiye bundan çok memnun olmuştur. Çünkü sorunun böylece kapandığını zannetmişti. Ne var ki bu karar gerek Kıbrıs'ta gerekse Yunanistan'da tepkilere yol açıp, gösteriler ve taşkınlıklar tedhişçiliğe dönmüştü. Atina ve Selanik'te başlayan ABD ve İngiltere aleyhtarı gösteriler EOKA'ya cesaret vererek terörü adaya taşıtmıştır. 1 Nisan 1955'te Türklere saldırmaya başlayan, köyleri yakıp yıkan, EOKA tedhiş örgütüne karşı halkının

⁹⁰ Gönübol - Ulman, *a.g.m.*, s. 248.

⁹¹ Eroğul, *a.g.e.*, s. 159.

⁹² Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.209.

savunmasını yapacak bir örgütlenme gereksinimi duyan Kıbrıs Türkleri, önceleri çeşitli mukavemet güçleri oluşturmuşlardı.⁹³ Ada'daki terör Türk hükümetinin Kıbrıs politikasında değişikliğe gitmesine neden olmuştu. Hükümet Kıbrıs konusunda etkili bir tavır alır. Muhalefet de hükümetin yanında yer alır ve hükümete destek vererek muhalefet ile hükümet tam bir birliktelik içine girer.⁹⁴

Menderes adadaki teröre dikkat çekerek, “Türk toplumunu mahalli makamlar koruyamıyorsa Türkiye’nin kesinlikle koruyacağını Kıbrıs’ın statüsünde değişikliğe izin verilmeyeceğini söylüyordu”.⁹⁵

1955 yılı Türkiye’yi Kıbrıs sorunda şu durumda buldu: Ada’da Rumlar, İngiliz sömürge idaresine açtıkları savaşı kazanmak üzeredir. Yunan hükümeti Kıbrıs’ta ki mücadelenin eninde sonunda ENOSİS ile sonuçlanacağını bilerek, el altından Rumlara destek olmakla beraber, açıktan mücadeleden kaçınmakta ve hele Türkiye’yi işin içine karıştırmamaya özen göstermektedir. İngiltere ise Ada’dan çıkmayı geciktirmeye çalışmaktadır.⁹⁶

Ülke içinde 1954 yılı seçimleri sonrası DP’nin dış politika planlanmasında nihayet Kıbrıs’ın ağırlıklı yer aldığını söyleyebiliriz. Seçim sonucunda milletvekili seçilen Fatin Rüştü Zorlu’nun Devlet Bakanı olarak, “Kıbrıs meselesi”ne yoğunlaştırılmasıyla, DP’nin Kıbrıs politikası oluşturulma süreci de başlamış oluyordu. Zorlu, Kıbrıs meselesine el atar atmaz, Dışişleri Bakanlığı’nda bir komisyon kurdu. Kıbrıs Komisyonu Zorlu’nun başkanlığında Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun, Dışişleri Genel Sekreteri Muharrem Nuri Birgi, Atina Büyükelçisi Settar İlksel, Dışişleri Genel Müdürlerinden Orhan Eralp ve Mahmut Dikerdem’den kurulu idi. İlk iş olarak Kıbrıs sorunda Türk tezini anlatan “Beyaz Kitap” hazırlanıp yayımlandı. Komisyonun görevi Kıbrıs konusunu çeşitli yönleriyle inceleyip Türkiye’nin görüşünü ve hükümetin tutumunu saptamaktı. Komisyon çalışmaların temelini oluşturacak iki ana ilkeyi Zorlu şöyle ortaya koymuştu. İlk, Kıbrıs üzerinde en az Yunanistan kadar hak sahibi olduğumuzu belgeleri ile kanıtlamak ve

⁹³ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.210.

⁹⁴ Zafer 24.25. 06. 1955.

⁹⁵ Vatan 25.08.1955.

⁹⁶ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.210.

dünya kamuoyuna duyuracak ve ikinci olarak da dava çözülünceye kadar Kıbrıs Türklerine gerekli her türlü yardımda bulunarak baskıya dayanma güçlerini artıracak.⁹⁷

Öte yandan İngiltere’de genel seçimler yapıldı. Muhafazakâr parti yeniden iktidara geldi. Anthony Eden Başbakan, Macmillan Dışişleri Bakanı oldu. Böylece Kıbrıs için yeni bir girişimde bulunmak düşüncesi artık gerçekleştirilebilirdi. Eden, Macmillan, Lord Salisbury üçlü bir komite halinde, bu yeni girişimin ve bu bağlamda Londra’da düzenlenecek üçlü konferansın hazırlığı içine girdiler. Birleşmiş Milletlerin kararı Kıbrıs uyuşmazlığını sona erdirememiştir. Aksine ada içinde ve Yunanistan’da nümayişler taşkınlıklar ve hatta tedhiş hareketleri devam etmiştir. Bu durumda İngiltere Hükümeti uyuşmazlığın üç ilgili devlet, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında çözümlenmesi için Londra da bir konferans toplamaya karar vermiştir. Karar İngiltere Başbakanı Eden tarafından 30 Haziran 1955 tarihinde Avam kamarasında açıklanmıştır.⁹⁸

Türkiye’nin, böyle Kıbrıs’ın görüşüldüğü uluslar arası toplantıya katılmasından rahatsız olan Yunanlılar, Türkiye’nin konferansa katılmasını daha önce haklarından vaz geçen ülkenin tekrar Kıbrıs meselesine taraf olarak kabul edilmesi olarak görüyordu.⁹⁹

1955 yılında İngiliz Güvenlik ve İstihbarat Birimlerinin “çok gizli” damgalı raporundaki saptama, İngiltere hiç bir şekilde Kıbrıs’tan çıkamaz, self-determination ve self-government kabul edilemez; Ada askeri stratejik açıdan bizim için çok önemlidir. Eğer Ada’yı verirsek, siyasi açıdan nüfuzumuz tamamen biter. Başbakan Eden’in düşüncesi de bu doğrultuydaydı. İngiliz Başbakanı, Yunanistan’ın “Enosis” isteğine karşı Ada’da tek nefret edilen olmayı istemiyor, Türkleri de işin içine çekerek İngiliz çıkarlarını korumayı düşünüyordu.¹⁰⁰

Türkiye bu öneriyi reddetmedi. Bu sırada Menderes, 27 Temmuz 1955’te kabinede değişiklik yaparak, Köprülü’yü Başbakan yardımcılığına,

⁹⁷ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.211.

⁹⁸ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.340.

⁹⁹ Mavroyannis, *a.g.e.*, s.131.

¹⁰⁰ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.212.

Zorlu'yu da Devlet Bakanı ve Dışışleri Bakanlığı'na atadı. Londra Konferansı arifesindeki Türk Hükümetindeki bu değişiklik, dış politikada daha atak ve daha kişilikli bir davranış içine girileceği; Kıbrıs konusundaki gelişmelere daha yakın ilgi gösterileceği ve Türkiye'nin çıkarlarının korunmasında daha cesaretli adımlar atılacağına kanıtı olarak değerlendirilmişti.¹⁰¹

Konferans hazırlığı sürerken bir yandan Yunanistan'da mitingler düzenleniyor, bir yandan da Kıbrıs'ta Türklere karşı katliamlar yapılacağı haberleri geliyordu. Bu atmosfer içinde Menderes, 24 Ağustos 1955'te İstanbul'da Limon Lokantasında yaptığı açıklamada, 28 Ağustos'ta Kıbrıs'taki ırkdaşlarımıza karşı bir katliam günü olacağını ilan edildiğini, İngiltere'nin görevini tam olarak yapacağına güvendiğini, hiçbir zaman onların savunmasız kalmayacaklarının altını çizmiştir. Menderes, konuşmasında “statükonun” devamından yana olduğunu ve taksim düşüncesine de karşı olduklarını söylemiştir.¹⁰²

Türkiye'nin öncelikli tercihi Ada'nın İngiltere'nin egemenliğinde kalması, eğer bu olmayacaksa Ada'nın tekrar eski sahibine verilmesidir. İngiltere Kıbrıs'ta, tazyiklerle ve Rumların terör baskısıyla iyice bunalmıştır. Bu konferansta İngiltere'nin; Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirip bir takım tavizlerle kendi politikasını başarıya ulaştırma taktiği de vardır.¹⁰³ Nasıl olsa Türkiye'nin istekleri ile İngiltere'nin istekleri aynı çizgidedir. Öyleyse bu durumdan yararlanmak gereğine inanılmaktadır.¹⁰⁴

Nihayet 28 Ağustos 1955'te Londra'da, Yunanistan ve Türkiye'nin, Kıbrıslıların iradesine kulak verilmeksizin katılacağı bir konferans düzenlendi.¹⁰⁵ Londra Konferansı 29 Ağustos'ta Lancaster Hause'de başladı. İngiliz temsilcilere H. Mcmillan, Türk temsilcilere Fatin Rüştü Zorlu, Yunan temsilcilere de Stefanopulos başkanlık ediyordu. Türkiye, 1955 Londra Konferansı'na çok olumsuz koşullar altında katılmıştı. Türkiye'nin karşısında gerçek düşüncesi bilinmeyen İngiltere, onun yanında sömürge yönetimine karşı

¹⁰¹ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.212.

¹⁰² Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.212.

¹⁰³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.531.

¹⁰⁴ Uçarol, *a.g.e.*, s.595.

¹⁰⁵ Raffi A. Hermonn, “Kıbrıs'ın Kaderi 6/7 Eylül'de Değişti”, *Yeni Aktüel*, S.8, 2005, s. 38.

ayaklanmış Rum halkını savunan ve bu nedenle de dünya kamuoyunda sempatik görünen bir Yunanistan vardı. Türkiye ise otuz yıl önce Lozan antlaşmasında vazgeçtiği birtakım hakların peşinden koşuyormuş gibi görünüyordu.¹⁰⁶ Londra'ya giderken Türk Hükümeti'nin görüşü üç noktaya dayanmaktadır. Öncelikle, İngiltere adadan çıkmamalı eğer çıkmak isterse ada eski sahibine yani bize geri verilmelidir. Zorlu, Kıbrıs'ta her hangi bir değişikliğe razı olmayacaklarını, aksi takdirde Lozan'ın değişeceğini ve 12 ada ile Batı Trakya'nın tekrar gözden geçirileceğini belirtir. Eğer bu da kabul olmazsa ada iki toplum arasında taksim edilmelidir.¹⁰⁷ Dünya devletleri Kıbrıs meselesinin iç yüzünü bilmiyor, ya da yoğun Yunan propagandasının etkili biçimde tanıttığı gibi biliyorlardı. "Türkler neden birden bire Kıbrıs ile ilgilenmeye, Ada üzerinde hak iddia etmeye başlamışlardı. Eğer sorun Kıbrıs'ta yaşayan Türk asıllı azınlığın haklarını korumak ise, bunun çeşitli yolları vardı. İngiltere'nin egemenliği altında iken bu haklar nasıl korunmuşsa, halk çoğunluğunun onaylaması ile Kıbrıs Yunanistan ile birleşse bile, Türk azınlığın doğal hakları güvence altına alınabilirdi. Mesele bu kadar basitti."¹⁰⁸

Türk temsilcileri bu bakış biçimini temelinden değiştirmek, Yunanlıların kurnazca yürüttükleri oyunu bozmak için Londra'ya gitmişlerdi. Zorlu, konferansın açılış konuşmasında Kıbrıs sorununu mantık oyunlarından çıkararak hukuki çerçevesi içine oturtmakla işe başladı. Konferans başkanı Macmillan sözü Türk temsilciliğine verdiği zaman Zorlu'nun okuduğu 28 sayfalık Türk tezinin özeti şu idi: Lozan Antlaşmasının 30 ve 31. maddeleri, 16. maddeden ayrı olarak Kıbrıs adasına özel statü tanımıştır. Gerçekten de 16. maddenin genel hükmüne karşılık, 30. madde ile Türkiye, Kıbrıs adası üzerinde egemenlik haklarını yalnız İngiltere'ye devrettiğini belirtmiştir. 31. madde ile de Ada'da yaşayan halklara, anlaşmanın imzalanmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk ya da İngiliz uyrukluğu arasında

¹⁰⁶ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 213

¹⁰⁷ Erim, *a.g.e.*, s.15.

¹⁰⁸ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s. 213.

tercih hakkı tanınmıştır.¹⁰⁹ Londra Konferansı'nda İngiltere, Kıbrıs sorununu Yunanistan ile Türkiye arasında bir sorunmuş gibi göstermekteydi.¹¹⁰

İngiltere, NATO ve Bağdat Paktı çerçevesinde üstlenmiş oldukları görevleri yerine getirebilmek için Kıbrıs adasına ihtiyaçları olduğunu açıklar. Yunanistan ise adada self-determinasyon hakkının tanınması gerektiğini, bunun için de İngiltere'nin adadan tamamen çıkmasına gerek olmadığını, istediği takdirde askeri üslerinin olmasının hiçbir sakınca oluşturmayacağını bildirir.¹¹¹ İngiliz hükümeti, Kıbrıs melesinde bizi Yunanlılarla karşı karşıya getirmekte fayda ummuştu. Ancak, işin iki NATO üyesi arasında bir savaş tehlikesi yaratacak noktaya gelmesini de istemiyordu. İngiltere, hele Mısır'da elden çıktıktan sonra, Kıbrıs'taki askeri üslerini ne olursa olsun uzun süre korumak amacındaydı.¹¹² İngiltere Kıbrıs'ta kalma ısrarını " taraflar arasında derin görüş ayrılığı nedeni ile meşrulaştırma hesapları yapıyordu."¹¹³

Londra Konferansı'ı herhangi bir uzlaşma ya da antlaşmayla sonuçlanmamıştır. Londra Konferansı'nda bir anlaşmaya varılamaması Türk heyeti başkanı, Devlet Bakanı Fatih Rüştü Zorlu tarafından çeşitli tarihlerde verilen demeçlerde bir başarısızlık olarak değerlendirilmemiştir. Fatin Rüştü Zorlu Londra da 3 Eylül 1955 de Türk gazetecilere verdiği demeçte Konferans muvaffak olmuştur. Çünkü burada her üç tarafta fikirlerini açıklamak imkânını bulmuştur. Türkiye kendisine has samimiyetle bu mesele hakkındaki görüşünü en ufak teferruata kadar büyük bir vuzuhla açıklamış ve bundan sonra muhalif hareketler karşısında aksülamelleri büyük bir samimiyet ve açık kalplilikle ortaya koymuştur.¹¹⁴

Türkiye'ye Adadaki statükonun devamını, ya da Ada'nın Türkiye'ye verilmesini savunurken, Yunanistan kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin uygulanmasını istiyordu.¹¹⁵

¹⁰⁹ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.214.

¹¹⁰ Tuncer, *a.g.e.*, s.76.

¹¹¹ Olgun, *a.g.e.*, s. 11.

¹¹² Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.214.

¹¹³ Niyazi Kızılyürek, "Birinci Cumhuriyetten Yeni Kıbrıs'a", *Kıbrıs Dün ve Bugün*, der. Masis Kürkçügil, İstanbul: İthaki Yayınları, 2003, s.21.

¹¹⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.345.

¹¹⁵ Kızılyürek, *a.g.m.*, s.21.

Londra’da 1955 Ağustos’unun son günlerinde ortaya attığımız tez Yunan hükümetini şaşırtmış, telaşa düşürmüş, türlü direnmelerden sonra 1960 yılında, Türkiye ile uzlaşmaya yanaşmamıştır. 1960 Londra ve Zürih antlaşmalarının temeli, Türk diplomasisi tarafından 1955’te Lancaster House Konferansı’nda atılmıştır. Lancaster House’deki üçlü konferans Kıbrıs’taki sorunun Türkiyesiz çözülemeyeceği gerçeğini gözler önüne sermesi açısından son derece yararlı ve olumlu sonuçlanmıştır. Londra konferans’ının bir önemli sonucu da Ada’nın geleceğinde kimlerin söz sahibi olacağının net biçimde ortaya çıkmış olmasıdır. Bu konferans Kıbrıs tarihi için çok önemli bir gelişme olmuştur. Öte yandan Türk heyeti, sorunun BM’ye götürüleceğini biliyordu. Bu yüzden de zaman kazanmak istiyordu. Ancak görüşmelerin sonu gelmişti ki, Türkiye’de beklenmeyen bir şiddet eylemi patladı ve tarihe “6/7 Eylül Olayları” adıyla geçen bu olaylar nedeniyle de toplantı 7 Eylül 1955’te sona erdi.¹¹⁶ Öte yandan görüşler arasında ayrılık o kadar derindir ki başka bir sonuç almanın da mümkün olmadığı açıktır.¹¹⁷

1955’te Eylül ayının altıncı gününde sabaha karşı Selanik’te bir evde patlayan bombanın sesi İstanbul’da radyodan saat 13.00’te yankılandı: “Atatürk’ün evi bombalandı” Haberi, hızla ikinci baskısını yapan Demokrat Parti’ye yakınlığı ile tanınan Mithat Perin’in İstanbul Ekspres Gazetesi de büyük puntolarla duyurdu: “Atamızın evi bombayla hasara uğradı!”¹¹⁸

İstanbul ve İzmir’de çıkan olaylar da resmi makamlara göre bilânço çok ağırdı: 3 ölü, 50’si ağır, 500’ün üzerinde yaralı, İstanbul’da 73 kilise, bir sinagog, 16 ayazma, iki manastır, 4340 dükkân, 21 fabrika, 11 muayenehane, iki mezarlık, 12 otel ve pansiyon, iki bin ev, beş dernek, 26 okul, 27 eczane, 18 fırın yağma edildi veya yakıldı. İzmir’deyse 14 ev, 6 dükkân, bir fuar pavyonu, bir konsolosluk binası, bir kilise, üç otomobil ve İngiliz kültür binası tahrip edildi, yağmalandı.¹¹⁹ Maddi zararlar tazmin edildi, fakat Türkiye’nin sarsılan imajı düzeltilemedi. 27 Mayıs sonrası mahkemede başkan devrik Başbakan’a açıklamalı bir soru yöneltmiştir:

¹¹⁶ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.214.

¹¹⁷ Bilge, *a.g.m.*, s.341.

¹¹⁸ Hermonn, *a.g.m.*, s. 38.

¹¹⁹ Hermonn, *a.g.m.*, s. 38.

“4 Eylül’de gençlik Taksim’de aleyhimizdeki Yunan gazetelerini yakmışlar. 5 Eylül’ü 6 Eylül’e bağlayan gece de, Selanik’te Atatürk’ün evinde bomba patlıyor. 6 Eylül’ü 7 Eylül’e bağlayan gecede, İstanbul’da 6/7 Eylül olayları diye adlandırılan hadise vukuu buluyor. Demek ki, 4 Eylül, 5 Eylül, 6/7 Eylül gibi tarihler birbiri arkasına sıralanıyor. Bunun bir tesadüf eseri olmaması icap eder. Bunu memlekette kadir bir kuvvetin yapmış olması, bir talebe, bir gençlik, hariçteki vaziyeti, dâhildeki vaziyeti bu şekilde sıralayamaz. Bu birbirini takip eden günlerdeki hadiselerin böyle birbirini devretmek sureti ile yapılmış, bunu bir derneğin, gençlik teşekkülünün yapmasından ziyade, kadir bir kuvvetin yapmış olduğu intibaa uyanıyor.”

Başbakan şöyle cevap veriyordu: “Eğer buyurduğunuz şekilde gayet geniş teşkilata ihtiyaç gösterecek ve memleketin muhtelif taraflarında yüz binleri harekete geçirecek bir teşkilat tarafından yapılmış olsaydı, huzurunuzda 11 tane sanık bulunmazdı. Bu nasıl olmuş da, nasıl olabilir de? İma buyurmak istediğiniz “Hükümet tarafından yapılmıştır”¹²⁰

6/7 Eylül 1955 gecesi İstiklâl Caddesi yakılıp, mağazalar talan edildikten; eylem kontrolden çıktıktan sonra, sorumlu ve suçlu aranıp bulunmuştu. “Kıbrıs Türk’tür Cemiyeti”nin bazı üyeleri ile “komünist fişli” 45 kişi tutuklandı. Hükümet 6 Eylül’de İstanbul’da, 9 Eylül’de de İzmir ve Ankara’da sıkıyönetim ilan etti.¹²¹

“Kıbrıs Türk’tür Cemiyeti” başkanı Hikmer Bil’in kişisel izlenimine dayalı kanıtlanması güç iddiası bunun tersini söylemektedir. “Olay günü Menderes, Hikmer Bil’i arabasına davet etmiş ve aralarında şu konuşma geçmiştir. Arabada Başbakanın yanında oturdum. Araba Divanyolu’nda ilerlerken Menderes, “Ben Florya’ya gidiyorum. İsterseniz beraber yemek yeriz” dedikten sonra “Kıbrıs’ta ne var ne yok?” diye sordu. Kıbrıs’taki durumu anlattım. Bil, Menderes’in sözü Londra’da Üçlü Konferansta bulunan Fatin Rüştü Zorlu’ya getirerek şunu söyledi. “Yeni bir şifre telgraf geldi Fatin’den... Zayıf durumdayım. Türk kamuoyunu zaptedemiyoruz, diyebilmeliyim şeklinde şikâyetleri var. Daha aktif olmamızı istiyor.” Hikmer

¹²⁰ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.214.

¹²¹ Ahmad, *Demokrasi...*, *a.g.e.*, s. 74.

Bil'in Londra'da başarısızlık mı var endişesini belirtmesi üzerine Başbakan'ın şu yanıtı verdiği ileri sürülmektedir. “Yok... Yok... Konferans ya hakkımızı kabul eder. Ya da dağılmak zorunda kalır.”¹²²

“Yassıada” duruşmalarının 21.09.1960 toplantısındaki celsede 6/7 Eylül olaylarıyla ilgili sanıkların adları ve görevleri şöyle sıralanıyordu. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, İç İşleri Bakanı Namık Gedik, Devlet Banı Fuat Köprülü, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, İzmir Valisi Kemal Hadımlı, Selanik Türk Başkonsolosu Mehmet Ali Yalın, Selanik Başkonsolos Muavini Mehmet Ali Tekinalp, Selanik Başkonsolos Kavası Hasan Uçar, Öğrenci Oktay Engin. Köprülü, 1 Kasım 1960 günü duruşmada çok net biçimde yargısını ifade etmiştir. “Ben bomba işinin hükümet tarafından yapıldığını söylemedim. Fakat 6/7 Eylül olaylarının tertip olduğu neticesine vardım.” Bunun tertipçileri kimler sorusuna yanıtı da kesindir. Tabiatıyla Hükümet. Başta Menderes.¹²³

Şimdi sorulacak soru şu olmalıdır:

Londra Konferansı'nın sona erdirilmesine neden olan 6/7 Eylül olayları kaosu kimin işine yaradı? Bu olaylar dış politikada Türkiye'yi zor durumda bıraktı. Eğer bu olayların başlangıcı Zorlu'nun isteğiyle halkın tahrik edilip gösteri yapılmasıyla oluşmuşsa, bundan sonuç alınmadığı ortadadır. Örneğin Zorlu, 8 Eylülde dönüş yolunda şunu söylüyordu: “Bütün çalışmalarımız, Londra'da elde ettiğimiz başarı bir gecede heba olup gitti.” İçeride ise Batı'dan gelen tepkileri karşılamak ve kendi iç güvenliği yönünden de gerekli önlemleri alarak kontrolden çıkma eğilimi gösteren kışkırtıcı girişimlerin önüne derhal geçmek için Türk Hükümeti bir yandan sıkıyönetimin uygulanmasını üç büyük kentte 6 ay uzatırken öte yandan Yunan Hükümeti ve İstanbul'daki Rum toplumu ile kurumlarına karşı yumuşatıcı, gönül alıcı ve zararlarını karşılayıcı bir dizi girişimde bulundu. Olaylarda tahrip edilen zarara uğratılan işyerleri saptandı ve yapılan zararlar karşılandı. 23 Kasım 1955 tarihine kadar 2763 kişi ile 3 kuruluşun zararları ödendi. Olaylarda ihmalleri görülen üç general görevden alındı. İç İşleri Bakanı Namık

¹²² Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.217.

¹²³ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.219.

Gedik istifa etti. Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Kuru 15 Eylül'de Rum Ortodoks patriği Atinagoras'ı ziyaret ederek geçmiş olsun dileğinde bulundu ve Başbakan Menderes'in içten üzüntülerini bildirdi.¹²⁴

6/7 Eylül olaylarının da tesiriyle somut herhangi bir sonucun çıkmadığı Londra Konferansı'ndan, en karlı çıkan taraf herhalde İngiltere oluyordu. İngiltere'nin Kıbrıs'ın aslında bir koloni sorunu olmadığını tersine uluslar arası boyutları olduğunu en baştan kendi kamuoyuna kabul ettirmesi böylece mümkün olabilmişti. Türkiye ve Yunanistan'ın Londra'da ortaya çıkan keskin tutumları karşısında şimdi İngiltere'ye uzlaştırıcı ve ılımlı bir rol üstlenme fırsatı doğmaktaydı. ABD, Türkiye'yi bölgesel stratejik çıkarları için vazgeçilmez bulduğu sürece.... Üstelik şimdi Kıbrıs'taki iki toplum arasındaki karışıklıkta su yüzüne çıkmaya başladığına göre adadaki İngiliz varlığının kaçınılmazlığı da kanıtlanmış olmuyor muydu? Olması da bize 6/7Eylül çapında olmasa bile daha ılımlı bir Türkiye, kamuoyu tepkisine İngiltere'nin de belki baştan beri telkin ettiği, hatta o geceye yeşil ışık yaktığında aklımıza getiriveriyor. Bu nedenle 6/7 Eylül en başta ve beklide sadece İngiltere'nin işine yaramıştır diyemez miyiz?¹²⁵

6/7 Eylül olayları Hükümetin iç ve dış siyasetini olumsuz etkilemiştir. İç siyasette İç İşleri Bakanı Namık Gedik istifa eder, ardından kabine düşer, Başbakan Menderes makamını zor kurtarır. Dış politika da ise Yunanistan'a tarziye verilmiş ve zarar görenlerin zararları tazmin edilmiştir.¹²⁶

¹²⁴ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.221.

¹²⁵ Öke - Mütercimler, *a.g.e.*, s.222.

¹²⁶ M. Fırat, *a.g.m.*, s.601.

SONUÇ

Osmanlı Devletinin 18. yüzyıldan itibaren başlatmış olduğu ıslahat/yenilik hareketleri batı eksenli olmuştur. Bu yenilikler bazen Osmanlı Devlet adamlarının yenileşme istekleri ile de olsa çoğu kez Batılı devletlerin bir takım çıkarları doğrultusunda zorla yapılmıştır. Kısaca Osmanlı Devleti bazen kendi isteği ile bazen de Batılıların dayatmasıyla tercihini Batıdan yana kullanmıştır.

Batılılaşma, Türkiye'nin bu en uzun ömürlü fikri, yeni Türk devletinin kuruluşunda başlıca temellerden birini teşkil etmiştir. Bu Demokrat Parti dönemi için de böyle olmuştur. Atatürk dönemi hariç bizde Batıcılık, batı uyduculuğu şeklinde anlaşılmış ve uygulanmıştır. Türkiye'nin ancak Batıya rağmen Batılılaşacağını bize gösteren Milli Kurtuluş Savaşı'dır. Bunun dışında bütün idareciler daima Batının uydusu olmak sureti ile Batılılaşabileceğimizi düşünmüşler ve ısrarla o yolda yürümüşlerdir. Bunun sonucu olarak ta Türkiye'de Batıcılığın tarihi, Türkiye'nin Batı da patron-devlet değiştirme tarihi olmuştur. Şöyle sıralamak gerekirse, 18. yüzyılda Batı Fransa demektir. 19. yüzyılda İngiltere, 20. yüzyılın başların Almanya, 20. yüzyılın ortalarından itibaren ise Amerika Birleşik Devletleri...¹

Tarihimizde Batılılaşma adı verilen ve kökeni III. Selim dönemine kadar götürülmekle beraber esas olarak Tanzimatla başlayan süreç ise batıdakinden çok farklı bir biçimde cereyan etmiştir. Reform hareketleri, modernleşme laikleşme gibi kazanımlarla da ifade edilen bu süreç Batıdaki gibi kendiliğinden ve bağımsız bir gelişimin ürünü olmamıştır. Bu süreç Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.

1923 yılında cumhuriyet ilan edildiğinde de yeni devletin kurucusu Mustafa Kemal hedefin muasır medeniyetler seviyesine çıkmak olduğunu belirtmiştir. Yapılan yorumlar ve çalışmalar muasır medeniyetin Batı olduğunu göstermiştir. Zaten Osmanlı Devleti zamanında da yapılan bütün ıslahatlar Batı eksenli olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti devleti de yapmış olduğu çalışmalar ile Batı ülkelerine yaklaştıkça doğuda en büyük güç olarak görülen Sovyetler Birliği'nden de yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamıştır.

¹ Eroğul, *a.g.e.*, s.269-270.

Dünya devletleri 1939'da yeni bir savaşın eşiğine geldiğinde Türkiye bu savaşa katılmayacağını, katılmamak içinde her türlü çabayı göstereceğini belirtmiştir. Savaş boyunca Türk liderlerinin temel hedefi maceracılığa kaymadan, tek bir tarafa baştan bağlılığı vurgulamayan ve mümkün olduğunca savaş dışı kalmaya çalışan bir denge politikası izlemektir. Bunun için Türkiye'nin sadece kendi kapasitesi ve olanaklarının ülke bütünlüğünü korumaya yetmeyeceğinin bilinciyle hareket ederek, çatışan farklı taraflarla işbirliğini sürdürerek onları ülke sınırlarından uzak tutmaya çalıştılar. Bu arada Türkiye'nin uzun vadede güvenlik sağlayabileceğine inandıkları Batılı müttefiklerine ülkenin egemenliğinden ödün vermeden mümkün olduğunca yakın durdular ve bunu da savaş boyunca Sovyetler Birliği'ni karşısına almadan yapmaya çalıştılar. Türkiye'nin savaş sırasında tarafsız kalışı savaş sonrasında da yalnız kalmasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonu dünyası; hem Avrupa açısından hem de uluslar arası sitem açısından çok büyük değişikliklere sahne oldu. İkinci Dünya Savaşı totaliter ve faşist rejimlerle yönetilen ülkelere karşı demokrasi ile yönetilen ülkelerin zaferi ile neticelenmiştir. Bu gelişmeler ister istemez Türkiye'yi de etkilemiştir. Bir yandan savaş sonunda oluşan yalnızlık psikolojisi, bir yandan da Sovyet tehditleri ortamda bir sinir harbi yaratmıştır. Savaşın ardından Sovyetler'in Türkiye'den boğazlarda üs ve Doğu'dan toprak talepleri iki devlet arasındaki ilişkilerde uzun süre tamir edilemeyecek tahribata yol açmıştı.

Savaş sonu oluşan kutuplaşmanın ve bunun paralelinde Türkiye'nin Batı taraflı politika izlemesinin Türkiye açısından en büyük ve en önemli sonucu Cumhuriyetin ilk yıllarında iki defa denenmesine rağmen olumlu sonuç alınamayan çok partili hayata geçişi hızlandırmıştır. Savaş sonrasında demokratik ülkeler tarafında yer alan Türkiye çok partili rejim uygulamasına bir kez daha teşebbüs etmiştir.

Türkiye'nin çok partili rejime geçerek, Batılı ülkeler ile sıkı bir ilişkiye girmesini zorunlu kılan diğer bir önemli etken de ekonomideki problemlerdir. Savaşa aktif olarak katılmamasına rağmen savaş şartlarını en ağır şekilde hisseden Türkiye'nin çok partili hayata geçiş süreci de ülke ekonomisine ayrı bir yük getirmiştir. Ülkenin ekonomik kalkınma sağlaması ve gelişmesi ekonomik yardımlara bağlı hale gelmiştir.

Doğu bloku liderliğini elinde bulunduran Sovyetler Birliği'nin hızla yayılmaya başlaması ABD'yi de endişelendirmiştir. ABD'nin endişeleri, Türkiye'nin güvenlik kaygıları iki ülkeyi birbirine yakınlaştırdı. Amerika, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardım yapmıştır. Fakat süresi belli olmayan ve garanti altına alınmayan bu yardımlar ülke ekonomisine çok fazla fayda getirmemiştir. Bu noktada tek yol 1948'de kurulan NATO'ya dâhil olmaktır. Daha önceki dönemlerde uydulaşmak korkusu ile tereddüt edecek olan Türkiye, NATO'ya Yunanistan ile karşılaştırma kabul etmeyecek bir tartışmasızlık ortamında girdi. Bu dönemde ülkede muhalefete yol açan tek dış politika konusu, Kore Savaşı'na TBMM'nin onayını almadan asker gönderilmesi oldu.

Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması ve savaşta üstün başarılar göstermesi NATO'ya katılmasını kolaylaştırmıştır. Kore Savaşı'nda Türkiye önemli bir konumda olup, asker sayısı itibarıyla da önemli bir güce sahipti.

NATO'ya girişin o dönemde herkes tarafından itirazsız desteklenişinin bir nedeni de Türkiye'ye böylece demokrasi geleceğine ilişkin inanç olmuştur. 1952 Şubatında Türkiye'nin NATO'ya katılımı güvenlik problemlerini çözdüğü gibi, Batı'dan yana politika çizdiğini de göstermiştir. NATO'ya katılan Türkiye uluslar arası alanda da daha aktif bir politika izlemeye başladı. Demokrat Parti Türkiye'yi lider ülke konumuna getirerek uluslar arası kazanımlardan daha fazla yararlanmak istemiştir.

Stalin'in ölümünden sonra 30 Mayıs 1953 tarihli Sovyet notası Sovyetlerin isteklerinden vazgeçtiğini belirtiyor ve Türkiye ile ilişkilerin normalleşeceğini gösteriyordu. Bu tarihten sonra da Sovyetler ile Türkiye'nin ilişkilerinde yumuşama dönemi başlamıştır.

Doğuda Sovyetlerle ilişkilerin normale dönmesinden sonra Balkanlardaki ilişkileri de düzeltmek isteyen Türk Hükümeti, Yugoslavya ve Yunanistan bölgesel bir pakt kurma arayışına girdi. Solcu rejiminin yarattığı şüphelere rağmen Batılılar, Yugoslavya'yı kendilerine bağlamaya büyük önem veriyorlardı. Türkiye ile Yunanistan Atlantik Paketi'ne alındıktan sonra bu iki üye ile Yugoslavya arasında bir Balkan Paketi kurmak sureti ile bu amacın gerçekleşeceğine inanıyorlardı. 1953'te antlaşma imzalandı. Balkan Paketi bölgede bulunan boşluğun Batı tarafından doldurulmasını biraz olsun sağlamış oldu. Pakt ile NATO arasında bağlantılar

kurularak Yugoslavya'nın da Batı'ya entegre olması sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak Pakt'ın ömrü uzun olmadı. Bunun iki önemli nedeni vardı. Birincisi Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorunu, ikincisi de Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya'ya karşı izlemiş olduğu tavizkar politikalarıdır.

1950 öncesinde Türkiye, Arap ülkelerine sırtını dönmüşken Menderes, Türkiye'nin Orta Doğu politikalarına yeni bir anlayış getirmek istedi. Bu amaçla Türkiye'nin Orta Doğu politikasında önemli adımlar atıldı. Menderes sürekli Cumhuriyet Halk Partisi hükümetini eleştirerek Türkiye'nin yanlış ve gereksiz bir şekilde doğu komşuları ile ilişkilerini ihmal ettiğini vurguladı. Bu doğrultuda Demokrat Parti Batı ile bütünleşme çabalarıyla bölgedeki politikalarını Batı politikalarına paralel bir şekilde devam ettirmeye başlamıştır. Özellikle bu bölgede on yıllık dönem içerisinde Türkiye, bilinçli olarak Batı kulübünün aktif bir üyesi rolünü üstlendi. Menderes hükümeti, komünist olmayan ülkelerin bulunduğu bölgedeki “anahtar rolünü” sürekli olarak korumak istedi. Bu bağlamda önce 1948'de İsrail tanındı. İsrail'in tanınması Filistin meselesine biraz uzak kalınacağı anlamını taşıyordu.

Amerika'nın da bölgede güç dengeleri kurma çalışması sonucunda Bağdat Paktı kuruldu. Pakta bütün Arap ülkelerinin katılacağı hesap edilmişti fakat Arap ülkelerinin liderliğini kazanmak isteyen Mısır lideri Nasır, bölgede milliyetçilik duygularını körükleyerek Pakt'ın kurulmasına ve çalışmasına engel olmak istemiştir. Ancak Türkiye ile Irak arasındaki Savunma Paktı 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta imzalandı.

Demokrat Parti'nin büyük gayretleri sayesinde, Orta Doğu bölgesinde Batı çıkarlarını savunan yeni bir Atlantik Paktı gerçekleştirilmiş oldu. Bu dönemde Orta Doğu'da başlıca iki siyaset çarpışıyordu. İngiliz aleyhtarlığına dayanan birincisinin bayraktarlığını Mısır yapıyor, İngiliz çıkarlarını savunan ikincisinin ise Demokrat Parti yönetimindeki Türkiye üstleniyordu. Türkiye için Mustafa Kemal dönemi çoktan bitmişti.

Bağdat Paktı kısa süre içinde Mısır ve Sovyetler'in protestolarına rağmen siyasi dayanışma paktına dönüştü. Irak'ta 1958'de gerçekleştirilen askeri darbe sonucunda pakt önemini kaybetti. Zaten Arap ülkeleri içinde fazla ilgi görmeyen ve bekleneni vermeyen pakt istenilen sonuçları da vermedi. Irak dışındaki ülkeler pakta

katılmadıkları gibi bu ülkeler Sovyetler ile ilişkilerini geliştirerek Sovyetlerin Orta Doğu'ya girmesini kolaylaştırmış oldu.

Demokrat Parti döneminin en önemli sorunlarından birisi de Kıbrıs Sorunu'dur. Sorun 1950'li yılların başından itibaren başlamışken Demokrat Parti'nin sorunu gündeme alması ve bu sorunla ilgilenmesi 1954 yılına dayanır. Bunun temelinde yatan en önemli neden İngiltere'nin adadan kesinlikle vazgeçmeyeceği düşüncesidir. Demokrat Parti ilk hayal kırıklığını İngiltere'nin Kıbrıs konusundaki tutumunda yaşadı. İngiltere, Yunan tezini destekliyordu. Bu da Demokrat Parti hükümetine İngiliz desteğinin pek güvenilir olmadığını gösterdi.

1950'lerden itibaren Kıbrıslı Rumların adayı Yunan hâkimiyetine sokmak için adada tedhiş hareketlerine başlaması ve zamanla sorunun uluslar arası nitelik kazanması Demokrat Parti'nin Kıbrıs ile yakından ilgilenmesine neden oldu. Adada Rumlar self-determinasyon isterken, Yunanistan adanın tamamını istiyordu. İngiltere ise adada askeri üs istemekteydi. Türkiye ise, "Eğer İngilizler adadan çekileceklerse ada eski sahibi olan Türkiye'ye verilmeliydi" diye düşünüyordu. Türkiye bu tezini 1957 yılına kadar savundu. 1957 yılından itibaren bu tez geçerliliğini kaybedince Türkiye bu seferde taksim planını savundu. Zürih'te ve Londra'da yapılan görüşmelere her ne kadar Türkiye'deki 6/7 Eylül olayları damgasını vurdu ise de sonuçta bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu.

Cumhuriyet Türkiye'sinin dış politikası Atatürk'ün ölümünden hemen sonra yön değiştirmeye başlamıştı. Demokrat Parti döneminde Türkiye kendi etrafında değil, Amerika'nın çevresinde kurulan bir güvenlik çemberinin parçası haline gelmiştir. Türkiye bu çemberin halkaları olan ve Sovyetlere yönelmiş bulunan NATO, Balkan ve Bağdat Paktlarına girmiştir. Hatta bunlara girmekle kalmamış özellikle bu son iki paktın kurulmasında öncülük etmiştir. Sovyet dostluğu tamamen tersine çevrilmiş, iki kutuplu dünyanın diğer kutbu olan Sovyetlerin baş düşmanı Amerika ile aşırı bir dostluk kurulmuştur. Atatürk'ün temel görüşü olan ulusal bağımsızlık ve dış güvenlik, bağımlı bir güvensizliğe çevrilmiştir. Bir kere Sovyet düşmanlığı benimsenmiş, yani kuzey sınırlar tehlike altına sokulmuştur. Bu tehlikenin Amerikan dostluğu ile göğüslendiğini düşünmek yanlıştır. Zira Amerika, kendi çıkarları gerektirdiği zaman Türkiye'nin güvenliğini ikinci plana atmaktan çekinmeyecektir.

Demokrat Parti'nin muhalefette iken yarattığı bütün büyük hayaller on yıllık iktidarının sonucunda tamamen kırılmıştı. İktisadi refah enflasyon duvarına çarpmış, demokrasi vaatleri bir baskı ve zorbalık rejimine dönmüştü. Nihayet haysiyetli dış politika sloganı, zamanla maskesini yüzünden düşürmüştü. 27 Mayıs 1960'ta ordu iktidarı ele aldığı zaman, Demokrat Parti ideallerini yitirmiş, vaatlerine ihanet etmiş, zaten manen ölmüştü. 27 Mayıs hareketi onu fiilen öldürdü. Hukuksal ölümü ise 29 Eylül 1960 tarihinde, Ankara Dördüncü Asliye Hukuk Mahkemesinin verdiği kapatma kararı ile gerçekleşti.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1960)*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: 1994.

-----, **Feroz**, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Ankara: Doruk Yayınevi, 2002.

AKBIYIK, Yaşar, “Türk-Sovyet İlişkileri”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Durmuş Yalçın v.d. Ankara: AKDTYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004. s.420-427.

AKŞİN, Abdülahat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

AKŞİN, Sina, “Demokrat Partinin Kurulması”, *Tarih ve Toplum*, C. 9, S. 53, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988, s.13–18.

-----, **Sina**, “Siyasal Tarih (1950–1960)” *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908–1980*, yay. Yön. Sina Akşin, C.4, İstanbul: Cem Yayınevi, 2000, s.215–226.

-----, **Sina**, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara:1991.

ALASYA, H.Fikret, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara:1987.

-----, **H.Fikret**, *Tarihte Kıbrıs*, Ankara: 1988.

-----, **H.Fikret**, *Kıbrıs ve Rum Yunan Emelleri*, Lefkoşe:1992.

ARI, Tayyar, “Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.667-701.

-----, **Tayyar**, *Uluslar arası İlişkiler ve Dış Politika*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

ARMAOĞLU, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, 14.b., İstanbul: Alkım Kitabevi, 2004.

ATATÖV, Türkkaya, *Amerika Nato ve Türkiye*, Ankara: 1969.

ATEŞ, Nevin Yurdsever, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.31–56.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, c.III, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.

-----, **Şevket Süreyya**, *Menderes'in Dramı 1899-1960*, 7.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.

AYDIN, Mustafa, “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

BAĞCI, Hüseyin, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara: İmge Yayınevi, 1990.

-----, **Hüseyin**, “Türkiye ve AGSK: Beklentiler, Endişeler”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.939-958.

-----, **Hüseyin**, “Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, 2004, s.171-206.

BAĞLUM, Kemal, *Anıpolitik, 1945-1990*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1991, s.220.

BAHARÇİÇEK, Abdulkadir, “Soğuk Savaşın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.57-74.

BAKAN, Selahaddin, “Teoriler Işığında Dış Politika”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.9-30.

BAKŞIK, Şeref, “Demokrasi, DP ve İnönü”, *Tarih ve Toplum*, C. 9, S. 53, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988, s.16-18.

BAL, İdris, “Türkiye ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı'nın Getirdikleri”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.151-184.

BALCIOĞLU, Mustafa, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Durmuş Yalçın vd., Ankara: AKDTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s.411-518.

BİLGE, A.Suat, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, ed. Mehmet Gönlübol, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s.338–490.

BİLGİÇ, Veysel K, “İç Politika Dış Politika Etkileşimi”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.111–124.

BOSTANOĞLU, Burcu, *Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası Kuram ve Siyasa*, Ankara: İmge Yayınları, 1999.

BOZDAĞ, İsmet, *Celal Bayar*, İstanbul: 1986.

BURÇAK, Rıfki Salim, *Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1983.

CANATAN, Yaşar, *Türk–Irak Münasebetleri:1926–1958*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

CANPOLAT, İbrahim, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.185-228.

COŞKUN, Birgül Demirtaş, “Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.245–265.

Cumhuriyet Gazetesi, 30.05. 1950.

-----, 01.06.1950.

-----, 09.07.1954.

-----, 15.12.1954.

-----, 21.12.1951.

-----, 05.12.1951.

-----, 13.11.1951.

-----, 26.03.1954.

ÇALIŞ, Şaban – AKGÜN, Birol, “Çatışmadan Uzlaşmaya: 21. Yüzyıla Girerken Balkanlar’da Türk-Yunan Rekabeti”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.265–285.

ÇAVDAR, Tefrik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950–1995*, Ankara: 2000.

ÇEÇEN, Anıl, “Cumhuriyeti Demokrasi ile Tamamlamak” *Cumhuriyet ya da Demokrasi*, der. Özer Ozankaya, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

DİLİAN, Hasan Berke, *Atatürk Dönemi Türkiye’nin Dış Politikası, 1923–1939* İstanbul: Alfa Yayınları, 1998.

ECE, Bülent, “Tarık Zafer Tunaya ile Türkiye’de Çok Partili Hayatın 40. Yılı Üzerine Bir Röportaj”, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler, (1876-1938)- Mütareke Cumhuriyet ve Atatürk*, Tarık Zafer Tunaya C.2, 2.b., İstanbul: Bilgi Kitabevi, 2003.

EICHENBAUM, Mikhailovich, *Rus Devrimleri*, çev. Ramazan Macit, İstanbul: Babil Yayınları, 2000.

EKİNCİ, Necdet, *Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, İstanbul: 1997.

ERASLAN, Cezmi, “Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Durmuş Yalçın v.d. Ankara: AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004, s.519-548.

ERDOĞAN, Mustafa, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, 2.b., Ankara: Liberte Yayınları, 1999.

ERHAN, Çağrı, “ABD ve NATO ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.522–575.

-----, **Çağrı**, “Türk ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.139–150.

- , **Çağrı**, *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökeni*, Ankara: İmge Yayınları, 2001.
- ERİM, Nihat**, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih*, Ankara:1953.
- EROĞLU, Hazma**, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara: 1981.
- EROĞUL, Cem**, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 4.b., Ankara: İmge Yayınevi, 2003.
- ERTAN, Temuçin Faik**, “Atatürk Sonrası Türkiye”, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 5.b., ed. M.Derviş Kılınçkaya, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004, s.405-490.
- FEUER, Guy**, *Çağdaş Ortadoğu Araştırma Kılavuzu*, çev: Davut Dursun, İstanbul: İşaret Yayınları,1990.
- FIRAT, Melek – KÜRKÇÜOĞLU, Ömer**, “Arap Devletleriyle İlişkiler” , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.615–634.
- GEVGİLİ, Ali**, *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul: 1987.
- GÖNLÜBOL, Mehmet – SAR, Cem**, *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919–1938)*, Ankara: AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.
- , **Mehmet – ÜLMAN Haluk**, “1919–1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası” *Olaylarla Türk Dış Politikası*, ed. Mehmet Gönlübol, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s.2–136.
- , **Mehmet –ÜLMAN Haluk**, “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945–1965)”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, ed. Mehmet Gönlübol, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s.191–337.
- Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi**, İstanbul: Görsel Yayınları, 1982, s.555.
- GÖZEN, Ramazan**, “Ortadoğu’da Güç Dengeleri”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.643–650.
- , **Ramazan**“Dış Politika Nedir?”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.3–8.
- GÜL, Teoman**, *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*, Ankara:1998.

- GÜREL, Şükrü Sina**, *Kıbrıs tarihi 1878–1960*, C.1, İstanbul:1984.
- , **Şükrü Sina**, *Tarihsel Boyutu İçinde Türk Yunan İlişkileri*, Ankara:1993.
- GÜRKAN, Nilgün**, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945–1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- GÜRÜN, Kamuran**, *Dış ilişkiler ve Türk Politikası-1939’dan Günümüze Kadar*, Ankara: SBF Yayınları, 1983.
- , **Kamuran**, *Türk Sovyet İlişkileri (1920–1953)*, Ankara:1991.
- HATİPOĞLU, H.Murat**, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan*, Ankara:1997.
- HERMONN, Raffi A.**, “Kıbrıs’ın Kaderi 6/7 Eylül’de Değişti”, *Yeni Aktüel*, S.8, 2005, s. 36-40.
- HİTLER, Adolf**, *Siyasi Vasiyetim*, çev. Kamil Turan, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2002.
- HİTTİ, Nassif**, “Süper Güçlerin Stratejileri içinde Arap Dünyası ve Türkiye” *Arap Türk İlişkilerinin Geleceği (Milletler arası Platformda Çözüm Önerileri)*, ed. Ali Çankırılı, İstanbul: Timaş Yayınları, 1994, s. 467–477.
- İNAN, Kamran**, *Hayır Diyebilen Türkiye*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1995.
- KAFAOĞLU, A. Başer**, *Varlık Vergisi Gerçeği*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002.
- KAMER, Kasım**, “Türkiye-İsrail İlişkiler: İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.809-822.
- KARADAĞ, Raif**, *Türk Hariciyesinin Çetin Sınavı Kıbrıs*, İstanbul: Emre Yayınları, 2004.
- KARAOSMANOĞLU, Fatih**, “İnsan Hakları Amaçlı Türk Dış Politikası: Bir Faktör Olarak Agit İnsan Hakları Normları”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.97–110.
- KARLUK, Rıdvan**, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Eskişehir: Beta Yayınları, 1995.
- KARPAT, Kemal H.**, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, İstanbul: Afa Yayınları, 1996.

- KIRÇAK, Çağlar**, *Türkiye’de Gericilik: 1950–1990*, Ankara: İmge Yayınları, 1993.
- KIZILYÜREK, Niyazi**, “Birinci Cumhuriyetten Yeni Kıbrıs’a”, *Kıbrıs Dün ve Bugün*, der. Masis Kürkçügil, İstanbul: İthaki Yayınları, 2003, s.13–44.
- KOÇAK, Cemil**, “Siyasal Tarih (1923–1950)”, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908–1980*, ed. Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi, 2000, s.127–214.
- KOLOĞLU, Orhan**, “Cumhuriyet ve Demokrasi Deneyimimizin Çevremizdeki Toplumlara Yansıması”, *Cumhuriyet ya da Demokrasi*, der. Özer Ozankaya, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 2002.
- KONGAR, Emre**, *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: 1998.
- KONUKÇU, Enver**, “Doğu Cephesi ve Doğu Sınırları ile İlgili Antlaşmalar” , *Milli Mücadele Tarihi- Makaleler*, yay. haz: Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002.
- KULOĞLU, Armağan – ÖZKAN, Ayşe**, “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Kıbrıs Politikası”, *Stratejik Analiz*, C. 4, S. 39, 2003, s.22-30.
- , **Armağan**, “ 21. Yüzyılın Başlangıcında NATO, Avrupa ve Türkiye” *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.931-938.
- KUTAY, Cemal**, *Üç Devirden Hakikatler*, İstanbul: 1982.
- KÜRŞAD, Fikret – ALTAN, Mustafa, EGELİ, Sabahaddin**, *Kıbrıs’ta Yunan Emperyalizmi*, İstanbul: Kutsun Yayınevi, 1978.
- LEE, Stephan J**, *Avrupa Tarihinden Kesitler (1789-1980)*, çev:Savaş Aktur, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2002.
- MANSFIELD, Peter**, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, çev. S.Yurdakul, İstanbul: 2000.
- MAVROYANNİS, Andreas D**, *Kıbrıs Sorununun Türk-Yunan ilişkilerine Etkisi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1990.
- METİN, Halil**, *Türkiye’nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları*, İstanbul: MEB Yayınları, 1997.

- METİNER, Mehmet**, *İdeolojik Devletten Demokratik Devlete “Zamanın Ruhunu Anlamak”*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1999.
- MİHAİLİDİS, Mihalıs**, “Kıbrıs Türk İşçi Sınıfı ve Kıbrıs İşçi Hareketi” *Kıbrıs Dün ve Bugün*, der. Masis Kürkçügil, İstanbul: İthaki Yayınları, 2003, s.299-340.
- MOORE, Barrington Jr**, “Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri”, çev.Şirin Tekeli-Alaettin Şenel, 2.b. Ankara: İmge Yayınevi, 2003.
- OLGUN, Aydın**, *Kıbrıs Gerçeği 1931-1990*, Ankara: 1991.
- ORAN, Baskın**, “1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Görelî Özerklik – 2”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.387-399.
- ÖKE, Mim Kemal – Mütercimler, Erol**, *Yalnızlıktan Saygınlığa Demokrat Parti’nin Dış Politikası*, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 2000.
- , **Mim Kemal**, *Unutulan Savaşın Kronolojisi Kore 1950-53*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990.
- ÖYMEN, Onur**, *Silahsız Savaş, Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, 4. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.
- ÖZDEMİR, Hikmet**, “Cumhuriyet Demokrasi ve Değişim” *Yeni Türkiye*, S.2, 1995, s.19-26.
- ÖZGİRAY, Ahmet**, “Atatürk ve Dış Politika”, *Üçüncü Uluslar arası Atatürk Sempozyumu I*, Ankara: 1982, s. 212-234.
- ÖZKUL, Ali Efdal**, *Kıbrıs’ın Sosyo Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- PERİNÇEK, Mehmet**, *Atatürk’ün Sovyetlerle Görüşmeleri, (Sovyet Arşiv Belgeleriyle)* İstanbul: Kaynak Yayınları, 2005.
- RASİM, Ahmet**, *Osmanlı Tarihi*, C.1, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2000.
- SANDER, Oral**, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 8.b., Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- SOROS, George**, *Küresel Kapitalizm Krizde*, çev. Gülten Şen, İstanbul: Sabah Kitapları, 1999.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Der Yayınları, 2002.

TANFER, Vehbi, “9 Eylül 1922 – 24 Temmuz 1923 Tarihleri Arasında Türkiye’nin Uluslar Arası Alanda Hukuksal Yönden Kabulü ve İzlenen Dış Politikanın Özellikleri”, *Milli Mücadele Tarihi -Makaleler-* yay. Berna Türkdogan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002, s.387-401.

TANYELİ, Halit – TOPSAKAL, Adnan, *İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi 1950-1958*, İstanbul: 1959.

TELLAL, Erel, “Sovyetler ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.499-522.

Thema Larousse, Tematik Ansiklopedi, Milliyet Yayınları, basım y.y.1994.

TİMUR, Taner, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara: İmge Kitabevi, 2003.

TOKER, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul: 1970.

TREFİMENKO, Genrikh, *Amerikan Savaş Stratejileri*, çev: Levent Oğuz, İstanbul: Pencere Yayınları, 1997.

TUNCER, Hüner, *Kıbrıs Sarmalı, Nasıl Bir Çözüm*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2005.

TURAN, İlter – BARLAS, Dilek, “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, 2004, s.151-171.

TURAN, Ömer, *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*, İstanbul: Step Ajans, 2002.

TURAN, Şerafettin, “Türkiye’de Cumhuriyet ve Demokrasi Kültürü”, *Cumhuriyet ya da Demokrasi*, Özer Ozankaya, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 4.b., İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.

USLU, Nasuh, “Kıbrıs sorunu” , *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.303–342.

ÜNAL, Oğuz, *Türkiye’de Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul: 1994.

YALÇIN, Soner, *Bay Pipo*, İstanbul: Doğan Kitap, 2000.

-----, **Soner**, *Efendi, Beyaz Türklerin Büyük Sırrı*, İstanbul: Doğan Kitap, 2004

YALÇIN, Semih, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara: Berikan Yayınları, 2000.

YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Haz. E.Ş Erdinç, İstanbul: 1997.

YAVUZALP, Ercüment, *Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993.

Yeni Türk ansiklopedisi, cilt:5, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1985.

YEŞİL, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, 2.b., Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, “Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı:77, Ankara: Yaz 2004, s: 75–117.

-----, **Behçet Kemal**, *İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950–1954)*, Ankara: Bizim Büro yayınevi, 2000.

YEŞİLYURT, Süleyman, *Bayar Gerçeği*, Ankara: 1998.

YETKİN, Çetin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, İstanbul: 1993.

YILMAZ, Murat, “Medeniyetler Çatışmasına Giriş”, *Medeniyetler Çatışması*, der. Murat Yılmaz, , 7.b., Ankara: Vadi Yayınları, 2002.

YURDUSEV, Esin, “1945–1989 Döneminde Türkiye ve Balkanlar”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, yay. Haz. İsmail Soysal, Ankara: 1999.

Zafer Gazetesi, 24. 06. 1955.

-----, 25. 06. 1955.

-----, 16.12. 1954.

ZAİM, Sebahattin, *Türk ve İslam Dünyasının Yeniden Yapılanması*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1993.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev.Yasemin Saner Gönen, 15.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

ÖZGEÇMİŞ

- Adı Soyadı** : Muharrem Gümüş
- Sürekli Adresi** : Namık Kemal Cad. Çırçır Mah. Biçimsiz Merdiven
Sok. No: 13/3 Alibeyköy, Eyüp.
- Doğum Yeri ve Yılı** : Eyüp (İstanbul) 1979
- İlköğretim** : Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu (İstanbul)
(1993)
- Ortaöğretim** :Kâğıthane Lisesi (İstanbul) (1996)
- Lisans** : Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi
İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Anabilim Dalı
- Çalışma Hayatı** : 2 senedir Erol Altaca Dershanesi Gaziosmanpaşa
Şubesinde çalışmaktadır.